

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

**Překlad a výklad páté knihy (1.-15. kap.)
Orosiových *Historiarum adversum paganos*
*libri VII***

Translation and Analysis of the Fifth Book (chap. 1-15)
of Orosius' *Historiarum libri VII*

Bořivoj Marek

-diplomová práce-

2011

vedoucí dipl. práce: prof. PhDr. Bohumila Mouchová, CSc.

*Summam gratiam meritamque Bohumilae Mouchová profestrici
ex animo pro consiliis patientia benignitate refero.*

*Propinquis quoque meis, quippe qui mihi praesto semper fuerint
studio et amore, gratiae haud exiguae sunt habendae.*

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 6. července 2011

Bořivoj Marek

Résumé

Práce se skládá z překladu a analýzy části (1.-15. kapitola) páté knihy Orosiových *Historiarum adversum paganos libri VII*. Klíčovou složkou analýzy je vícečetný komentář sestávající z dílu jazykového a věcného.

Jazyková část je zaměřena na popis kompozice páté knihy, na prostředky výstavby textu pomocí partikulí a dalších *discourse markers* a na jazykové jevy a zvláštnosti typické pro autora, dobu jeho působení a historickou prózu obecně (např. znaky pozdnělatinské syntaxe, neklasické lexikum, užívání rétorických figur a tropů a dalších stylistických prostředků).

Věcná část je věnována konkrétním líčeným dějinným událostem a jejich pozadí a pozornost se v ní upírá zejména na to, jaký charakter má autorova historická narace, jak nakládá s dějinným materiálem, které události sleduje s největším zájmem, zda mezi událostmi činí spojnice, do jaké míry vychází z tradice římské historiografie a především - jak se do podání dějin promítá jeho světový názor. Věcný komentář spolu s jazykovým pak také popisuje, jakých jazykových a literárních prostředků Orosius užívá, aby své názory a přesvědčení co nejpůsobivěji vyjádřil.

Hlavním výstupem práce je překlad zkoumaného textu, zpřesněný na základě poznatků získaných z komentáře.

Práce navíc obsahuje i několik textově kritických poznámek k překládanému úseku a základní informace o Orosiově životě, díle, významu a unikátním postavení mezi římskými historiky.

Klíčová slova:

Orosius - překlad textu - klíčová slova v textu 5. knihy - textové markery - orosiovská *victoria Romana* - orosiovská *tempora nostra* - pozdněantická křesťanská historiografie - římská křesťanská říše - historie válečných pohrom - historie přírodních pohrom - hispánský patriotismus - křesťanská apologetika - jazyk pozdnělatinské historické prózy - Orosiův styl.

Summary

This paper consists of the translation and analysis of Chapters 1-15 of Book V of *Historiarum adversus paganos libri VIII* by Paulus Orosius. The analysis is based on a comprehensive commentary on linguistic and stylistic aspects of the texts examined, and on a thorough factual commentary.

The linguistic commentary concentrates on the composition of the Fifth Book, on the construction of discourse by the means of particles and other discourse markers, as well as on the linguistic features and peculiarities distinctive for the author, his age and the genre of historiography (such as specifically Late Latin syntax, non-Classical vocabulary, rhetorical figures, tropes and other stylistic features).

The factual commentary contains a detailed description of the events mentioned in the text and their historical context. Close attention is paid to the character of the author's narrative, his approach to the historical data, choice of the events that interest him most as well as the way in which the author portrays them as mutually connected. Among the questions important for the commentary are whether he follows the wider tradition of Roman historiography or if and in which way the author's own opinions and persuasions are reflected in his work. This section also comments on the relation between Orosius' intentions, his style and the linguistic features employed in his work.

The main contribution of this paper is the translation of the chosen extract from Orosius' work, based on the research whose results are presented and explained in the commentary.

Additionally, the paper contains a basic critical commentary of the text itself, as well as the main data concerning the life and work of Paulus Orosius, whose importance and unique position in the context of late Roman historiography is pointed out.

Keywords:

Orosius - translated text - keywords in the text of Book Five - discourse markers - Orosius' *victoria Romana* - Orosius' *tempora nostra* - Late-Roman Christian historiography - Roman Empire in the Christian era - History of military disasters - History of natural disasters - Patriotism in Hispania - Christian apologetics - Language of the late-Roman Christian prosaic literature - Style of Paulus Orosius.

OBSAH

1	Úvod.....	-7-
2	Život a osobnost Paula Orosia.....	-10-
2.1	Jméno.....	-10-
2.2	Rok narození.....	-10-
2.3	Původ.....	-11-
2.4	Rodinné zázemí.....	-13-
2.5	První příchod do Afriky.....	-13-
2.6	Cesta do Palestiny.....	-14-
2.7	Druhá cesta do Afriky a neúspěšný pokus o cestu do Hispánie.....	-15-
2.8	Konec života.....	-15-
3	Textově kritické poznámky k překládané části páté knihy.....	-17-
3.1	Analýza kontextu <i>hist.</i> 5, 5, 11.....	-17-
3.2	Stručná analýza relevantních rukopisů.....	-20-
3.2.1	Situace v rukopisech I.....	-20-
3.2.2	Situace v rukopisech II.....	-21-
3.3	Poznámka k typografickým chybám užití edice.....	-22-
3.4	Poznámka k otázce redakce <i>HP</i>	-23-
4	Překlad 1.-15. kapitoly páté knihy <i>HP</i>	-25-
5	Kompozice páté knihy a její začlenění do <i>HP</i>	-43-
5.1	Hlavní úkol páté knihy a období, jímž se zabývá.....	-43-
5.2	Pátá kniha v rámci <i>HP</i> a struktura celého díla.....	-43-
5.3	Zlo válek jako ústřední motiv (nejen) páté knihy.....	-48-
5.4	Variace diskurzu a „typy událostí“ v páté knize.....	-49-
6	Rozbor kompozičních celků z hlediska výstavby textu, jazyka a reálií (komentář)...	-54-
7	Shrnutí poznatků komentáře.....	-160-
7.1	Motivy páté knihy a jejich přesah do celé <i>HP</i>	-160-
7.2	Poznámka k Orosiově gramatice, lexiku a stylu.....	-164-
8	Závěr.....	-165-
	Bibliografie.....	-167-
	Příloha – latinský text prvních patnácti kapitol páté knihy <i>HP</i>	

1 Úvod

„Nell'altra piccioletta luce ride
quell' avvocato de' tempi cristiani,
del cui latino Agostin si provvide.“
(Dante, *Paradiso*, 10, 118-120)

Nejspíše někdy v průběhu roku 414 po Kr. požádal Aurelius Augustinus svého mladšího spolukněze a žáka Paula Orosia, aby mu sestavil seznam všech neštěstí, jež v minulosti postihla římskou říši. Tento výčet se měl stát pomocným materiálem k jeho monumentálnímu dílu *De civitate Dei*. Předpokládal totiž, že bude nutno čelit útokům zastánců pohanského náboženství, kteří tvrdili, že za drtivý vpád Gótů do Říma v roce 410 po Kr. může zavržení tradičních bohů. Augustinus chtěl na Orosiově soupisu katastrof ukázat, že i v předkřesťanských časech docházelo k takovým, a dokonce horším neštěstím. Netušil však, že Orosiovo dílo se z prostého výčtu neblahých událostí rozroste v obsáhlé, svébytné a plnohodnotné historické dílo, jež se do dnešních dob zachovalo pod tradičním názvem *Historiarum adversum paganos libri VII.*¹

Tato práce je pokusem o jeho alespoň částečné poznání a vícečetný rozbor jedné jeho části. Zastáváje názor, že některé skryté vrstvy a jemné nuance literárního díla mohou být poodhaleny a osvětleny při zodpovědném vytváření jeho překladu do mateřského jazyka, rozhodl jsem se část Orosiova díla (1.-15. kapitoly páté knihy) převést do češtiny a překlad poté zpřesňovat na základě poznatků získaných při tvorbě komentáře. Pro poznání problematiky překladu latinského díla a překladu vůbec jsem mimo jiné sáhl k teoretickým pracím Jiřího LEVÉHO (1998), Jiřího PECHARA (1986) a Antona POPOVIČE (1975) a po praktičtěji pojaté knize Zlaty KUFNEROVÉ (2009). Odpovědi na některé otázky týkající se překladu antické literatury² jsem potom našel v několika článcích uvedených v bibliografii.

Při překladu jsem sledoval vnitřní vazby textu, navazování myšlenek a jazykové prostředky, jimiž ho autor dosahuje. Ty jsem se potom snažil napodobit i v češtině. Vzhledem k odlišné narativní struktuře latinského a českého textu, obzvlášť pokud se týká historického

¹ V textu práce zkracuji na *HP*. Veškeré odkazy na místa *HP* uvádím pouze číselným označením knihy, kapitoly a paragrafu (např. 5, 5, 11). Zkratku díla *hist.* (podle *TLL*) pro zřejmost původu odkazů vynechávám.

² Jedná se především o otázky vhodného převodu syntaktické kondenzovanosti latiny způsobené participiálními a infinitivními konstrukcemi, segmentace latinské periody, zachování textové koheze originálu, naturalizace překladu, nežádoucí informační redundantnosti apod.

díla, bylo nutno činit určité ústupky a vypustit překlad některých textových markantů (partikulí), jimiž latina narozdíl od češtiny hojně oplývá.³ Abych ověřil, nebo naopak vyvrátil svou představu o určitém místě v textu, srovnával jsem v několika případech svůj překlad s překlady do světových jazyků (měl jsem k dispozici dva anglické, francouzský a jeden starý italský).

Komentář mi pak pomohl v pochopení určitých termínů a obrátů, jichž Orosius užívá, a v jejich správném převodu do češtiny. V komentáři jsem vždy vycházel z konkrétního místa v textu a sledoval Orosiovy názory a hlavní motivy páté knihy, případně celé *HP*, jeho jazykové prostředky a jejich vztah ke klasické, resp. pozdní latině a snažil se rozkrýt autorův přístup k historickému materiálu a tradici. Některé poznámky komentáře jsem rozvedl v kratší úvahy, a to zejména u témat, která se cyklicky opakují v celé knize. Velkou pozornost jsem věnoval také klíčovým slovům, tedy výrazům, kterých autor opakovaně užívá, aby nastolil či upevnil představu o určité věci, a lépe tak vštípil čtenáři svůj postoj. Hlavní oporou při rozboru jednotlivých míst mi byl komentář LIPPOLDŮV, resp. jeho italská podoba přeložená a upravená Aldem BARTALUCCIM (1998). Dále jsem často vycházel z poznámek v edici Orosiova textu, kterou pořídila francouzská historička Marie-Pierre ARNAUD-LINDETOVÁ (1991) a z obsáhlých vysvětlivek v nejnovějším anglickém překladu *HP* od Andrewa T. FEARA (2010). Pro jazykovou část mi byla vodítkem zejména *Orosiana* Josefa SVENNUNGA (1922) a přihlédl jsem i k BARTALUCCIHO stati o Orosiově jazyce a stylu (1976).

Výsledky pozorování provedených v komentáři a poznatky získané při překladu posléze shrnuji (mnohdy již v rámci samotného komentáře) a pokouším se vyvodit závěry o Orosiově křesťanském nazírání historie, snahách a záměrech, jimž své dílo podřídil, o významu páté knihy v celku *HP*, o osobních zálibách (např. v přírodních dějích), ba i o autorově charakteru. Nezapomínám ani na posouzení jeho jazyka a stylu.

Orosiově historické koncepci, myšlenkovému pozadí i apologetickým a teologickým aspektům jeho díla se věnovala již řada autorů. V obecném shrnutí se řídím především pracemi z poslední doby, tj. rozsáhlým úvodem výše zmíněné edice Marie-Pierre ARNAUD-LINDETOVÉ, orosiovským pojednáním Hervé INGLEBERTA (1996) a do jisté míry i dílem Pedra MARTÍNEZE CAVERA (2002). Přihlížím samozřejmě rovněž k významným starším publikacím (FABBRINI, CORSINI, VON MÖRNER atd.). Obsahem ani záměrem práce však rozhodně není komplexní zhodnocení celé Orosiovy tvorby či historického a teologického významu. Je

³ Viz komentář k výstavbě textu v kompozičním úseku 4) – kapitola práce 6.

jím pouze snaha o načrtnutí základního obrazu o díle a uvažování významného pozdněantického křesťanského historika.

Výběr páté knihy jako objektu překladu a analýzy podpořila závažnost její předmluvy. Augustinus pověřil Orosia sestavením historie katastrof a první místo mezi katastrofami představují v Orosiově pojetí bezesporu války, protože přinášejí (poraženým) nesmírné utrpení. A právě úvod páté knihy představuje poměrně obsírnou úvahu o zlu válek a jeho dopadu na ty, jejichž boj byl spravedlivý a kteří utrpěli porážku. Ve většině případů jsou to nepřátelé Říma a patří mezi ně i množství kmenů v Hispánii. V té Hispánii, z níž Orosius s největší pravděpodobností pocházel a ke které měl velmi vřelý vztah, jak je patrné z celého díla. Úvahový úvod tak mohl přímo souviset s tím, že po něm v páté knize následuje značný počet římských výbojů v Hispánii (války s Viriathem a Lusitany, Keltibéry atd.), včetně nejčernější kaňky na římské válečné cti, vyvrácení Numantie. Orosiovo rozhořčení nad nespravedlivým chováním římských republikánských (tedy předkřesťanských) velitelů tak vrcholí právě v této knize, která díky tomu poskytuje znamenitou představu o Orosiově klíčovém tématu – zlu (nespravedlivých) válek.

2 Život a osobnost Paula Orosia

Ecce venit ad me religiosus iuuenis catholica pace frater, aetate filius, honore conpresbyter noster Orosius vigil ingenio, paratus eloquio, flagrans studio, utile vas in domo domini esse desiderans ad refellendas falsas perniciosasque doctrinas, quae animas Hispanorum multo infelicius quam corpora barbaricus gladius trucidarunt.

(AVG. *epist.* 166)

Z těchto slov Augustinova dopisu Hieronymovi obvykle vycházejí badatelé sestavující Orosiův životopis a stěžují si, že o jeho životě neexistuje o moc více přímých informací, a to zejména o době před jeho příchodem k Augustinovi do Hippo Regia.

Než však zahájí rekonstrukci Orosiova života, věnují se zpravidla otázce jeho jména. Začněme jí tedy i my.

2.1 Jméno

Iordanes⁴ píše Orosiovo jméno včetně nezkráceného *Paulus (Orosio Paulo dicente)* ale umístěného až za *Orosius*. Je tedy možné, že Iordanes chybně rozvedl zkratku *P.*, jíž se pravděpodobně mohlo v některých případech zkracovat označení *P[resbyter]*.⁵ Dřívější autoři, Augustinus a Hieronymus, jiné části jména než *Orosius* neužívají.⁶

2.2 Rok narození

Rok narození se odvozuje z Augustinových slov *iuuenis, aetate filius a honore conpresbyter*. Když Augustinus psal roku 415 po Kr. dopis (166) Hieronymovi, bylo mu jedenašedesát let. To dává základní, byť stále neurčitou představu o „synovském“ Orosiově stáří. Tu dále upřesňuje informace o tom, že v Hispánii se muž mohl stát knězem nejdříve

⁴ *Get.* 9, 58.

⁵ Objevuje se například v Augustinových a Hieronymových dopisech či v některých dalších Augustinových spisech, kde většinou stojí v antepozici před jménem *Orosius* (např.: AVG. *epist.* 169; 180; *gest. Pelag.* 16, 39) Lze však nalézt i případy s **postponovaným Presbyter** (např.: AVG. *retract.* 2, 44, 1; HIER. *epist.* 134, 56, 1).

⁶ Tuto skutečnost nepovažuje FABBRINI (*o. c.*: 50, pozn. 11) za rozhodující, protože celá řada jiných autorů 4. a 5. století po Kr. se obvykle uváděla jen pod jedním jménem: Avitus, Pelagius, Augustinus apod. Dodává ovšem v souladu např. s CORSINIM (*o. c.*: 16), že Iordanés nebyl době Orosiova života tak vzdálen, aby nemohl jistě vědět, že jméno bylo opravdu *Paulus* a připojuje (*o. c.*: 50, pozn. 14) přehled dalších děl, v nichž lze v souvislosti s Orosiem jméno *Paulus* objevit.

ve třiceti letech.⁷ Budeme-li věřit tomuto nařízení a souhlasit s tím, že ve třiceti letech je muž dosud *iuvenis*,⁸ je tento věk Orosiovi roku 414 po Kr., kdy přišel k Augustinovi, možno přiřadit. Mohl se tedy narodit okolo 385 po Kr., ale *terminus post quem* je rozhodně rok 375 po Kr.

2.3 Původ

Velmi zapeklitá je otázka místního původu. S nejdůležitější teorií přichází ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. I: X-XIII), která vychází z 3, 20, 6-7. Tam Orosius popisuje své blíže nespécifikované setkání s násilnými neznámými barbary, kteří jej pronásledovali dokonce na moři. ARNAUD-LINDETOVÁ nejprve vyloučí, že by na tomto místě mohl hovořit o situaci, v níž roku 414 po Kr. odcházel z Hispánie do Afriky.⁹ Nemůže se jednat ani o rok 409 po Kr., kdy do Hispánie vtrhli Vandalové,¹⁰ a Vizigóty, kteří se na Iberský poloostrov dostali roku 414 po Kr., nazývat neznámými barbary, kteří navíc neměli rozhodně nic společného s mořem, připadá ARNAUD-LINDETOVÉ absurdní. Přichází proto s hypotézou, že tito neznámí barbaři, již tak sužovali Orosia, byli Skotové z Irska. Orosius musel pak od nich a před nimi utéci již někdy před rokem 414 po Kr. Skotové vedli pirátský způsob života a roku 405 po Kr. zaútočili na pobřeží jižní Británie. ARNAUD-LINDETOVÁ předpokládá, že tehdy tam Orosia zajali.¹¹ Orosius se tedy podle ní mohl narodit v Británii a do Hispánie se dostat až později. Svůj názor podpírá pasáží v geografickém exkurzu v prologu *HP*, kde autor s neobyčejnými znalostmi mluví

⁷ Tato informace vyplývá z dopisu, resp. dekretu napsaného roku 385 po Kr. papežem Siriciem (384-399) tarraconskému biskupovi Himeriovi. Dekret kromě jiného vymezuje i věk, v němž lze vstoupit do kněžského stavu (*PL* 13, 1131nn). Ne všichni badatelé však souhlasí s tím, že se toto pravidlo vztahovalo i na kněze v Hispánii, kde nebyla organizace církve příliš pevná. Cf. FABBRINI (o. c.: 51, pozn. 18).

⁸ V klasické době se pod pojmem *iuvenis* rozuměl muž mezi 25 (příp. 30) lety zhruba do 45. Cf. MENGE (o. c.: 165).

⁹ Podle Orosiových slov v díle *Commonitorium de errore Priscillianistarum et Origenistarum*, které adresoval Augustinovi a předal mu jej roku 414 po Kr., neodcházel z Hispánie do Afriky z (násilného) donucení: *Ad te per Deum missus sum ... sine voluntate, sine necessitate ... de patria egressus sum ... (comm. 1)*.

¹⁰ Taková hypotéza je vyloučena spolehlivou znalostí roku redakce *Commonitoria*, která je dána zmínkou v Augustinových *Retractationes* (2, 44). Bylo to v roce 414 po Kr. [cf. ROHRBACHER (o. c.: 136)]. Někteří badatelé [FAINCK a LACROIX, cf. ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. I: X, pozn. 9)] tvrdí, že Orosius nemohl sepsat *Commonitorium* za tak krátkou dobu, když již v roce 415 po Kr. na ně vyšla Augustinova reakce *Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas*, a předpokládají, že Orosius odešel do Afriky již roku 409 po Kr., kdy z Hispánie, konkrétně z Bracary, prchl například také Avitus, s nímž se Orosius později sešel v Jeruzalémě. Že by však Orosius pracoval na nepříliš rozsáhlém spise pět let, případně méně, ale stále více než jeden rok, je značně nepravděpodobné, nehledě k tomu, že zmínky o způsobu, jak se do Afriky dostal (viz pozn. 6) odkazují přece jenom k čerstvější zkušenosti.

¹¹ Podobně jako mladého sv. Patrika.

o ostrovu Man (Mevania)¹² (chválí např. jeho kvalitní půdu a identifikuje jeho obyvatele se Skoty). ARNAUD-LINDETOVÁ dále rozvíjí, že uneseného Orosia drželi Skotové po nějakou dobu v Irsku, potom jim unikl po moři a našel útočiště v Galaecii, kde přistál ve městě Brigantia. Jak shrnuje MARTÍNEZ CAVERO,¹³ i samotné autorce se pravděpodobně zdálo, že tato teorie nemůže být zcela plauzibilní, a proto nabízí alespoň možnost, že Orosius pocházel z Brigantie.¹⁴

Další teorie o Orosiově rodišti jsou střízlivější. Fabrizio FABBRINI (o. c.: 49) je charakterizuje takto: v minulosti se badatelé přikláněli k městu Tarraco (např. VON MÖRNER), v současnosti převažují spíše hlasy pro Bracaru. Pro Tarraco hovořila podle mnohých badatelů formulace *Tarraconem nostram* (7, 22, 8). ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c.: XII, pozn. 14) vysvětluje posesivum tak, že Tarraco byla na Pyrenejské poloostrově, obsazeném barbary, stále ještě v římských rukách. Jinou interpretaci představuje např. Eugenio CORSINI (o. c.: 17), který za *nostra* vidí vlastenecké vnímání Hispánie jako takové, nikoliv jednoho konkrétního místa. Nejčastější názor, podložený několika důkazy v literatuře, je, že Orosius pocházel z Bracary. Prvním důkazem je dopis Avita, bracarského kněze, který roku 409 po Kr. uprchl před Vandaly do Jeruzaléma. Tam se roku 415 po Kr. setkal s Orosiem (viz níže) a požádal jej, zda by nedoručil bracarskému biskupovi Palchoniovi ostatky sv. Štěpána, které tehdy v Palestině našel kněz Lukiános z Kefar Gamaly. Avitus spolu s ostatky posílá Palchoniovi dopis, v němž o Orosiovi hovoří jako o *conpresbyter meus*.¹⁵ Fakt, že je svěřuje právě Orosiovi, musí pochopitelně naznačovat, že Orosius byl s Bracarou nějak spojen. Druhým důkazem je svědectví Brauliona z Caesaraugusty (631-651 po Kr.), který o Orosiovi mluví jako o jednom z nejvýznamnějších mužů v Galaecii.¹⁶ Nejpravděpodobnější tedy je, že Orosius byl skutečně původně knězem v Bracaře. Jeho vlastenectví je patrné na mnoha místech *HP*. Nejjasněji svítí v kapitole o Numantii (5, 7), kterou dokonce poněkud násilně zahrnuje do území své rodné Galaecie [cf. poznámku „*Numantia ... citerioris Hispaniae ... in capite*

¹² 1, 2, 82.

¹³ MARTÍNEZ CAVERO (o. c.: 25): „Dada la fragilidad de su propia hipótesis, Arnaud-Lindet se suma como segunda posibilidad a la teoría de un Orosio con origen en Brigantia, como única forma de explicar su insistencia en hablar de la ciudad gallega.“

¹⁴ Jinak si prý nelze vysvětlit skutečnost, že v geografickém popisu, v němž pomíjí Řím, Jeruzalém i Konstantinopol, je právě Brigantia zastoupena a Orosius ji jmenuje dokonce dvakrát (1, 2, 71 a 1, 2, 81).

¹⁵ *Epistula Aviti ad Palchonium de reliquiis Sancti Stephani...* (PL 41, 805nn).

¹⁶ ... et ex ea (sc. Gallaecia) ortos fuisse recordamini elegantissimos, et doctissimos viros (ut aliquos dicam), *Orosium presbyterum* ... (PL 80, 698-699).

Gallaeciae“ ve věcném komentáři k úseku **23**) – kapitola práce **6**] a jejímž obyvatelům přisuzuje ctnosti, které Římané neměli (5, 5, 1-4). Za sebe a své krajany hovoří z pozice provinciála v 5, 1, 10 a zobrazuje hrdý boj Hispánů za samostatnost [cf. poznámku „*agros suos sanguine suo*“ v jazykovém komentáři k úseku **3**) – kapitola práce **6**]. Jinde připomíná, jak dobré císaře dala Hispánie Římu (5, 23, 16; 7, 34, 1 – Traiana a Theodosia Velikého).

2.4 Rodinné zázemí

K otázce místního původu dodejme ještě úvahu o rodinném zázemí. FEAR (*o. c.*: 1) podotýká, že na informace o sobě je Orosius ve svém díle skoupý. Měl však jistě jako kněz teologické vzdělání a četné přímé i nepřímé citace a parafráze děl antických autorů,¹⁷ především z Vergilia [viz poznámku „*adeo ut ... deerat*“ v jazykovém komentáři k úseku **39**) – kapitola práce **6**], dávají tušit, že se mu dostalo též nemalého vzdělání klasického.¹⁸ To ostatně na mnoha místech jeho tvorby dokazuje i zpracovaný styl, evidentně ovlivněný rétorickým vzděláním. Rodina byla jistě také křesťanská a dobře situovaná, jestliže mu mohla ono vzdělání poskytnout. Je dokonce možné, že to byla rodina velmi vznešená. Na to by mohl poukazovat Orosiův aristokratický odpor k otrokům a politikům hájícím zájmy lidu proti nobilitě, jakými byli např. bratři Gracchové (viz podkapitolu práce **7. 1**).

2.5 První příchod do Afriky

Jak tedy pokračoval jeho život po příchodu k Augustinovi? Výše jsme viděli, že do Afriky přichází Orosius z Hispánie nejspíše roku 414 př. Kr. Důvody nejsou zcela zřejmé. Nezdá se totiž, že by byl z Hispánie vyhnán násilím (viz pozn. 9), nehledě k tomu, že v *HP* programově bagatelizuje barbarské vpády své doby. David ROHRBACHER (*o. c.*: 136) se proto domýšlí, že Orosia přiměly k odchodu z vlasti teologické spory,¹⁹ a naznačuje, že by o nich mohl Orosius hovořit na počátku druhé kapitoly páté knihy. Taková domněnka se mi nezdá příliš pravděpodobná vzhledem k tomu, že v kapitole první, k níž se úvod kapitoly následující vztahuje, hovoří Orosius jasně o fyzickém nebezpečí a o vraždách a pronásledováních

¹⁷ Citované autory mnohdy vytrhuje z kontextu a zneužívá pro demonstraci svých vlastních tezí.

¹⁸ Sám přece jen na jednom místě píše: ... *Aenea Troia profugi adventus in Italiam quae arma commoverit, qualia per triennium bella excitaverit, quantos populos implicuerit odio excidioque adflixerit, ludi literarii disciplina nostrae quoque memoriae inustum est.* (2, 18, 5).

¹⁹ Pro což by svědčila slova Augustinova dopisu (166): ... *venit ... Orosius ... ad refellendas falsas perniciosasque doctrinas quae animas Hispanorum multo infelicius quam corpora barbaricus gladius trucidarunt.*

ve světě, kde ještě nevládlo křesťanství. Pokud by důvodem k příchodu do Afriky byla přece jen teologická roztržka, byl by myslitelnější spíše druhý Orosiův příchod do Afriky,²⁰ při návratu z Palestiny, kde se vinou své bojovné povahy, navíc přiživené Hieronymovým zápallem, dostal kvůli pelagiánství do ostrého sporu s biskupem Janem, a byl dokonce obviněn z kacířství.²¹ Přesto se však zdá, že *qualiscumque motus perturbatio* se týká spíše fyzického nebezpečí. Jak si tedy tuto pasáž a Orosiův odchod z Hispánie vůbec vysvětlit, když varianta o teologických bouřích není příliš myslitelná a Orosius se snaží ukázat, že barbarské vpády nejsou velkým nebezpečím? Mohli bychom snad přijmout variantu, že Orosius skutečně uprchl před barbary (Vizigóty) v roce 414 po Kr., dokonce bychom k nim mohli vztáhnout líčení z 3, 20, 6-7 (a předpokládat, že slova o moři znamenají útěk přes moře do Afriky) a přistoupit na to, že v 5, 2, 1 mluví rovněž o nich, ale dosti neurčitým způsobem, protože nemůže zároveň vyvracet jednu ze svých hlavních tezí, totiž demonstraci toho, že křesťanský svět je bezpečný a že barbaři hrozbu v podstatě nepředstavují. Z týchž důvodů neuvádí pravou příčinu odchodu ani v *Commonitoriu* (viz poznámku 9).²²

2.6 Cesta do Palestiny

Roku 414 po Kr. je tedy Orosius v Africe. Pobývá u Augustina, který jej téhož roku mohl požádat o sestavení seznamu katastrof minulých dob (viz kapitolu práce 1). Na jaře roku 415 po Kr. vyslal Orosia do Palestiny k Hieronymovi, aby mu tam pomohl v teologickém boji proti Pelagiovovi, jež významně podporoval jeruzalémský biskup Jan.²³ S Pelagiem se Orosius v Palestině dokonce osobně sešel. V listopadu roku 415 po Kr. se tam konala synoda týkající se právě otázek pelagianismu. Hieronymus s Orosiem zastupovali stranu odpůrců a spor prohráli. Biskup Jan, jak jsme uvedli výše, dokonce příliš rozohněného Orosia obvinil, že popírá, že člověk může být zbaven hříchu zásahem Boží milosti.²⁴ Orosius proto na konci roku 415 po Kr. sepsal *Liber apologeticus contra Pelagium de arbitrii libertate*, v němž se

²⁰ Cf. VON MÖRNER (o. c.: 21); FABBRINI (o. c.: 53, pozn. 24) a poznámku „*nunc me Africa ...*“ ve věcném komentáři k úseku 6) – kapitola 6. Viz také podkapitolu práce 3. 4.

²¹ Cf. FEAR (o. c.: 5).

²² Podrobněji se této otázce věnuje FABBRINI (o. c.: 52-53, pozn. 24).

²³ Podle ROHRBACHERA (o. c.: 137) vybavil Augustinus Orosia i dalšími listinami popisujícími nebezpečí pelagianismu.

²⁴ FEAR (o. c.: 5).

obhajoval a vysvětloval důvody, proč jeho strana ve sporu neuspěla.²⁵ Situace v Palestině se nevyvíjela dobře, a proto se Orosius na jaře roku 416 po Kr. (případně v zimě 415 po Kr.) vrací zpět do Afriky, jak slíbil Augustinovi (*epist.* 166).

2.7 Druhá cesta do Afriky a neúspěšný pokus o cestu do Hispánie

Tentokrát však koná cestu po souši.²⁶ Vezl s sebou na Avitovu žádost zmíněné ostatky sv. Štěpána, které měl dopravit do Bracary. Kromě nich nesl také Hieronymův dopis Augustinovi (*HIER. epist.* 134) a další písemnosti pro různé adresáty v Africe.²⁷ Poté, co se setkal s Augustinem a zpravil jej, jak pořídil v Palestině, směřoval na koncil do Kartága. Na podzim roku 417 po Kr.²⁸ se zřejmě vypravil do Hispánie, aby konečně doručil ostatky do Bracary. Na území Hispánie ovšem nevstročil, protože tam právě probíhala další invaze barbarů (Gótů). Skončil v Magoně na ostrově Minorce, kde ostatky předal biskupu Severovi.²⁹

2.8 Konec života

Potom se vrátil zase do Afriky. Od té doby o něm další zprávy nemáme. ROHRBACHER (*o. c.*: 137) i další badatelé nabízejí možnost, že zahynul při novém pokusu o návrat do Hispánie někdy roku 418 po Kr.³⁰ Podle Orosiových vlastních zmínek v poslední kapitole *HP* (7, 43, 13-15) o bojích vizigótského krále Vallii to vypadá, že roku 418 po Kr. ještě mohl žít a dopisovat své dílo. Mimo to Gennadius³¹ tvrdí, že *claruit extremo pene Honorii imperatoris*

²⁵ Mimo jiné uvádí, že latinsky psané Pelagiovo dílo nechápal řecký východ správně a bránil je setrvávaje ve svém bludu.

²⁶ ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c.*: XVIII) se domýšlí, že cestu do Palestiny absolvoval po moři. Zpět to ale nešlo pro nepříznivou roční dobu, v níž bylo *mare clausum*. Při cestě po moři se asi zastavil v Alexandrii, což lze vyvodit z 1, 10, 17 a 6, 15, 32.

²⁷ Viz např. FEAR (*o. c.*: 5).

²⁸ ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. I*: XIX) a MARTÍNEZ CAVERO (*o. c.*: 29).

²⁹ Severus v *Epistola Severi ad omnem Ecclesiam de virtutibus ad Judaeorum conversionem in Minoricensi insula factis in praesentia reliquiarum Sancti Stephani* o Orosiovi přímo píše: *presbyter quidam sanctitate praecipuus a Jerosolyma veniens, Magonae non longo tempore moratus est: qui postquam transvehi ad Hispanias, sicut desiderabat, nequivit, remeare ad Africam denuo statuit: tunc beati Stephani reliquias, quae nuper revelatae sunt, cum ad Hispanias portare constituisset, ipsas, sine dubio Martyre inspirante, in memorati oppidi ecclesia collocavit.* (PL 41, 821nn).

³⁰ ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. I*: XX) dokonce považuje za možné, že ztroskotal a zahynul již při cestě z Minorcky do Afriky, a představuje i další méně pravděpodobné hypotézy (XIX-XX). Tato otázka souvisí také s definitivní redakcí *HP*, o níž se zmíníme dále.

³¹ *vir. ill.* 39, PL 58, 1080-1081.

tempore (384-423 po Kr.) a jak praví FEAR (*o. c.*: 5), měli bychom předpokládat, že *clarus* se stal vydáním *HP*. Že Orosius zemřel nejpozději roku 418 po Kr., podporuje i povědomí o jeho neklidné a bojovné povaze. Není totiž pravděpodobné, že by zcela umkl a nadále se nevěnoval literární tvorbě, nebo že by se aspoň jeho jméno neobjevovalo v tvorbě cizí. Z mnoha míst *HP* vysvítá to, co o sobě sám autor naznačuje v úvodu. Totiž že je věrným psem ve službách Pána. Byl věru útočný, odvážný a tvrdohlavý³² jako pes hájící za každou cenu zájmy svého Pána, o jejichž pravdivosti je skálopevně přesvědčen.

³² Cf. FEAR (*o. c.*: 12, pozn. 70).

3 Textově kritické poznámky k překládané části páté knihy

Text první části (1.-15. kapitola) páté knihy Orosiových *Historiarum adversum paganos libri VII* překládám podle vydání Marie-Pierre ARNAUD-LINDETOVÉ,³³ které jsem průběžně porovnával se starší edicí Karla ZANGEMEISTERA.³⁴

Čtení ZANGEMEISTEROVY edice jsem dal přednost pouze v jednom případě:

5, 5, 11: *sic Romanis* (ARNAUD-LINDETOVÁ) x *scio, Romani* (ZANGEMEISTER)

Scio, Romani, et illud in Varrone displicuit, sed tempori concessum est, et hoc in Mancino placuit, sed secundum tempus praesumptum est; atque ideo ab initio perfecistis ut nec civis consulat convenienter ingratis nec hostis fideliter credat infidis.

3. 1 Analýza kontextu *hist. 5, 5, 11*

Prvních jedenáct paragrafů 5. kapitoly páté knihy tvoří Orosiova reakce na trest, který římský senát uložil Gaiu Hostiliovu Mancinovi³⁵ za kapitulaci v bitvě s Numantijskými (137-136 př. Kr.).³⁶ Orosius s postupem senátu rozhodně nesouhlasí a upozorňuje na jinou událost římských dějin – na porážku Lucia Aemilia Paulla a Gaia Terentia Varrona Hannibalem u Kann (216 př. Kr.).³⁷ Mancinus, Numantijskými poražený a obklíčený, se vzdal a jak píše Orosius, chtěl je vojsko zachránit, uzavřel s nimi nevýhodnou mírovou smlouvu. Varro se přes Paullův odpor svéhlavě pustil do boje a celé vojsko ztratil. Mancinovu smlouvu senát neuznal a vydal je Numantijským (5, 4, 21). Varronovi naopak ještě veřejně poděkoval za to, že neztratil víru v římské síly (5, 5, 9). Orosius nemůže pochopit, že senát za řádné a rozumné chování trestá,

³³ OROSE, *Histoires (Contre les Païens), Tome II*. Les belles lettres, Paris 1991.

³⁴ PAULUS OROSIVS, *Historiarum adversum paganos libri VII*, In: CSEL, Vol. V. Apud C. Geroldi filium bibliopolam Academiae, Vindobonae 1882.

Španělské vydání Paulo OROSIO, *Historias, Obra completa*. Editorial Gredos, Madrid 1982. jsem neměl k dispozici.

³⁵ Viz poznámku „*M. Aemilio Lepido C. Hostilio Mancino consulibus*“ ve věcném komentáři k úseku 18) – kapitola práce 6.

³⁶ Viz 5, 4, 20-21.

³⁷ Viz poznámky „*nuper Varro*“ a „*collegam Paulum obluctantem*“ ve věcném komentáři k úseku 18) – kapitola práce 6.

kdežto za zhoubnou ukvapenost a nerozum chválí a děkuje. Než však Orosius vůbec přistoupí k tomuto srovnávání, zpochybňuje schopnost Římanů bezchybně naplňovat obsah rozmanitých ctností a vytýká jim sebevědomé přesvědčení o absolutní správnosti jejich jednání (5, 5, 1-4). Na příkladu napadeného a spravedlivě se bránícího národa, v tomto případě Numantijských, ukazuje, jak mají dané ctnosti skutečně vypadat.

Tento úsek textu je tedy dosti obšírným posouzením konkrétní historické epizody. Orosius vkládá taková hodnocení mezi jednotlivé dějinné události poměrně často, avšak ne vždy v takovém rozsahu jako na tomto místě. Pro hodnotící úlohu úseku volí autor rovněž specifickou formu: pasáž se totiž podobá výňatku z politické či soudní řeči, a to již úvodním zvoláním a otázkou *Exclamare hoc loco dolor exigit: cur falso vobis, **Romani**, magna illa nomina iustitiae fidei fortitudinis et misericordiae vindicatis?* (5, 5, 1).³⁸ Autor pak pokračuje dalšími otázkami a odpověďmi, přímými vstupy [*rogo* (5, 5, 5); *scio* (5, 5, 11) – podrobněji viz dále], zvoláním [*quo tandem viro!* (5, 5, 8)] a rovněž oslovením [**Romani** (5, 5, 1)], které považuji za klíčový prvek pro volbu správného čtení místa 5, 5, 11 (*scio Romani*).

Oslovení *Romani* se na jiném místě v *HP* neobjevuje. Jediný výskyt, který je shodně v obou edicích a o němž ani v rukopisech není žádná pochybnost, je v 5, 5, 1: *cur falso vobis, **Romani**, ...*. Budeme-li tedy tuto pasáž považovat za kompaktní úvahově-rétorický celek ohraničený na začátku koncem předcházející kapitoly (5, 4, 21) a jedné dějinné události, z níž úvaha vychází, a na konci paragrafem 12, jehož počátek je vymezen časovým markantem *interea* přesouvajícím pozornost do jiného místa a k jiné události (5, 5, 12), je velmi pravděpodobné, že se Orosius bude silně rétorické koncepce držet až do konce tohoto úseku. Tomu by pak v 5, 5, 11 mnohem více než prosté konstatující shrnutí jednání Římanů odpovídalo **další oslovení**, a tedy čtení *scio, Romani*. Tato slova by rovněž zajistila jistou symetričnost vyjádření v rámci celé pasáže.³⁹ Oslovení *Romani* by se totiž objevilo jak v jejím prvním, tak posledním paragrafu a Orosius by se ve svém vzrušeném rozhořčení vrátil k těm, od nichž začal.

Dalším vodítkem pro určení pravděpodobnějšího čtení by mohla být rekce sloves *placere* a *displicere* (5, 5, 11). Ta obvykle většinou doprovází dativ, což by svědčilo pro čtení *sic Romanis...et displicuit...et placuit*. Dativ se však nepojí s těmito slovesy konsekventně, jak se ukazuje dokonce přímo ve zkoumané pasáži, v 5, 5, 6, kde ani textový aparát nenabízí jiná

³⁸ Viz poznámku „*iustitiae fidei fortitudinis et misericordiae*“ ve věcném komentáři k úseku **18** – kapitola práce **6**.

³⁹ O Orosiově *concinnitas* viz podkapitolu **7. 2**.

čtení, v nichž by se dativ objevil. Jsou to: *Aut, si displicuit foedus quod pactum est, cur ... a* *Aut, si placuit servati militis qualiscumque provisio, cur...* . Další příklady lze najít v literatuře klasického období [např. *Quinam igitur, inquit ille, locus? An in media silva placet?* (Cic. *de orat.* 3, 18)].

Kromě toho by byl celý paragraf se slovy *sic Romanis* nekonsekventní, pokud se užívání osob týče. V posledním souvětí je totiž druhá osoba plurálu *perfecistis*,⁴⁰ tj. „vy, Římané“, kdežto na počátku paragrafu by se hovořilo o Římanech jako o třetí osobě. Taková změna je jistě možná, ale byla by poněkud neobratná a příliš by nekonvenovala s rétoričností celého úseku.

Přestože pro určení správného čtení místa 5, 5, 11 je zřejmě klíčová správná volba mezi *Romanis* a *Romani*, nesmíme opomenout ani první část tohoto spojení, výrazy *sic* (ARNAUD-LINDETOVÁ) či *scio* (ZANGEMEISTER).

Konkluzivní *sic*,⁴¹ tedy partikule stojící obvykle na počátku paragrafu či jiného textového úseku uzavírajícího a shrnujícího určitý kompoziční celek, se v Orosiově díle nachází na několika místech.⁴² To by mohlo mluvit pro tuto textovou variantu, kterou volí ARNAUD-LINDETOVÁ. Na druhé straně ani čtení *scio* není zcela bez podobných precedentních užití. V *HP* nacházíme dva výskyty tohoto slovesa v první osobě singuláru (5, 1, 1 a 7, 2, 5), avšak vždy jako sloveso *cognoscendi*, po němž následuje akuzativ s infinitivem. Příklad 5, 1, 1⁴³ se dokonce nachází v hodnotící předmluvě k páté knize, kde je míra rétoričnosti a „osobního“ autorova zapojení podobně značná jako v 5, 5, 11. Po zkoumaném *scio* ale akuzativ s infinitivem nenásleduje a jeho užití musí být chápáno jako parentetické. A ačkoliv *scio* v parentezi nemá u Orosia obdoby, přesto takové použití nachází podporu v mnohonásobném výskytu parentetického *rogo*. Pro příklad není ani třeba opouštět tuto pasáž: *Mancinusne, rogo, dedendus fuit...?* (5, 5, 5) a ve výčtu bychom mohli pokračovat.⁴⁴

⁴⁰ Tento tvar, až na jedno nepříliš logické čtení (*perfidus fuit; perfidis fuit*) nezpochybňuje ani kritický aparát.

⁴¹ Cf. např. *OLD* [1753: s. v. *sic* 2]

⁴² Např. *Sed finis belli huius initium alterius fuit: nam cum victoribus de praeda non conveniret, iterum in duas factiones diducuntur: Seleucus Demetrio, Ptolemaeus Lysimacho iungitur; Cassandro defuncto filius Philippus succedit. Sic quasi ex integro nova Macedoniae bella nascuntur. Antipater Thessalonicen matrem suam ... transverberavit ...* (3, 23, 48 nn), dále též v 2, 16, 7; 3, 23, 19; 7, 23, 5 a jinde.

⁴³ *Scio aliquantos post haec deinceps permoveri posse, quod victoriae Romanae multarum gentium et civitatum strage crebrescunt.*

⁴⁴ 4, 11, 4; 4, 13, 9; 5, 24, 9.

Po analýze kontextu zkoumaného místa se přikláním ke čtení *scio, Romani*. Je však nutno ještě posoudit, jaká čtení nabízejí jednotlivé významnější rukopisy.

3. 2 Stručná analýza relevantních rukopisů

3. 2. 1 Situace v rukopisech I (*Romanis* x *Romani*):⁴⁵

A) ZANGEMEISTER: *romani*] LR^1D *romanis* R^2v

Variantu *Romani* má ZANGEMEISTEREM preferovaný kodex *L* podpořený čtením rukopisů *D* a R^1 . Kodexu R^1 přikládá ZANGEMEISTER váhu, protože jeho čtení se shoduje s kodexem *P* (*Palatinus 829*; 8. stol.), či tam, kde byl *P* opraven, s P^2 . Kodex *P* považuje editor za spolehlivý, ale zde jej neuvádí, neboť dané místo v něm schází. Čtení *Romanis* mají manus altera manuskriptu *R*, která již není tak spolehlivá, a starší edice.

L – *Laurentianus pl. 65, 1*; 6. století. Autorita stáří.

R – *Rehdigeranus 108*; 9. století. Při tvorbě své edice jej ZANGEMEISTER sám zpracoval.

R^1 – *Rehdigeranus 108*, manus prima. Té jediné přikládá ZANGEMEISTER váhu.

R^2 – *Rehdigeranus 108*, manus altera.

D – *Donaueschingensis 18, 2*; 8. století.

v – *lectio vulgata* – není-li naznačeno jinak, odpovídá čtením edice Fabriciovy (16. stol.), Haverkampovy (18. stol.) a Schottovy (17. stol.).

B) ARNAUD-LINDETOVÁ: *romanis* *FHQZ Fab. Hav.:* -ni *DLUJS Zan. || quia post romani add. J*

ARNAUD-LINDETOVÁ se na několika místech svého vydání opírá o čtení rukopisu *F*, který obsahuje jako první úplný text *HP*. Dále pak o rukopis *H*. Oba dva řadí do I. třídy, protože se dochovaly bez velkých lakun a v dobrém stavu. Oba pocházejí z jedné předlohy. Přijímá čtení těchto rukopisů, jsou-li ve shodě s textem jednoho nebo více rukopisů třídy II. a III (v jejím rozčlenění). Kromě toho tehdy, když *F*, *H* nebo *F* nebo *H* mají *lectio*, které je vhodné v daném

⁴⁵ ARNAUD-LINDETOVÁ se rozbořem rukopisů zabývá na str. LXVII-CIII v o. c. I. ZANGEMEISTER na str. VII-XXXVIII v o. c.

kontextu a když se různá čtení jiných rukopisů ukáží jako chyby opisovačů, hyperurbanismy nebo chyby vzniklé nepochopením.

ARNAUD-LINDETOVÁ již nemohla pracovat s rukopisem *R*, protože se za druhé světové války ztratil.

Lectio *Romanis* nachází ARNAUD-LINDETOVÁ právě v preferovaných manuskriptech *F* a *H* (s podporou *Q*, třída II., a *Z*, třída III.). Tutéž variantu, jak jsme uvedli výše, mají i starší edice Fabriciova a Haverkampova. Rukopisy *L* a *U* podpořené pouze manuskriptem *D* (třída II.), které nabízejí lectio *Romani* ARNAUD-LINDETOVOU o svém čtení nepřesvědčují. Záznam kritického aparátu dále dodává, že opisovač kodexu *J* doplnil za *Romani* spojku *quia*, kterou zjevně považoval za nutné uvození obsahové propozice po neparentetickém užití slovesa *cognoscendi* (viz výše).⁴⁶

F – *Laudunensis* 137; polovina 8. století. Jako první obsahuje úplný text *HP*.

H – *Parisinus BN lat.9665 olim Cluniacensis*; konec 8. století. ZANGEMEISTER jej viděl in persona.

Q – *Vaticanus Reg. lat. 296*; počátek 9. století.

Z – *Leningradensis F. V. 1 n.9*; polovina 9. století.

U – *Valentianensis 545 olim Elnonensis*; počátek 9. století. ZANGEMEISTER jej neměl k dispozici.

J – *Einsiedelensis 351*; 9.-10. století. ZANGEMEISTER jej neměl k dispozici, ale text kodexu *J* se velmi blíží rukopisu *G* (*Sangallensis 621*; 9. stol.), se kterým ZANGEMEISTER pracoval. Oba rukopisy se už spíše blíží edicím. Obsahují hojné míšení tradic, porušená místa, opravy. *J* je lepší alespoň v tom, že měl jen jednoho revizora. U *G* bylo korektorů nejméně pět.

S – *Schedae*; ZANGEMEISTERŮV termín. Jedná se o dvanáct listů nebo jejich částí z rukopisu ze 7. století. Je příbuzný s kodexem *D*.

3. 2. 2 Situace v rukopisech II (*sic* x *scio* x *socio*):

A) ZANGEMEISTER: socio *L* (cf. 3, 12 § 22) sic (ic in ras., fort. ex cio) *R*²

ZANGEMEISTER dává obecně přednost čtením rukopisů *L* a *P*. V tomto případě však *L* nabízí čtení *socio*, jež editor nepovažuje za vhodné a upozorňuje na jiné místo v Orosiově

⁴⁶ Cf. poznámku „*unde credible est quia ... includerint*“ v jazykovém komentáři k úseku **23**) – kapitola práce **6**.

textu,⁴⁷ kde v rukopise L^1 došlo k záměně slov odvozených od sloves *scire* a *sociare*.⁴⁸ Po vyloučení takového řešení zbývá ZANGEMEISTEROVI pouze *scio*, neboť *sic* v rukopise R^2 vidí jako nesprávné doplnění razury po původním *scio*.

B) ARNAUD-LINDETOVÁ: sic *FHQ*: scio *DUZI* socio *L*

Preferované kodexy *F* a *H* jsou navíc podpořeny *Q* (II. třída). Lectio rukopisů *L*, *P*, *U*, *C*, *Z* neuznává ARNAUD-LINDETOVÁ nikdy, pokud nemají oporu rovněž v rukopisech I. třídy (*F*, *H*) a II. třídy (*B*, *Q*, *A*, *D*). Čtení *socio* nedává v daném kontextu smysl, navíc nenachází podporu v rukopisech I. třídy. Proto tuto variantu ARNAUD-LINDETOVÁ rovnou zamítá.

B – *Ambrosianus D 23 sup. olim Bobiensis*; druhá polovina 7. století.

Po analýze kritického aparátu k danému místu (5, 5, 11) v obou edicích a rozboru preferencí editorů, je *scio*, *Romani* jednak lectio difficilior, jednak, a to je důležité, jak v obecné rovině zdůrazňuje i ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. I: XCIX), dobře zapadá do struktury rétorické pasáže 5, 5, 1-11 a je možno je díky obdobným konstrukcím na jiných místech díla hájit.

3. 3 Poznámka k typografickým chybám užitě edice

V textu páté knihy v edici ARNAUD-LINDETOVÉ došlo k několika typografickým chybám. Podrobný popis závažnějších z těchto chyb je zahrnut do jazykového komentáře. Viz poznámky „*viam mortibus hominum morte hominis instruens*“ v úseku **15**) (5, 4, 10) a „*cum ipsis lyntribus sunt*“ v úseku **37**) (5, 14, 3) – kapitola práce **6**.

⁴⁷ *Philippus more ingenii sui ad iudicium tamquam ad bellum cum instructo exercitu ingressus incios iuvenes vita regnoque privavit.* (3, 12, 22).

⁴⁸ U ARNAUD-LINDETOVÉ v aparátu stojí: *incios FHΔ²L²UPCZ²J* : *socios Q insocios Δ¹L¹Z¹ incius D*.

Δ – *Rehdigeranus 107*; 9. století. ZANGEMEISTER jej neznal.

P – *Palatinus 829*; 8. století. ZANGEMEISTER jej považuje za dosti spolehlivý.

C – *Monacensis 6308*; polovina 8. století.

3. 4 Poznámka k otázce redakce *HP*

Názory na to, kdy Orosius psal a dokončil *HP*, se u badatelů různí. Přehledné shrnutí jednotlivých hypotéz podává MARTÍNEZ CAVERO (o. c.: 52-56):⁴⁹

I) Augustinus pověřuje Orosia sepsáním *HP* po jeho návratu z Palestiny roku 416 po Kr. Tuto tezi podporují Augustinovy dopisy 166 a 169 napsané před Orosiovou cestou na východ. V dopisech se Augustinus o Orosiově úkolu sepsat katalog neštěstí dob minulých nezmiňuje, přestože jinak o svém svěřenci, jeho díle a snahách píše poměrně detailně. Orosius by tak *HP* psal zhruba rok, do 417 po Kr. Ve prospěch této interpretace dále hovoří Orosiova vlastní slova v prologu k *HP* (1, prol., 11), kde říká, že Augustinus ještě pracuje na jedenácté knize *De civitate Dei*. Augustinus ji pak dokončil v roce 417 po Kr. Domněnku zpochybňuje krátký čas, který by Orosius k sepsání měl. Tuto námitku však zastánci teorie vyvracejí poukazem na kompilační charakter díla založeného na shrnutích a epitomé jiných autorů.⁵⁰ FEAR (o. c.: 7) k tomu dodává, že v *HP* je několik dokladů toho, že dílo mohlo být psáno ve spěchu.⁵¹ K tradičnímu názoru o celkové redakci až po návratu se přiklání např. CORSINI (o. c.: 27-31).

II) Orosius *HP* sepisuje po nezdařeném pokusu o návrat do Hispánie roku 416 po Kr. Teorie kromě jiného vychází z toho, že tak náročný úkol, jakým bylo sepsání rozsáhlého historického díla, jistě vyžadoval klid a soustředění. To však Orosius po návratu z Palestiny neměl, protože byl pověřen důležitým úkolem – doručit ostatky sv. Štěpána do Bracary. Když se mu tento záměr nepodařil a musel je zanechat na Minorce, nastala konečně doba, kdy se mohl věnovat sepisování *HP*. Tedy někdy od roku 416 do roku 418 po Kr. Tuto teorii považuje za velmi pravděpodobnou např. FABBRINI (o. c.: 61n).

⁴⁹ Životopisné údaje spojené se sepisováním *HP* viz v kapitole práce 1. Teorie o sepsání *HP* předkládá rovněž FABBRINI (o. c.: 58-65).

⁵⁰ Viz věcný komentář k překládanému textu, z něž na mnoha místa jasně vysvítá Orosiova závislost např. na liviovské tradici (pokud se událostí dob republiky týká).

⁵¹ Např. 1, 1, 5-6 a 1, 21, 10, kde nesedí časová schémata; či jev z páté knihy (5, 3, 3), kde Orosius činí z Valeria Antiata dvě osoby.

III) Třetí teorie je založená především na neochotě některých badatelů přijmout skutečnost, že by Orosiovi stačil k sepsání *HP* jen jediný rok (416-417 po Kr.). Domnívají se proto, že s prací na *HP* musel začít již před cestou do Palestiny roku 415 po Kr. V konkrétní představě, jak redakce probíhala, se však badatelé liší.

Hypotézu dvou rekací nadnesl již Theodor VON MÖRNER (o. c.: 21). Ten měl za to, že před cestou do Palestiny sepsal Orosius první čtyři knihy a zbytek dokončil po návratu. Vychází také ze skutečnosti, že na počátku páté knihy (5, 2, 1) hovoří Orosius o bezpečném útočišti v Africe⁵² a že může mít na mysli příchod z Palestiny, nikoliv z Hispánie, jak se obecně soudí.

Guy FAINCK⁵³ se nedomnívá, že před cestou do Palestiny měl Orosius hotové konkrétní knihy. Má špiše za to, že ještě v Africe měl možnost nashromáždit si a připravit materiál. Orosiův příchod z Hispánie klade již do roku 410 po Kr. Od té doby prý pomáhal Augustinovi se sběrem látky pro *De civitate Dei*. Těchto podkladů pak mohl použít při sepisování *HP*. Benoît LACROIX⁵⁴ si dokonce myslí, že dílo již mohl začít sestavovat, než se vypravil na východ. Vše potom dokončil po návratu.

Nejnovější hypotéza sice klade konečnou redakci také až do doby po Orosiově návratu z Palestiny, ale počítá také s přípravou materiálu již před cestou a dokonce během ní. ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. I: XXIII a XIX) předpokládá, že během zimy 414-415 po Kr. mohl Orosius věnovat několik měsíců shromažďování materiálu pro Augustina a prvním náčrtům svého díla. Po návratu z Palestiny pak začal definitivní redakci, na níž pracoval něco přes rok. Tuto představuje schvaluje jak MARTÍNEZ CAVERO (l. c.), tak INGLEBERT (o. c.: 507-508).

⁵² O této zmínce viz také kapitulu práce 2; FABBRINI (o. c.: 53, pozn. 24) a poznámku „*nunc me Africa ...*“ ve věcném komentáři k úseku 6) – kapitola práce 6.

⁵³ FAINCK, G., 1951. *Paul Orose et sa conception de l'histoire*. Aix-en-Provence, Centre de Documentation Universitaire. Publikaci jsem neměl k dispozici.

⁵⁴ LACROIX, B., 1965. *Orose et ses idées*. Paris, Institut d'études médiévales Université de Montréal. Publikaci jsem neměl k dispozici.

4 Překlad 1.-15. kapitoly páté knihy HP

1, 1 Víím, že více a více lidí může po takových událostech nadchnout, že římská vítězství jsou stále hojnější na četných hrobech národů a ruinách měst. Kdyby však důkladně rozvažovali, seznají, že tato vítězství přinesla více škody než užítku. A nesmíme věru podceňovat ani nesmírné množství válek s otroky a spojenci, ani války občanské a boje s gladiátory, které naprosto ničemu neprospěly a přitom způsobily velké utrpení.

2 Ale připusťme, jak si to ti lidé přejí, že válčení mohlo přinášet jen prospěch. Proto se také jistě zeptají: „Bylo snad někdy lépe než za oněch časů plných nekonečných triumfů, slavných vítězství, bohaté kořisti a vznešených průvodů, v nichž před vítězovým vozem kráčeli poražení králové a zástupy podmaněných národů?“ **3** Na to jim krátce odpovím, že oni si navykli tu dobu nekriticky bránit. Já pak vycházím z názoru, že určitá doba se netýká jen jediného města, nýbrž celého světa. Jasně potom vidíme, že jaké štěstí přineslo Římu vítězství, takovým neštěstím postihla všechno mimo Řím porážka.

4 Jakou cenu má kapka pracně vydřeného štěstí, v níž skane blaženost jen jedinému městu, v tak obrovském přívalu neštěstí, v němž se utopí celý svět? A jestliže se ona doba považuje za šťastnou proto, že vzrostla moc jediné obce, proč se nehodnotí spíše jako velmi nešťastná, když přinesla utrpení, zkázu a pád mnoha mocným královstvím a kvetoucím národům? **5** Nebo to snad Kartágo tehdy vnímalo jinak, když sto dvacet let plných tísnivého strachu hned z válečných pohrom, hned z podmínek míru chvíli kladlo odpor, chvíli sklánělo hřbet, ale neustále se zmítalo mezi válkou a mírem a mírem a válkou? Vnímalo to jinak, když se nakonec celé město stalo jednou velkou hranicí a občané trpěli tak, že se v krajním zoufalství houfně vrhali do plamenů? Dávno bez hradeb a většiny území trpí ještě dnes, kdykoliv si vzpomene, co se tehdy dělo. **6** Necht' vydá své svědectví Hispánie! Když po dvě stě let všude zavražovala svá pole svou krví a nebyla s to ani zahnat, ani zastavit bezohledného nepřítele, který se drze sápal do jejích sídel; když její obyvatelé v četných městech a vesnicích zdrcení smrtící pěští války a vyčerpání hladem a obléháním nejprve pobili ženy a děti, aby se netrápily, a sami, donuceni utrpením postavit se jeden proti druhému, si navzájem podřezávali krk – jak tehdy asi soudila o své době? **7** Nakonec ať promluví sama Itálie: Proč se čtyři sta let bránila, vzpouzela a odporovala Římanům, svým vlastním synům? Netušila snad, že jejich štěstí bude jejím neštěstím? Že římské vítězství všem ostatním těžce

ublíží? **8** A to se ani neptám bezpočtu národů ze všech koutů světa, jaký osud by si tehdy pro sebe spíše přály, jak se dívaly na Římany a co soudily o tehdejší době, když je předtím dlouho svobodné Římané pokořili válkou, jejich občany odvedli z vlasti, prodali do otroctví a jako otroky zavekli do celého světa. **9** Pomlčím o pohádkově bohatých, pohádkově mocných a pohádkově proslulých králích, dlouho neporazitelných, potom zajatých, potupně spoutaných, ujařmených, vedených v triumfu a nakonec popravených v žaláři. Ptát se na jejich mínění o dobách, kdy se to dalo, je tak pošetilé, jako je kruté nelitovat jejich utrpení.

10 Podívejme se však sami na sebe, ano, sami na sebe a na svou volbu spokojeného života: Naši předkové vedli války. Válkami vyčerpaní rozhodli, že zaplatí cenu za mír, válečnou daň. **11** My platíme daň, abychom války nezakoušeli, a díky tomu jsme zakotvili a kotvíme v přístavu, do něhož se naši předkové utekli až posléze, aby se vyhnuli bouřím strastí. Mohl bych tedy naši dobu považovat za šťastnou? Pokládáme ji jistě za šťastnější než tu jejich, protože pro nás je samozřejmostí to, k čemu oni dospěli až naposled. **12** My neznáme válečné strasti, kterými oni tak strádali. My se rodíme a stárneme v míru, kterého oni po Caesarově vládě a po narození Krista sotva okusili. To, co oni platili povinně za porobu, platíme my ze své svobodné vůle pro ochranu. **13** Mezi tehdejšími a dnešními časy je tak velký rozdíl, že prostředky, jež Řím tehdy vymáhal mečem na našich předcích pro svou vlastní rozmařilost, sám nyní shromažďuje společně s námi k užítku našeho společného státu. A pokud někdo tvrdí, že Římané byli pro naše dědy snesitelnější nepřátelé než Gótové pro nás, ať poslouchá a pochopí, nakolik se jeho názor rozchází s tím, co se děje okolo něj.

14 Když kdysi po celém světě zuřily války a každá provincie měla svou vládu, své zákony a své zvyklosti, nebylo společných zájmů a každý vládce vládl podle svého. Co tehdy mohlo jednou pro vždy sjednotit divoké a barbarské národy, když se lišily také kultem, náboženstvím a obřady? **15** Pokud tehdy někdo již nemohl snášet břímě útrap a na útěku před nepřítelem opustil vlast, kam se jako cizinec v cizím světě mohl uchýlit? Na koho se mohl ve světě plném nepřátel obrátit? Komu mohl hned při prvním setkání důvěřovat, když ho k nikomu na světě nevázalo žádné pouto, nemohl se spolehnout na společné zákony, a nechránilo jej ani jedině společné náboženství? **16** Cožpak nestačí příklad zločinného egyptského krále Búsirida obětujícího cizince, kteří mu nešťastnou náhodou padli do rukou; nesmírných krutostí páchaných na poutnících na pobřeží Diany Taurské a ještě ukrutnějších

obětí prováděných tamtéž či Thrákie a jejího vladaře Polyméstora, který vztáhl ruku dokonce na svého příbuzného? Ale aby se nezdálo, že vybírám jen příklady z dávné minulosti – Řím nám podá svědectví o vraždě Pompeiově, Egypt zase o jeho vrahu Ptolemaiovi.

2, 1 Když však při první známce jakýchkoliv nepokojů prchám já, nemám strach, že nenaleznu útočiště – má vlast je všude a všude jsou i stejné zákony a náboženství. **2** Afrika mne nyní přijala s takovou vlídností, s jakou důvěrou jsem přišel; řekl bych dokonce, že nyní mne ta Afrika, o níž kdysi řekli, a pravdivě řekli, že

hosty své zlá na břehu vítá,

*brání jim přistát bojujíc všemi nástroji války,*⁵⁵

vzala pokojně a srdečně do náručí, dbajíc společných zákonů, a nadále přívětivě a laskavě přijímá v míru do svého lůna lidi téže víry a zve dále všechny umdlévající, aby jim poskytla odpočinek.

3 Se všemi svými právy jsem doma i na nekonečných územích východu, severu a jihu, i v rozlehlých a bezpečných krajích velikých ostrovů, protože jako Říman a křesťan přicházím k Římanům a křesťanům. **4** Nebojím se bohů svých hostitelů, nebojím se, že jejich náboženství bude má smrt, na světě není místa, z něhož bych měl strach, místa, kde by jeho pán mohl dosáhnout čehokoliv, co si zamane, a cizinec by nemohl užívat toho, co mu přísluší; kde by právo hostitele nebylo právem mým. **5** Všichni se obávají a milují jediného Boha, jenž v dobách, v nichž dal lidem poznat svou přítomnost, určil světu jednotnou vládu. Všude panují tytéž zákony, nad nimiž stojí jen tento jediný Bůh. Ať přijdu já, neznámý cizinec, kamkoliv, nebojím se zrady ani nečekaného násilí. **6** Jak jsem pravil, jsem Říman mezi Římany, křesťan mezi křesťany, člověk mezi lidmi: právo mi zajišťuje obec, náboženství snahu lidí o čisté svědomí a lidství sounáležitost s ostatními. Takřka za vlast mi slouží dočasně celá země, jelikož pravá vlast, kterou miluji, není vůbec na tomto světě. **7** Kde na ničem nelpím, tam nic neztratím; mám vše, když je se mnou ten, jejž miluji; zejména proto, že je všude na světě pro všechny stejný. Díky němu nejsem pro ostatní cizinec, ale opravdový bližní. Neopouští mě, když jsem v nouzi, *jelikož jeho je země a její bohatství*, z něhož, jak přikázal, má být vše společné všem.

⁵⁵ VAŇORNÝ (VERGILIUS, *Aenesis*, Praha, 1970, str. 46; 1, 540-541) překládá dané verše: *Je odpírán hostinný písek! / Svádějí boj, nám brání i na kraj pobřeží vkročit!*

8 Výhody naší doby spočívající v tom, že žijeme v míru, máme naději na budoucnost a společné útočiště, naši předkové v jejich úplnosti neměli. Kvůli tomu vedli nekonečné války a protože nemohli svobodně měnit sídla, setrvali ve svých domovech a byli buď nešťastně zabiti, nebo potupně zotročeni. Jaký byl průběh těchto událostí, jasněji a přehledněji ukáží samotné jejich činy, které nyní po pořádku vyložím.

3, 1 Roku 606. od založení Města, v době konzulátu Gnaea Cornelia Lentula a Lucia Mummius, to jest v téže roce, kdy došlo ke zničení Kartága, následovalo po jeho pádu také vyvrácení Korintu. A tak téměř současně v různých částech světa přinesly dva požáry dvou velkých měst velké utrpení.

2 Samotnému pádu Korintu předcházela dvojitá porážka spojených vojsk Achajů a Boiótů přetorem Lem, nejprve u Thermopyl, poté ve Fokidě. **3** Dějepisec Claudius uvádí, že ve dřívější z těchto bitev padlo dvacet tisíc mužů, v pozdější pak sedm tisíc. Valerius a Antias tvrdí, že se bojovalo v Achaji, kde padlo dvacet tisíc Achajů, včetně jejich velitele Diaia. I když byl řecký historik Polybios tou dobou se Scipionem v Africe, nemohl nevědět o porážce svého národa a prohlašuje, že se bojovalo jednou v Achaji pod Kritoláovým velením a že Diaia i s jeho vojskem, jež si přiváděl z Arkádie, rovněž rozdrtil prétor Metellus.

4 Avšak o různosti názorů vzájemně si odporujících dějepisců jsme již ledacos poznamenali. Spokojme se s tím, že tento jejich nechvalně známý rys je odhalen a oceňován jako výmysl, protože tím, jak se rozcházejí dokonce již v líčení událostí, které viděli na vlastní oči, jednoznačně ukazují, že v ostatních věcech jsou značně nedůvěryhodní.

5 Když prétor Metellus poté, co takto zničil vojenskou oporu celé Achaje, přemítal o vyplenění opuštěných měst, objevil se v táboře znenadání konzul Mummius s malou družinou. Metella ihned poslal pryč a hned nato dobyl Korintu, tehdy daleko nejbohatšího ze všech měst na celém světě, jež po mnohá staletí sloužil jako dílna všem umělcům a jako společné tržiště Evropy a Asie.

6 Poněvadž Mummius, sveden krutostí, dopřál možnost drancovat i svým zajatcům, zachvátily město takové požáry a vraždění, že obvod městských hradeb vytvořil jakési ohromné ohniště, z něhož sálaly plameny, sbíhající se k jednomu vrcholku. Většina obyvatelstva tak zemřela pod ostřím meče nebo uhořela v plamenech a zbytek byl prodán do otroctví. Město shořelo, hradby se zhroutily, ze zdiva zbyl jen prach a kořist Římanů byla nesmírná.

7 Při požáru se také roztavily všechny zlaté, stříbrné a bronzové sochy a umělecké předměty a kovy se smíchaly a slily v jednu hmotu. Tehdy dozajista vznikl onen nový druh kovu, který se dodnes podle tradice nazývá *korintský bronz*, ať už se jedná o pravou slitinu, nebo o napodobeninu. Výrobky z něj pak nesou název *korintské vázy*.

4, 1 V témže roce se pro všechny Římany stal velkou hrozbou Viriathus. Byl to pastýř a zbojník z Lusitánie, který v Hispánii nejprve přepadal a loupil po cestách, pak plnil provincie a nakonec porážel, zaháněl na útěk a drtil vojska římských konzulů a prétorů. **2** Když například Viriathovo vojsko nazdařbůh procházelo, rozptýleno široko daleko, obrovským územím mezi dvěma mohutnými řekami Iberem a Tagem, přišel mu do cesty prétor Gaius Vetilius. Okamžitě došlo k řeži, která vyhladila téměř celé Vetiliovo vojsko, a on sám s několika muži se jen stěží zachránil útekem. **3** Viriathus dále přinutil k útěku prétora Gaia Plautia, jež pokořil v mnoha bitvách. Nakonec poslali Římané proti Viriathovi také Claudia Unimamma s velkým a dobře vyzbrojeným vojskem. Ten ale jen znásobil hanbu, přestože chtěl smýt dřívější poskvrnu. **4** Když se tehdy Unimammus s Viriathem utkal, přišel o všechny oddíly, které s sebou přivedl, o hlavní sílu celé římské armády. Viriathus si pak jako trofeje rozvěšel po horách slavnostní tógy a další římské úřednické a velitelské odznaky. **5** Historik Claudius podává zprávu o tom, že tou dobou se v jakémsi průsmyku odehrála bitva mezi třemi sty Lusitanů a tisícem Římanů, v níž Lusitanů padlo sedmdesát, Římanů však tři sta dvacet. **6** Když vítězové bezstarostně odcházeli v hloučcích z bitevního pole, zůstal jeden z nich daleko pozadu za ostatními. Tu byl, sám pěší, zaskočen a obklíčen římskými jezdci. On však kopím probodl jednoho koně a jediným máchnutím meče uťal jeho jezdcí hlavu. Všechny naráz ochromil bezmezný děs a jen zírali, jak Lusitan lhostejně a s pohrdlivým úsměškem kráčí pryč.

7 V době konzulátu Appia Claudia a Quinta Caecilia Metella se Appius Claudius střetl s galským kmenem Salassů. Boj prohrál a ztratil pět tisíc svých vojáků. V následující bitvě ale pět tisíc nepřátelských vojáků zabil a usiloval o triumf podle zákona, že každý, kdo usmrtí pět tisíc nepřátel, na něj má nárok. Pro dřívější porážku mu to však nebylo povoleno. A tak při své troufalosti a ctižádosti neblaze proslul triumfem na vlastní náklady.

8 V době konzulátu Lucia Caecilia Metella a Quinta Fabia Maxima Serviliana se v Římě vedle dalších úkazů narodil hermafrodit a byl na příkaz haruspiků utopen v moři. Nečistý očistný obřad ničemu neprospěl a vzápětí se rozšířila tak silná morová nákaza, že zprvu byl

nedostatek hrobníků a posléze už nebyli žádní. Smrt se nastěhovala dokonce i do honosných sídel, dříve obývaných životem, a obrovská dědictví zůstala bez dědiců. **9** Nakonec již nebylo možno ve Městě žít, ba nedalo se k němu ani přiblížit, protože z mrtvol, rozkládajících se na lůžkách v obydlích, se šířil široko daleko ostrý hnilobný zápach. **10** Onen krutý očištný čin vydláždil smrtí jedince cestu úmrtím zástupů a nakonec Římanům, rudnoucím uprostřed útrap studem, ukázal, jak zbytečné utrpení způsobili. Ve chvíli, kdy své jednání považovali za ochranu před možnou pohromou, pohroma přišla. Neustoupila po žádných usmiřovacích obětech a odešla, teprve když se podle nevyzpytatelného vyššího úradku naplnila pravá míra mrtvých. **11** Kdyby byli mistři pletichářů haruspikové provedli očištnou oběť až v době, kdy nemoc byla na ústupu, jak to činívají, beze sporu by si byli s pomocí svých bohů a obřadů vydobyli slávu za navrácení zdraví do obce. Takovou hračkou v rukách lhářů, z nichž nebylo lze se vymanit, byla ta trpící obec, zvrácená až k bezbožnosti.

12 V bojích proti Lusitanům a Viriathovi pokračoval konzul Fabius, který vyhnal nepřátele z města Bukcie, obléhaného Viriathem. Město osvobodil a přijal kapitulaci jeho i mnoha dalších pevností. Přitom spáchal čin, který by považovali za odporný i nejotrlejší skythští barbaři, natož aby se slučoval s hodnověrností a milosrdným nadhledem Římanů: dal utnout ruku pěti stům nejvyšších představitelů těch, které po kapitulaci přijal pod ochranu jako spojence. **13** Pompeius, který jako budoucí konzul vstoupil na území Numantie, utrpěl zdrcující porážku a stáhl se, ztrativ nejen téměř celé vojsko, ale také mnoho předních mužů, kteří s ním sloužili. **14** Pokud se týká Viriatha, který po čtrnáct let připravoval římským vojevůdcům a legiím jednu porážku za druhou, byl nakonec zavražděn vlastními lidmi. Římané se zachovali alespoň natolik zmužile, že jeho vrahům odmítli vyplatit odměnu.

15 Nejen nyní, ale i v mnoha jiných případech by bylo možno vsunout zmínku o spletitých válečných událostech na východě, které zřídka začínají nebo končí jinak než zločinem. Provinění Římanů, jimiž se zabýváme, jsou ovšem taková, že je zcela na místě nechávat cizí špatnosti stranou. **16** V této době se však děly stejně hrozné zločiny i na východě: Mithradatés, po Arsakovi šestý parthský král, porazil Démétriova satrapu a jako vítěz se zmocnil Babylónu i všech jeho území. Mimoto si podmanil všechny národy sídlící mezi řekami Hydaspem a Indem a svou vládu, vykoupenu krví, rozšířil až k Indii. **17** Se samotným Démétriem se pak střetl ve druhé bitvě, porazil jej a zajal. Sotva se Démétrios dostal do zajetí, uchvátil království jistý Diodotos se synem Alexandrem, kteří si přisvojili i

královské jméno *Antiochos*. **18** Syna Alexandra, který spolu s ním podstoupil nebezpečí při boji o královskou vládu, avšak jako spoluvládce byl nepohodlný, Diodotos bezostyšně zabil.

19 V době konzulátu Marka Aemilia Lepida a Gaia Hostilia Mancina se objevily všemožné neblahé úkazy, které konzulové podle zvyklostí zažehnali, pokud jen mohli. Šťastná náhoda však falešným hráčům haruspikům, kteří na ni pozorně číhají, do karet vždy nehraje. **20** A tak se stalo, že sotva konzul Mancinus převzal od Popilia u Numantie velení nad vojskem, počínal si ve všech bojích tak nešťastně a propadl takovému zoufalství, že byl nucen uzavřít s Numantijskými potupnou smlouvu. **21** Třebaže také Pompeius došel nedlouho předtím s týmiž Numantijskými k dohodě za stejně neslavných podmínek, nařídil senát Mancinovu smlouvu zrušit a Mancina vydat Numantijským: nahého a s rukama spoutanýma za zády jej zanechali před branami Numantie, kde zůstal až do noci, Římem opuštěn a Numantií nepřijat, žalostné divadlo pro obě strany.

5, 1 Rozhořčení mne zde nutí křičet: Proč si, Římané, myslíte, že je vy víte, co znamenají vznešené pojmy *spravedlnost, důvěryhodnost, statečnost, útrpnost*? Vy to nevíte! Učte se spíše u Numantijských! **2** Chcete příklad statečnosti? Podívejte se na jejich boj a vítězství. Důvěryhodnosti? Vězte, že soudíce jiné podle sebe, uzavřeli smlouvu a propustili ty, které mohli pozabíjet. **3** Spravedlnosti? Ten vám dal svým mlčením senát, když od něj Numantijský prostřednictvím svých vyslanců požadovali buďto dodržování vyjednaného míru, nebo navrácení všech mužů, které pod zárukou míru živě propustili. **4** A útrpnosti? Budiž vám pro ni dostatečným svědectvím, že jednak dovolili nepřátelům bez úhony odejít, jednak nepřijali a neztrestali Mancina. **5** A ptám se dále: Bylo nutné vydat Mancina, jenž odrazil masakr hrozící poraženému vojsku štítem dohodnuté smlouvy a ohrožené síly své vlasti zachoval pro lepší příští? **6** Jestliže dohoda nevyhovovala, proč tedy římscí vojáci, které ujednání zachránilo, byli po svém návratu do Říma přijati, nebo proč je neposlali zpět Numantijským, když o ně žádali? Anebo pokud se jakýkoliv způsob záchrany vojáků setkal s porozuměním, proč byl vydán právě Mancinus, jenž tuto záchranu zajistil? **7** Není tomu tak dávno, co Varro ukvapeně rozhodl započít bitvu, přes odpor kolegy-konzula Paula svůj úmysl prosadil, vyslal zděšené vojsko vstříc záhubě a nešťastné legie nepostavil u Kann, neblaze proslulých římskými porážkami, k boji, ale tváří v tvář jisté smrti. Padlo tam více než čtyřicet tisíc římských vojáků a vinna byla jen Varronova netrpělivost. Hannibal na ni spoléhal a již dávno věděl, že mu zajistí vítězství. **8** I přes to, že zahynul také Aemilius Paulus (a

vzpomeňme si, jak hrdinně se v bitvě choval!), měl Varro tu drzost vrátit se téměř sám do Města, kde si za svou nestoudnost dokonce vysloužil odměnu. **9** Vždyť mu senát veřejně poděkoval za to, že se nevzdal naděje na vítězství Říma! Toho Říma, který on o veškerou naději připravil! **10** Na druhé straně Mancina, který se snažil o to, aby nepřišel o vojsko stížené válečným neštěstím, týž senát odsoudil k vydání nepříteli. **11** Víím, Římané, že Varronův čin se vám nelíbil, ale omluvili jste ho okolnostmi, a Mancinovo počínání jste schvalovali, ale vzhledem k situaci bylo nutno jednat jinak. Tak jste hned na začátku jasně dokázali, že není možné, aby občan náležitě dbal o nevděčnou obec ani aby nepřítel oddaně věřil nedůvěryhodným.

12 V Zadní Hispánii mezitím Brutus rozdrtil šedesát tisíc Gallaeků, kteří přišli Lusitanům na pomoc. Přestože je překvapil nepřipravené, byla to velmi krutá a obtížná bitva, v níž prý padesát tisíc nepřátel zahynulo, šest tisíc bylo zajato a jen hrstka uprchla. **13** V Přední Hispánii se prokonzul Lepidus i přes zákaz senátu neúnavně pokoušel vyhladit neškodný a pokorný národ Vakcėjů. Brzy však utrpěl těžkou porážku, a draze tak zaplatil za svou nehoráznou zarputilost: v této nespravedlivé válce velmi spravedlivě padlo šest tisíc Římanů. Ostatní vyvázli, ale přišli o tábor i o zbraně. **14** Tato Lepidova porážka nebyla o nic méně ponižující než Mancinova.

A tak ať si přičtou tuto dobu jako šťastnou neřkuli obyvatelé Hispánie, vyhánění a nucení tolika boji k útěkům, tedy aspoň Římané, tolikrát pokoření, tolika nekonečnými pohromami stížení! **15** Nebudu zde vypočítávat, kolik vašich prétorů, legátů, konzulů, kolik legií a kolik vojsk bylo zničeno. Uvažuji jen o tom, jaké šílenství způsobil strach, jímž byli římsí vojáci natolik ochromeni, že nebyli s to se vzchopit a alespoň se pokusit setrvat na místě, dokud bitva nezačne. Oni se však rozprchli, sotva se jim dostal hispánský nepřítel jasně na dohled a byli přesvědčeni, že jsou ztraceni, ještě dříve než by to bylo patrné. **16** Z toho všeho je zjevné, že onu dobu posuzovaly obě strany jako plnou utrpení: obyvatelé Hispánie, přestože mohli zvítězit, se vzdali blaženého klidu, ač neradi, a snášeli války přicházející zvenčí. Římané pak zažívali tím hanebnější porážky, čím drzeji cizí klid narušovali.

6, 1 V době konzulátu Servia Fulvia Flakka a Quinta Calpurnia Pisona se v Římě narodil jedné otrokyni čtyřnohý a čtyřruký chlapec se čtyřma očima a ušima a se dvěma mužskými pohlavními orgány. **2** Na Sicílii vyvrhla a vylila hora Etna nesmírné ohnivé proudy, které se jako řeka valily strmě dolů a stravujícími plameny měnily cokoliv ve své blízkosti

na popel. Vzdálenější oblasti pak zapalovaly všude poletující žhnoucí jiskry, které s sebou nesly dusivý kouř. Tento obvyklý domácí úkaz Sicílii nepředpovídá budoucí neštěstí, rovnou je přináší. V okolí Bononie vyrostlo na stromech obilí.

3 A tak se přihodilo, že na Sicílii propukla válka s otroky, jež se pro svou rozsáhlost, množství bojujících otroků a počet vypravených římských vojsk stala tak zdrcující a děsivou, že když pomínu římské prétory, které do jednoho rozdrtila, nahnala veliký strach dokonce konzulům. **4** K boji prý tehdy povstalo sedmdesát tisíc otroků! Pouze Messana udržela otroky díky slušnému zacházení v klidu. **5** Sicílie ostatně v tomto ohledu zakouší velké utrpení, protože nikdy neměla vhodnou správu: jednou byla v moci tyranů, podruhé otroků - jednou ji ovládali ti, kteří ji zločinným panováním zotročovali, podruhé ti, již si zvráceně mysleli, že jim patří svoboda. Její úděl je navíc ztížen tím, že je jako ostrov odevšad obklopena mořem a nemůže se snadno zbavit zla, které bují v jejích útrobách. **6** A tak ve svém lůně chovala ke své záhubě klubko zmijí, svou nezřízenou svévolí je posilovala, svou smrtí pak zaplatí jeho budoucí vítězství. Propuknutí povstání otroků je pak o tolik hrozivější, o kolik je nevšednější, neboť svobodný lid povstává proto, aby poměry ve vlasti zlepšil, otroci proto, aby vlast zničili.

7, 1 Když se roku 620. od založení Města rděla tvář Říma téměř větším studem za hanbu, již přinesla smlouva uzavřená s Numantií, než kdysi za potupu u Kaudijské soutěsky, byl za konzula všemi tribuemi jednomyslně zvolen Scipio Africký. Toho vyslali s vojskem, aby Numantii dobyl.

2 Numantia byla nejzazší keltibérská osada v Přední Hispánii, ležící nedaleko území Vakcėjů a Cantabrů na samém okraji Gallaecie. **3** S pouhými čtyřmi tisíci vojáků se čtrnáct let nejen bránila čtyřiceti tisícům Římanů, ale dokonce je porazila a donutila uzavřít ponižující smlouvy.

4 Ale pak přišel do Hispánie Scipio Africký. A jelikož věděl, že Numantijší nenechávají ani v míru ochabnout své tělesné a duševní síly natolik, aby přirozenou zdatností nepředčili výcvik jakýchkoliv nepřátel, nezaútočil na ně hned, aby je tak nečekaně zaskočil, nýbrž po jistou dobu zoceloval v táboře své mužstvo cvičením. **5** Přestože takto strávil část léta a celou zimu, aniž se pokusil svést jedinou bitvu, přineslo mu jeho úsilí jen pramalý užitek, **6** neboť sotva se naskytla příležitost k boji, vzali Numantijší Římany drtivým útokem a donutili je k ústupu. Římané se nepříteli znovu rozhořčeně postavili a z pronásledujících učinili

pronásledované, teprve když jim Scipio začal spílat, hrozit a vracet je doslova vlastní rukou zpět do boje. Uvěřit zprávám z boje bylo tenkrát těžké: Římané Numantijské zahnali a viděli je, jak prchají! **7** Ačkoliv se z toho Scipio radoval a holedbal se vítězstvím, které už neočekával, seznal, že by nebylo moudré proti nim dále pokračovat v otevřeném boji. **8** Jinými slovy: usoudil, že bude nejlepší spoléhat se i nadále na šťastnou náhodu. Město oblehl a obehnal deset stop širokým a dvacet stop hlubokým příkopem. **9** Z kůlů pak dal vybudovat důkladné opevnění. To ještě posílil četnými strážními věžemi, aby v případě, že by nepřítel znenadání vyrazil a pokoušel se do něho proniknout, nebojoval jako obléhatel s obléhaným, ale naopak jako obléhaný s obléhatelem.

10 Numantia ležela na kopci nedaleko řeky Duria a chránil ji pás hradeb dlouhý tři míle. Jiné prameny ale říkají, že se rozkládala na malé ploše a hradby neměla. **11** Rozpor v těchto údajích lze přijatelně vyložit tak, že širší území okolo města uzavřeli Numantijští hradbami, aby uvnitř během válek bezpečně chovali dobytek a obdělávali pole, zatímco sami se zdržovali v malé a pouze polohou chráněné citadele. Jinak by to totiž vypadalo, že skrovný počet obyvatel by rozsáhlé městské území spíše dával v plen, než je nějak chránil.

12 Když Numantijští po dlouhém obléhání již umírali hladu, nabídli Římanům, že se vzdají, pokud podmínky kapitulace budou snesitelné. Zároveň opakovaně žádali o možnost svést řádnou bitvu, v níž by mohli zemřít jako muži. **13** Nakonec se všichni rázem vyhrnuli z obou bran, notně posilněni zvláštním nápojem. Nebylo to ovšem víno, tomu se v tamějších drsných končinách nedaří, ale výtažek z pšenice, jenž se určitým způsobem upravuje a zahřívá (*calefacere*), proto se mu říká *caelia*: **14** žár ohně probudí v klíčcích namočeného obilí kýženou sílu. Klíčky se pak suší, rozemelou na mouku a smísí s nějakou slabou šťávou. Zkvašení dodá nápoji nakyslou chuť a ohnivou sílu způsobující opilost. Takovým nápojem se tedy Numantijští po dlouhém hladovění rozešli a vrhli se do boje.

15 Bitva byla dlouhá a krvavá a pro Římany málem skončila osudně. Nebýt toho, že v jejich čele stál Scipio, byli by opět dokázali, že jedinou jejich taktikou v souboji s Numantijskými je útek. Ve chvíli, kdy Numantijští ztratili nejstatečnější bojovníky, začali ustupovat. Avšak do města se vraceli nikoliv bezhlavým úprkem, nýbrž řádně sešikováni. Mrtvoly padlých, jež jim nepřítel umožnil pohřbít, odmítli přijmout. **16** Když potom poslední, co odsouzeným k smrti zbývalo, byla už jen naděje v trvalou beznaději, zapálili své opevněné město a všichni stejně ukončili svůj život mečem, jedem či v plamenech. **17** Římané z jejich porážky neměli naprosto nic. Získali jen pocit bezpečí. Po pádu Numantie se zdálo, že

Numantijsťi spíše vyvázli, než že byli poraženi: **18** Řím neměl nad kým triumfovat, vítěz si neodvedl v řetězech ani jediného muže; Numantijsťi byli tak chudí, že neměli zlato ani stříbro, které by odolalo ohni, a oheň strávil i všechnu výzbroj a výstroj.

8, 1 V době těchto událostí zmítaly Římem nepokoje spojené s reformami bratří Gracchů. Po pádu Numantie uzavřel Scipio v Hispánii s ostatními národy mír a pátral po tom, co způsobilo, že se Numantia zprvu tak dlouho úspěšně bránila, ale nakonec byla přece poražena. Jeden z keltských velitelů, jistý Thyresus, mu odpověděl: „Svornost je neporazitelná, svár znamená zánik.“ **2** Římané tento výrok vztáhli na sebe a chápali jej jako svůj případ, jelikož k nim již přicházely zprávy, že celé Město je rozštěpeno rozbroji. Zničením Kartága a Numantie umírá v Římě svorné úsilí o zajištění trvalého bezpečí a rodí se svárné zápolení o získání politické moci.

3 Tribun lidu Gracchus, rozhněván na nobilitu za to, že jej označila za jednoho z tvůrců smlouvy s Numantijskými, rozhodl, že půdu, která byla doposud dána pouze jednotlivcům, rozdělí mezi lid. Tomu se snažil zabránit tribun lidu Octavius. Gracchus mu však odňal úřední moc a nahradil jej Minuciem, což v senátu vzbudilo nevoli a mezi lidmi zvůli. **4** Kromě toho právě v této době odkázal umírající Eumenův syn Attalos vládu nad svou asijskou říší římskému národu. A tak ve snaze koupit si přízeň davu navrhl Gracchus zákon, aby se Attalovo jmění rozdalo lidu. Proti návrhu se postavil Nasica a Pompeius slíbil, že jakmile přestane Gracchus zastávat svůj úřad, vznese proti němu žalobu.

9, 1 Když se Gracchus pokoušel zajistit si úřad tribuna lidu i na příští rok a když v den voleb burcoval zástupy k nepokojům, rozehnala rozlícená nobilita pod Nasikovým vedením lůzu úlomky rozbitých lavic. **2** Gracchus přišel o plášť a prchal po schodech nad Calpurniovým obloukem. Tu utržil ránu kusem lavice a zhroutil se. Když se pokoušel vstát, dostal úder holí do hlavy a na místě zemřel. **3** Mimo něj zahynulo v oné řeži dvě stě mužů, jejichž těla byla hozena do Tiberu. Tam se nepohřbena rozložila i mrtvola samotného Graccha.

4 K tomu všemu se povstání otroků na Sicílii rozšířilo jako nákaza do mnoha dalších provincií. Čtyři sta padesát otroků ukřižovali v Minturnách, bezmála čtyři tisíce potřeli Quintus Metellus a Gnaeus Servilius Caepio v Sinuesse, jedno otrocké povstání rozprášil prétor Hérakleitos v athénských dolech, další předvídavým zásahem včas udusili občané Délu, kde se otroci již také nebezpečně vzámali k rebelantskému úderu. Z troudu sicilského

zla tak vyskočily jiskry, které založily požáry na mnoha místech. **6** Na samotné Sicílii dobyl konzul Piso, který tento úřad zastával po Fulviu, město Mamertium, kde pozabíjel osm tisíc uprchlých otroků a ty, které se mu podařilo zajmout, dal ukřižovat. **7** Po něm pak nastoupil Rutilius, jenž se zmocnil dvou nedobytných uprchlických útočišť, měst Tauromenia a Henny. Při bojích prý bylo tehdy zmasakrováno více než dvacet tisíc nevolníků. **8** Jaké utrpení přinesla tato válka, jež nemohla mít uspokojivý výsledek! Jakkoliv nevyhnutelná byla záhuba pánů, pokud by se zbraní v ruce nestanuli proti zpupným otrokům, přece vítěz zároveň ztrácel s každým dalším mrtvým otrokem svou válečnou kořist a nešťastné válečné ztráty znamenaly ještě nešťastnější odměnu za vítězství.

10, 1 Roku 622. od založení Města vytáhl konzul a nejvyšší pontifex Publius Licinius Crassus s dobře vyzbrojenou armádou proti Attalovu bratru Aristoníkovi, jenž vtrhl na území provincie Asie odkázané v závěti Římu. **2** A přestože měl též podporu mocných králů, jmenovitě bithýnského Níkoméda, pontského Mithradata, kappadockého Ariaratha a paflagonského Pylaimena, a jejich velikých vojsk, utrpěl v bitvě porážku. **3** Když se jeho vojsko po citelných ztrátách obrátilo na ústup a Crassus sám byl obklíčen a málem zajat, vrazil jednomu z Thráků do oka jezdecký bičík. Barbar vzplanul hněvem a bolestí a mečem proklál Crassovi bok. Konzul se tak promyšleným způsobem smrti vyhnul hanbě a zotročení. **4** Sotva se Crassův nástupce, konzul Perpenna, doslechl o jeho smrti a o porážce římského vojska, chvatně zamířil do Asie a Aristoníka odpočívajícího po nedávném vítězství zaskočil nečekaným útokem. Rozprášil jeho oddíly a donutil je prchnout. **5** Pak oblehl město Stratoníku, kam se Aristoníkos uchýlil, a polomrtvého hlady jej přinutil vzdát se. Sám byl u Pergama stížen chorobou a zemřel. Aristoníka dal senát v římském vězení uškrtit.

6 V témže roce byl v Alexandrii za krvesmilství a četné vraždy v rodině zbaven vlády nenáviděný král Ptolemaios, jenž znásilnil svou sestru a vzal si ji za ženu. Nakonec ji odvrhl ještě hanebněji, než ji získal. **7** Poté se oženil se svou pastorkyní, to jest dcerou své původní manželky a sestry, a nechal zavraždit nejen svého vlastního syna, jež měl se sestrou, ale i svého synovce. A tak jeho hanebný život dospěl k ještě hanebnějšímu konci. **8** V téže době shromáždil Antiochos, kterému nestačila vláda nad Babylónem, Ekbatany a nad celou Médií, vojsko proti parthskému králi Fraatovi. I když měl s sebou asi sto tisíc ozbrojenců, bitvu prohrál, protože většinu jeho vojska v počtu dvou set tisíc tvořili zásobovací a pomocné

oddíly, kupci, nevěstky a různí kejklíři. Pro parthské síly tak bylo snadné celé jeho vojsko srazit na kolena a zničit.

9 Z doby konzulátu Gaia Sempronia Tuditana a Marka Acilia bych za jeden z největších římských zločinů dozajista považoval vraždu Publia Scipiona, který den před tím, než byl v ranních hodinách nalezen ve své ložnici mrtev, před shromážděním upozorňoval, že jeho život je v ohrožení, protože ač v potu tváře usiluje o blaho vlasti, přece mu zlovolní a nevděční lidé vyhrožují. Jeho zabití je o to zločinnější, že jeho ráznost a rozvážnost platily v Římě tolik, že je nasnadě věřit, že za jeho života by nevznikla ani válka občanská, ani se spojenci. **10** Někdo říká, že jej zahubily úklady jeho ženy Sempronie, sestry bratrů Gracchových, aby tak zločinecká rodina, jež se podle mého soudu zrodila k záhubě své vlasti, přidala k nestoudným buřičským pokusům svých mužských členů ještě provinění žen a její nelidskost se stala ještě nelidštější.

11 V době konzulátu Marka Aemilia a Lucia Oresta se mohutně otrásla Etna a vychrlila ze sebe záplavu ohnivých kotoučů. Jindy zase dosáhla teplota zemského povrchu na ostrově Lipara a v okolním moři takové úrovně, že žářem pukaly skály, na prkenných lodních palubách zkapalněl a vznítit se vosk, ryby se doslova uvařily a plavaly břichem vzhůru a lidé, kteří včas neutekli do bezpečné vzdálenosti, si vdechováním žhavého vzduchu spálili plíce a udusili se.

11, 1 V době konzulátu Marka Plautia Hypsaea a Marka Fulvia Flakka postihla Afriku, sotva se vzpamatovavší z válečných útrap, hrůzostrašná a neobvyklá pohroma, jejímž zdrojem byla obrovská mračna kobylek, stahující se nad celou provincií. **2** Když nejen zmařily veškerou naději na úrodu obilí a požraly všechny byliny i s částí kořenů a listy stromů včetně paždí na větvích, nýbrž okousaly také hořkou kůru a suché dřevo, vzal je z ničeho nic vítr, sfoukl je do jednoho chumlu a unášel tak dlouho, dokud se nedostaly nad moře, které je pohltilo. **3** Když potom příliv v dorážejících vlnách vyplavil podél dlouhého pásu pobřeží rozměrné chuchvalce jejich tělek, vydával tento tlející a choroboplodný nános neuvěřitelně odporný a otravný zápach. Ten vyvolal u všech živých tvorů tak silnou morovou nákazu, že se brzy vzduch houfným rozkladem zetlelých mršin ptáků, dobytka i divokých zvířat otrávil ještě více a celá situace se velmi zhoršila. **4** Pokud však mám vylíčit, co způsobila nákaza u lidí, běhá mi věru mráz po zádech. Má se za to, že v Numidii, kde tehdy vládl Micipsa, zemřelo osm set tisíc lidí, na pobřeží přiléhajícím z největší části k území Kartága a Utiky více než dvě

stě tisíc a u samotné Utiky bylo z povrchu zemského doslova smeteno třicet tisíc vojáků, kteří sem byli odveleni, aby v celé provincii zajišťovali bezpečnost. **5** Mor tam tehdy udeřil tak nečekaně a měl tak zničující účinek, že během jednoho jediného dne bylo prý jedinou branou vyneseno k pohřbu více než patnáct set mladých lidí. **6** Domnívám se však, že z milosti a lásky všemohoucího Boha – díky jeho útrpnosti a ve víře v něj tato slova pronáším – nebyla v křesťanských dobách síla této neodvratitelné pohromy nikdy tak veliká. V naší době se sice v různých částech světa kobylky také občas objeví a většinou způsobují škody, avšak vždy v přijatelné míře. Nikdy se nestalo, že zhoubné kobylky, které byly jako živé nesnesitelné, jako mrtvé škodily ještě více, a ač pro všechno byl jejich dlouhý život zhoubný, že po jejich záhubě by si všichni hynoucí přáli, aby raději neuhynuly.

12, 1 Roku 627. od založení Města v době konzulátu Lucia Caecilia Metella a Quinta Titia Flaminia došlo k rozhodnutí obnovit a znovu osídlit, tentokrát rodinami římských občanů, Kartágo v provincii Africe. Stalo se tak dvaadvacet let po jeho vyvrácení. Události však předcházela neobyčejný úkaz: **2** Zeměměřiči vymezující území města zarazili večer na určená místa vyměřovací kolíky. Avšak ráno je našli vyvrácené a zřetelně ohlodané vlčími zuby. Z toho vzešla pochybnost, zda obnovení Kartága neohrozí římský mír.

3 V témže roce zvolil vzbouřený dav tribunem lidu Gaia Graccha, bratra Tiberia, který byl zabit již dříve během lidových nepokojů. Tato volba však přinesla státu velké neštěstí, **4** jelikož tribun podněcoval hojnými štědrými dary a přemrštěnými sliby římský národ k trpce zbytečným nepokojům, a to především kvůli pozemkovému zákonu, na nějž osudně doplatil už jeho bratr. Nakonec úřad opustil a vystřídal jej Minucius. **5** Protože ten z moci tribuna lidu rázně zrušil většinu Gracchových ustanovení a zákonů, vydali se Gaius Gracchus a Fulvius Flaccus, obklopeni mnohohlavým davem, na Kapitol, kde se konalo shromáždění. Na místě pak došlo k velkým nepokojům, a když Gracchovci usmrtili jakéhosi hlasatele, zavadlo to příčinu k otevřenému boji. **6** Flaccus předem vyslal svého hlasatele burcovat otroky a nabízet jim svobodu, leč nadarmo. V doprovodu svých dvou ozbrojených synů a Graccha oblečeného do togy a skrývajícího pod levicí krátký meč pak obsadil Dianin chrám a opevnil se tam jako v citadele. **7** Proti němu se po Publiciově cestě s obrovskou vervou vyřítit do boje někdejší konzul Decimus Brutus, s nímž Flaccus svedl dlouhou a úpornou bitvu. Gracchus se mezitím uchýlil do Minervina chrámu, kde chtěl nalehnout na meč, ale v tom mu zabránil Laetoriův zásah. Jak bylo řečeno, boj probíhal dlouho nerozhodně a teprve Opimiovým lučištníkům se

podářilo shromážděný dav rozehnat. **8** Dva z Flakků, otec a syn, uprchli přes chrám Luny, vskočili do soukromého domu a zahradili vchod. Pronásledovatelé však strhli hrázděnou stěnu a ubodali je k smrti. Zatímco Gracchovi přátelé za něj dlouho bojovali a umírali, dostal se on sám stěží k dřevěnému pilotovému mostu přes Tiber, a aby jej tam nezajali živého, nastavil šiji meči svého otroka. **9** Gracchovu useknutou hlavu donesli konzulovi a tělo dopravili matce Cornelií do Misena. Tam se totiž tato dcera staršího Scipiona Afrického po smrti prvního syna uchýlila. Gracchův majetek byl zkonfiskován, Flakkův syn vypustil duši ve vězení a uvádí se, že na Aventinu skonalo dvě stě padesát Gracchových stoupenců. **10** Kolik ráznosti prokázal konzul Opimius během bojů, tolik ukrutnosti projevil při vyšetřování celé události tím, že nechal za trest popravit více než tři tisíce lidí, z nichž většina byla nevinná a zemřela, aniž došlo k soudu.

13, 1 Tou dobou válčil Metellus na různých místech Baleár, podrobil je a během bojů, vyžádavších si mnoho životů tamních obyvatel, potřel zkázonosné pirátství, jež se tam tehdy mezi nimi rozmáhalo.

2 Prokonzul Gnaeus Domitius zase v krvavé bitvě u městečka Vindalia rozdrtil galský kmen Allobrogů. Zděšení mezi Galy vyvolal především nezvyklý pohled na slony, kteří plašili a rozháněli jejich koně. Během střetu zahynulo údajně dvacet tisíc Allobrogů a tři tisíce se jich dostalo do zajetí.

3 V témže období se nadobyčejně rozsoptila Etna a vychrlila ze sebe do širokého okolí ohnivé proudy, jimiž kol dokola zalila město Catinu a přilehlou oblast. I stalo se, že střechy domů neodolaly žáru žhavého popela, který na ně napadal, neudržely jeho tíhu a zřítily se. Aby senát zmírnil toto neštěstí, odpustil Catinským na deset let placení daní.

14, 1 Roku 628. od založení Města vytáhl konzul Fabius proti Bituitovi, králi galské obce Arvernů, který se důkladně a usilovně připravoval na válku, s tak nicotným vojskem, že se mu Bituitus poškleboval, že tahle hrstka Římanů sotva stačí k nakrmení jeho psů. **2** Když potom král zjistil, že mu k přepravě vojáků přes řeku Rhodanus jeden most nestačí, dal zbudovat druhý, a to z člunů pospojovaných provazy, na které jeho muži položili a přibíli dřevěné desky. **3** Následná bitva byla dlouhá a nelítostná a Galové v ní prohráli. Na útěku, kdy se každý strachoval jen o sebe, se Galové neprozřetelně shlukovali a v houfech vrhali na most. Ten jejich nápor nevydržel, spoje povolily a vojáky i s čluny pohltila voda. **4** Udává

se, že Bituitova armáda čítala sto osmdesát tisíc hlav, z nichž sto padesát tisíc buď padlo, nebo utonulo.

5 Další galský kmen, sídlící na úpatí Alp, napadl konzul Quintus Marcius. Když Galové viděli, že jsou v římském obklíčení, a pochopili, že se Římanům nemohou v boji rovnat, usmrtili své ženy a děti a sami se odevzdali plamenům. **6** Ti z nich, kterým se během vpádu nepřátel nepodařilo spáchat sebevraždu a padli do římského zajetí, se jedni zahubili mečem, druzí se oběsili a další dobrovolně zahynuli hladu. Nezbyl naprosto nikdo, děti nevyjímaje, kdo by byl v touze přežít připraven snášet podmínky otročení.

15, 1 Roku 635. od založení Města v době konzulátu Publia Scipiona Nasiky a Lucia Calpurnia Bestii vyhlásil senát za souhlasu národa římského válku numidskému králi Jugurthovi. **2** Já se však o Jugurthovi zmíním pouze stručně, jen abych dodržel posloupnost událostí a připomněl tuto válku, jelikož díky výtečnosti skvělých historiků máme všichni dostatečně velké povědomí jak o jeho nevypočitatelné a nesnesitelné povaze, tak o jeho činech, stejnou měrou proradných i rázných. **3** Jugurtha se stal adoptivním synem numidského krále Micipsy a měl vedle Micipsových vlastních synů nárok na dědictví. Nejprve se zbavil svých spoludědiců: Hiempsala zavraždil, Adherbala porazil v bitvě a vyhnal z Afriky. **4** Potom uplatil konzula Calpurnia, jež proti němu Řím vyslal, a přinutil ho k uzavření míru za velmi potupných podmínek. **5** Když pak sám přišel do Říma, přidal k všeobecnému uplácení a k pokusům o ně ještě vyvolávání nepokojů a vražedné pikle. Když nakonec město opouštěl, vyřkl onen neblaze proslulý výrok: „Ty prodejné město, záhy zajdeš, pokud se najde kupec!“ **6** Následujícího léta vypravil konzul Postumius vojsko o čtyřiceti tisících mužů a jeho velení svěřil svému bratru Aulovi. Ten však nemohl u města Calamy odtrhnout oči od královských pokladů. Tu jej Jugurtha napadl, porazil a přiměl uzavřít nanejvýš potupnou smlouvu. Ke svému království tak připojil téměř celou provincii Afriku, která od Římanů odpadla. **7** Pak ovšem narazil na neúplatnost konzula Metella a na jeho spořádané vojsko, prohrál s ním ve dvou bitvách a na vlastní oči viděl, jak je Numidie pustošena a že ji není schopen ubránit. Metellus jej přinutil vzdát se, odevzdat tři sta rukojmí a slíbit, že bude dodávat obilí a další zásoby. Kromě toho ještě vrátil Jugurtha Římanům více než tři tisíce přeběhlíků. **8** Ale ani potom nebylo zřejmé, co lze od něj očekávat, protože ani v míru se nezdržel drzých výpadů. Zlomilo jej až římské vojsko pod velením konzula Gaia Maria, který nebyl o nic méně zchytralý než sám Jugurtha. Jugurthův pád byl dovršen především tehdy,

když Marius vymyslel důmyslný plán, jak obsadit a vyvrátit královskými poklady hojně oplývající město Capsu, založenou podle pověsti fénickým Hérakleem. **9** Zoufaje si nad svou situací a bezmocí spojil se poté Jugurtha s maurským králem Bocchem. Díky jeho jízdě dosáhl takové síly a moci, že četnými výpady nebezpečně dorážel na Mariovo vojsko. **10** K rozhodné bitvě došlo u sídelního města krále Masinissy, starobylé Cirty, kde Jugurtha stanul s šedesáti tisíci jezdců proti Římanům chystajícím se město ztéci. **11** Římsí vojáci nikdy nezažili strašnější a zmatenější bitvu. Neuspořádaným pohybem projíždějících, křičících a útočících jezdců se zdvihl takový mrak prachu, že zakryl nebe, ukončil den a nastolil noc. Následovalo mračno oštěpů, tak veliké, že nebylo možné uchránit žádnou část těla od zásahu, a tak Římané jednak v temnotě neviděli, co se děje, jednak se ve stísněném prostoru nemohli účinně chránit. **12** Numidští a maurští jezdci se ani nenamáhali mířit na nekrytého nepřítele a číhat na vhodnou příležitost k vržení oštěpu, útočili zkrátka spíše naslepo se slepou vírou, že jejich střely slepé být nemohou. Natolik byli římsí pěšáci namačkáni jeden na druhého. Tento povážlivý stav přerušil až příchod noci. **13** Příštího dne byla situace stejná a nebezpečí pro Římany nemění. Učinit s mečem v ruce výpad na nepřítele nebylo možné, poněvadž spršky nepřátelských oštěpů nutily Římany zachovávat odstup. Nedalo se ani ustoupit, jelikož všude hlídali rychlí jezdci připravení k pronásledování. **14** I nastal den třetí a pomoc nepřicházela odnikud, zato chmurná tvář smrti hleděla odevšad. Naději z hrobu zoufalství nakonec svým odhodláním vzkřísil konzul Marius: vyřítil se naráz s celým oddílem z opevnění a dal se do boje na volném prostranství. **15** Numidové a Maurové jej ihned znovu obklopili a sekali na kusy vojáky nejen na okrajích šiku, nýbrž vrhajíce zdálky oštěpy, hubili i ty v jeho středu a doháněli vyděšené Římany, zmožené navíc žářem slunce, nesnesitelnou žízň a vědomím všudypřítomné smrti, ke krajní beznaději. Když tu náhle samo nebe přineslo Římanům nenadálou záchranu a osvědčenou pomoc proti Afričanům – bouři a déšť. **16** Neočekávaný déšť poskytl Římanům, žízňícím a zmořeným horkem, ochlazení a vodu. Zato kluzké rukojeti oštěpů, které Numidové vrhají holou rukou bez pomoci řemínků, byly nepoužitelné. **17** Také jejich šikovné a účinné štíty z tuhé a vypjaté sloní kůže, které nasávají vodu jako houba, ztěžkly a byly pro nenadálou váhu k nepotřebě. Numidové a Maurové se tak neměli čím chránit. To v nich vyvolalo nečekané zděšení a ztrátu jistoty. Bocchus a Jugurtha se dali na útěk. **18** Brzy nato vyslali oba králové do bitvy devadesát tisíc ozbrojenců. Byla to však pro ně také bitva poslední, neboť Římané je prý do posledního pozabíjeli a dosáhli nesporného vítězství. Bocchus, ztrativ naději na úspěch ve válce, požádal o mír.

Za něj vyměnil Jugurthu, kterého úskokem zajal a v řetězech poslal po legátu Sullovi Mariovi. **19** Jugurtha tak skončil spolu se dvěma svými syny jako válečná kořist v triumfálním průvodu před vozem a záhy byl uškrcen v římském žaláři.

20 V téže době došlo na jiném místě k žalostnému a děsivému úkazu. Římského jezdce Lucia Helvia, jeho ženu a dceru zastihla při návratu z Říma do Apulie bouře. Při pohledu na vyděšenou dceru se Helvius rozhodl, že nechá vozy na místě a vypřáhne z nich koně, aby se na nich rychleji dostali k nejbližšímu stavení. Jeho mladičká dcera jela na koni ve středu skupiny, když tu náhle sjel z oblohy blesk a **21** dívku na místě zabil. Třebaže se samy rozvázaly všechny uzly na jejím oblečení a obuvi a veškeré šaty z ní spadly, aniž se jakkoliv potrhaly, a také náhrdelníky a prsteny se přetrhly a rozlámaly, zůstalo její tělo zcela neporušeno. Ležela však nahá v dosti povážlivé poloze s jazykem mírně vyplazeným. Kůň, na němž jela, ležel rovněž mrtvý opodál a okolo na cestě se porůznu povalovaly uvolněný postroj, odpadlá uzda a sedlo.

22 Zakrátko po této události zneuctil římský jezdec Lucius Veturinus hanebně a potajmu panenskou Vestinu kněžku Aemilii. Nadto řečená Aemilia přivedla a předhodila kumpánům svého prznitele další dvě Vestálky, v nichž vzbudila zájem o toto ohavné činění. Celou záležitost však vynesl na světlo jeden z otroků a všichni byli náležitě potrestáni.

23 Stále ještě v době trvání války s Jugurthou byl zabit konzul Lucius Cassius, jenž v Galii pronásledoval kmen Tigrinů až k oceánu. Tam ale padl do jejich léčky. **24** Zahynul rovněž bývalý konzul a Cassiův legát Lucius Piso. Druhý legát, Gaius Publius, aby zabránil vyhlazení zbylého vojska utekšího se do tábora, sjednal s Tigriny nanejvýš potupnou smlouvu a dal jim rukojmí a polovinu všech zásob a zbraní. Když se pak vrátil do Říma, pohnal jej tribun lidu Caelius k odpovědnosti za odevzdání rukojmí a legát musel odejít do vyhnanství.

25 Prokonzul Caepio dobyl galského města Tolosy a odnesl odtamtud z Apollonova chrámu sto tisíc liber zlata a sto deset tisíc liber stříbra. Když potom dal poklad poslat pod ochranou stráží do Massilie, města římskému národu přátelsky nakloněného, byly stráže i doprovod podle jistých svědectví tajně sprovozeny ze světa a Caepio se prý zločinně celého nákladu zmocnil. Nato pak v Římě proběhlo důkladné vyšetřování celé události.

5 Kompozice páté knihy a její začlenění do *HP*

„Le long récit historique qui se développe depuis la Création jusqu’au règne d’Honorius est assez souplement composé pour ne pas lasser le lecteur; dans la trame fournie par les faits qu’il tire de ses sources, Orose insère avec à propos des remarques, des réflexions personnelles, des explications, qui ménagent des transitions, ou introduisent de façon naturelle des arguments ponctuels contre les païens et des conclusions intermédiaires.“

(ARNAUD-LINDETOVÁ *o. c. I: XXXVI*)

5.1 Hlavní úkol páté knihy a období, jímž se zabývá

Pátá kniha Orosiových *HP* má za úkol kromě jiného (viz podkapitolu práce 7. 1) dokázat, že období Orosiova života a časy od nástupu křesťanství vůbec (tj. od Inkarnace a od počátku Augustovy vlády) jsou mnohem lepší a bezpečnější než předcházející období nekřesťanská. V předkládání jednotlivých dějinných událostí dospěl Orosius v předchozích knihách k roku **146 př. Kr.**, a tak se prvním bodem historické narace knihy páté stává dobytí Korintu. Líčení historie pak pokračuje v této knize až do roku **70 př. Kr.**, tedy do období potlačení Spartakova povstání.

5.2 Pátá kniha v rámci *HP* a struktura celého díla

Je třeba zaměřit se nejprve na to, jak pátá kniha zapadá do koncepce *HP*, a krátce se podívat i na celkovou strukturu tohoto Orosiova díla.

Jak uvádí i tradiční název *Historiarum adversum paganos libri VII*,⁵⁶ je dílo rozděleno do sedmi knih, přestože Orosius v první kapitole první knihy uvádí jen základní členění na tři hlavní části.⁵⁷ ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. I: XXXIII*) však správně podotýká, že úvody a závěry jednotlivých knih podávají explicitní informaci o ukončení jedné knihy a o přechodu ke knize

⁵⁶ V rejstříku *TLL* (str. 167) je dílo vedeno pod názvem *historiae adversum paganos, lib. 7. PL* (31, 663) přisuzuje Orosiovu dílu titul: *Pauli Orosii, Hispani presbyteri, historiarum libri septem*. A připojená poznámka dodává: *Hanc esse veram inscriptionem et finis harum Historiarum imprimis declarat, et bibliothecae metropolitanae Coloniensis vetustissimi codicis confirmat auctoritas ...*

⁵⁷ *Dicturus igitur ab orbe condito usque ad Urbem conditam (1), dehinc usque ad Caesaris principatum nativitatemque Christi (2) ex quo sub potestate Urbis orbis mansit imperium, vel etiam usque ad dies nostros (3)...* (1, 1, 14).

další,⁵⁸ takže jejich počet skutečně dává číslo sedm. Rozdělení na sedm knih je tedy zcela záměrné. Je také dosti pravděpodobné, že autor zvolil počet sedmi se symbolickým odkazem na sedm dnů, během nichž Bůh stvořil svět (resp. šesti, sedmého dne odpočíval po vykonaném díle). Den odpočinku a ideální stav světa po předcházejících „nehotových“ dobách pak představuje kniha sedmá, tj. šťastné časy po Kristově inkarnaci.⁵⁹ CORSINI v souvislosti s touto domněnkou podává poměrně rozsáhlé teologické pojednání o *HP* jako o dějinách spásy a zabývá se rovněž milenaristickým výkladem díla.⁶⁰ Pokud bychom však chtěli zůstat na nábožensky neutrální rovině a nepřipisovat rozdělení *HP* konkrétní křesťanskou symboliku, byť nanejvýš pravděpodobnou, můžeme přijmout alespoň von MÖRNEROVU domněnku o obecně vžitém povědomí o čísle sedm jako o čísle s mystickou silou (i ta je však de facto spjata nejspíše s křesťanstvím),⁶¹ jak konečně dokládá i sám Orosius slovy *septenarius ille numerus, quo iudicantur omnia* (7, 2, 8).

ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. I: XXXIII-XXXIV) uvádí původní Orosiovo tripartitní členění z dnešního hlediska:

- A. od počátků k roku 754/3 př. Kr.
- B. od 754/3 př. Kr. do 1 po Kr.
- C. od 1 po Kr. do 417 po Kr.

CORSINI (o. c.: 135) pak vidí v sedmi knihách tyto hlavní celky:

1. události od Adamova hříchu až k založení Říma; zvláštní důraz se klade na Babylón;
2. dějiny Říma od založení až do vpádu Galů (387/386 př. Kr.); řecká historie až do bitvy u Kúnax (410 př. Kr.);

⁵⁸ Např.: ... *huic volumini quod ab orbe condito explicuimus finis hic sit, ut ab Urbe condita sequens libellus incipiat ...* (1, 21, 21) či: *Et superiore iam libro contestatus sum ...* (3, praef., 1) apod.

⁵⁹ CORSINI (o. c.: 138-139): „... si può forse vedere una corrispondenza non casuale tra il *settimo giorno* della *Genesi*, il giorno del riposo di Dio, e la felicità, l'unità, la pace, la *requies vitae huius* (7, 3, 3) inaugurate dai tempora christiana che Orosio delinea nel VII libro. Le *Storie* sembrano quindi voler essere, nella loro struttura, il corrispondente del racconto mosaico della creazione, e voler ritrovare nella meditazione della evoluzione storica l'ampio e possente ritmo della creazione divina che si è espresso ab initio nella costituzione del mondo e nella creazione dell'uomo.“

⁶⁰ Cf. CORSINI (o. c.: 139-155).

⁶¹ VON MÖRNER (o. c.: 46, pozn. 37): „Propterea et opus suum septem in libros distribuisse Orosium credam, ut librorum numero mysticam quasi vim adiceret argumento.“

3. Makedonie, války Filippa Makedonského, tažení Alexandra Velikého, dějiny až do konce bojů mezi jeho diadochy (281 př. Kr.); poznámky k současné římské historii;
4. války Říma s Pyrrhem a Kartágem; zničení Kartága (146 př. Kr.); porážka Antiocha III. (189 př. Kr.);
5. od 5. knihy dále se pozornost obrací výlučně k Římu: zničení Korintu a Numantie; války proti Viriathovi, Jugurthovi, Cimbrům a Teutonům; občanská válka mezi Mariem a Sullou. Ke Corsiniho výběru přidávám ještě poslední bod knihy, válku se Spartakem (70 př. Kr.);
6. Války s Mithradatem; války proti pirátům; Pompeiovy výboje v Asii, Caesar v Galii; občanská válka; Caesarova smrt; Augustus a narození Krista;
7. císařství až do roku 417/418 po Kr.

Tři dějinné etapy rozmístil Orosius do knih následujícím způsobem: s první knihou spojil období nejstarší, tj. od vzniku světa do založení Města. Druhou část, dobu do Kristovy inkarnace, rozdělil pro množství materiálu do pěti knih. Jedná se o dějiny Říma přerušované úseky historie orientální a řecké řazenými chronologicky. ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. I: XXXV-XXXVI*) si všímá, že druhá kniha je kratší než třetí. Ta je však zase kratší než tři následující, co do délky skoro vyvážené, a dodává, že se Orosius zřejmě snažil učinit řez po událostech historicky velmi důležitých, nebo těch, které by mu umožnily vypracovat závěr či předmluvu vhodnou k tomu, aby vyložil své ideje.

Jiní badatelé⁶² však v otázce dělení knih poukazují na mnoho nevyvážeností, chronologických nepřesností a na Orosiovo svévolné a účelové počínání. Například i VON MÖRNER, který jinak nikterak nesdílí názory některých badatelů na nevhodnost dělení knih,⁶³ se pozastavuje nad ukončením knihy páté,⁶⁴ a dokonce se domnívá, že i sám Orosius si byl

⁶² Cf. CORSINI (*o. c.*: 135-136).

⁶³ VON MÖRNER (*o. c.*: 39): „In dispositionem rerum electarum iam versi ex modo dictis statim dispicimus, de artificiosa per totum opus historiarum dispositione (et compositione) vix sermonem esse posse. ... qua in re (*sc. in argumento historiarum in libros singulos distribuendo*) certe laudanda est ratio, qua et cuique libro periodum quamdam historiae attribuerit et eandem finierit.“

⁶⁴ VON MÖRNER (*o. c.*: 39): „Ubicumque enim, ni fortasse eximas librum **quintum**, minus apte in bello gladiatorio desinentem, divinatio vel adeo cognitio quaedam aetatum historiae veteris elucet.“

poněkud nevhodného přerušení nedělitelného řetězu válek dobře vědom.⁶⁵ S určitou umělostí rozdělení na tomto místě lze jistě souhlasit, ale jak jsme uvedli výše, knihy čtyři, pět a šest mají zřejmě záměrně přibližně stejnou délku a látka sama evidentně nedovolila Orosiovi učinit předěl mezi knihami [a ten kvůli specifickému poslání knihy šesté (viz níže) být musel] jinak, než že nutnost otočit stránku k nové knize poskytla čtenáři chvíli oddechu od válečných hrůz.⁶⁶

Ve skutečnosti je mezi pátou a šestou knihou významný rozdíl, který nespočívá ani tak v rozdílnosti látky, jako spíše, jak uvádí CORSINI, v ideologické náplni.⁶⁷ Šestá kniha má totiž v *HP* zvláštní postavení, neboť na jejím konci jsou zachyceny klíčové body celé lidské historie – narození Krista a počátek Augustovy vlády. CORSINI tudíž pokládá za naprosto logické, že Orosius věnoval jednu celou knihu dvěma postavám římské historie, které vytvořily nezbytné podmínky k dosažení této zásadní hranice světových dějin, tedy Caesarovi a samotnému Octavianovi.⁶⁸

První čtyři knihy odrážejí představu o čtyřech světových říších.⁶⁹ Od páté knihy je však *HP* již zaměřena výhradně na Řím jako na světovou říši.⁷⁰ Je třeba podotknout, že Řím je středem pozornosti již od knihy druhé, avšak jako „il centro ideale delle Storie“.⁷¹

Tímto poznatkem se dostáváme k zásadní otázce tzv. „fragmentované historie“.⁷² Jedná se o rozdíl mezi kontinuálním a diskontinuálním podáváním dějinných událostí, o němž jsme podrobně pojednává INGLEBERT (o. c.: 528) a které do jisté míry souvisí s dvojí redakcí *HP*⁷³ (viz též podkapitolu práce 3. 4). Na tomto místě je podstatné uvést, že diskontinuitní líčení událostí (tj. poměrně pravidelné vsouvání epizod z řeckých a orientálních dějin

⁶⁵ VON MÖRNER (o. c.: 39, pozn. 18): „Ex ultimis libri verbis divinem, Orosium ipsum incommodam sane et minus aptam terminationem illam sensisse.“

⁶⁶ *Quamobrem huic nunc quinto volumini iam finem fecerim, ut bella civilia externis ubique permixta, vel quae dicta sunt, vel etiam quae sequuntur, quia sic sibi serie temporum et malis sequacibus cohaeserunt, libri saltem termino separentur.* (5, 24, 20).

⁶⁷ CORSINI (o. c.: 137).

⁶⁸ CORSINI (o. c.: 137): „Era perfettamente logico, quindi, che Orosio dedicasse il libro quasi per intero all'opera dei due uomini che hanno realizzato le condizioni necessarie per il verificarsi di questi avvenimenti, Cesare e Ottaviano.“

⁶⁹ Viz INGLEBERT (o. c.: 512nn).

⁷⁰ CORSINI (o. c.: 137).

⁷¹ CORSINI (o. c.: 136).

⁷² INGLEBERT (o. c.: 528): „Dans les livres II et III, Orose présente une **histoire fragmentée** de Rome“

⁷³ Cf. INGLEBERT (o. c.: 527nn).

do popisu historie římské) trvá až do války s Tarentem (272 př. Kr.), tedy do úvodu 4. knihy. V 5. knize, jíž věnujeme pozornost, je již v plné míře rozvinuta kontinuální narace římských dějin, která trvá až do konce knihy 6., do Kristovy inkarnace. Z detailního přehledu kompozice 5. knihy však uvidíme, že vynechávání událostí na východě neprovádí Orosius důsledně⁷³ (viz dále a též podkapitolu práce 5. 4).

INGLEBERT mluví dokonce o dvojí kontinuitě. První je kontinuita římských válek, již má Orosius neustále na mysli. Války byly s dějinami Říma neoddělitelně spjaty již od jeho založení, nicméně od dob bojů se Samnity (třetí kniha!) nabyly na intenzitě, prudkosti a neutišitelnosti. Neexistovalo žádné období míru, řetězec válek byl nepřerušitelný a nepomíjející.⁷⁴ Tento stav trvá až do Augustovy vlády a Orosius si jej plně uvědomuje. Proti této kontinuitě stojí kontinuita ve vyprávění o římské historii. Ta počíná až v knize čtvrté válkou s Tarentem a spočívá v úplné orientaci na římské dějiny nadále prokládané boji východních národů. Orosiův původní plán (pro první redakci – viz podkapitolu této práce 3. 4) pravděpodobně byl zachovat souvislý řetězec římských válek od bojů se Samnity až k Augustově nástupu. Avšak při druhé redakci, v níž chtěl dílo obohatit o dějiny (a to především dějiny katastrof, tj. de facto válek) celého světa, vložil chronologicky mezi římské války události na východě. Tak tomu bylo až do zmíněné čtvrté knihy. Od dobytí Tarentu dále považuje Orosius římské války za natolik závažné a do té míry zločinné, že již nevidí nutnost uvádět mnohem menší ničemnosti válek i běžného života na východě⁷⁵ (vynechal např. většinu orientálních válek po válkách diadochů, zatímco např. Iustinus, jeden z jeho hlavních pramenů, je zahrnuje). Tento svůj plán porušuje jen zřídka v případech, kdy se východní zlotřilost vyrovná římské.⁷⁶

⁷⁴ *Iam hinc statim a Romanis adversum Samnitas, gentem opibus armisque validam, pro Campanis et Sedicinis bella suscepta sunt; Samniticum bellum ancipiti statu gestum Pyrrhus vel maximus Romani nominis hostis excepit; Pyrrhi bellum moc Punicum consecutum est et quamvis numquam post mortem Numae a bellorum cladibus fuisse cessatum patentes semper Iani portae indicent, ex eo tamen veluti per meridiem toto inpressus caelo malorum fervor incanduit.* (3, 8, 1-2).

⁷⁵ *At ego non modo nunc, verum etiam saepe intextexere Orientis illa inextricabilia bella poteram, quae raro umquam nisi sceleribus aut incipiunt aut terminantur; sed Romanorum, cum quibus nobis actio est, tanta sunt ut iure fastidiantur aliena.* (5, 4, 15).

⁷⁶ Uvedme všechny příklady z páté knihy: **5, 4, 16-18**: Parthský král Mithradatés I. válčí s Démétriem I. Sótérem; Diodotos vraždí svého syna Alexandra [o podrobnostech o Orosiově chybě viz poznámku „**Diodotus quidam cum Alexandro filio**“ ve věcném komentáři k úseku **17**] – kapitola práce **6]. 5, 10, 6-7**: Incestní vztahy Ptolemaia VIII. a vraždy v rodině [viz poznámku „**Ptolemaei Alexandrinorum regis**“ ve věcném komentáři k úseku **28**] – kapitola práce **6]. 5, 10, 8**: Antiochos válčí s parthským králem Fraatem [viz poznámku „**Antiochus ... victus est**“ ve věcném komentáři k úseku **28**] – kapitola práce **6]. A připojme i 5, 15, 3**: Jugurtha se zbavuje svých bratrů [viz poznámku „**Hiempsalem occidit ... Adherbalem ... expulit**“ ve věcném komentáři k úseku **39**] – kapitola práce **6].**

INGLEBERT (*l. c.*) upozorňuje též na to, že přechod od diskontinuitní narace knih dvě a tři k souvislému vyprávění v knihách čtyři až šest není dán pouze skutečností, zda jsou, či nejsou zařazeny orientální dějiny. Zaměření pozornosti na římské války znamená posun k nové etapě dějin: napříště již nejsou klíčové války v Itálii či boje Řeků na východě, ale římská expanze do celého světa.

5.3 Zlo válek jako ústřední motiv (nejen) páté knihy

V úvodní kapitole páté knihy (spolu s kapitolou druhou ji snad můžeme označit za prolog, třebaže narozdíl od počátečních kapitol některých jiných knih tak označována není) anticipuje Orosius názor svých pohanských odpůrců, že období republiky naplněné římskými vítězstvími a triumfy bylo nejšťastnějším ze všech dosavadních (5, 1, 2). S tímto názorem rezolutně nesouhlasí a vyvrací jej vnesením myšlenky o nutnosti vnímat určité období z pohledu celého světa. Úzké římské prizma je nepřipustné. Z celosvětového hlediska pak nelze v žádném případě hovořit o šťastných časech. Krom toho ani pro samotný Řím nebylo období republiky zdaleka tak příznivé, jak by se mohlo na první pohled zdát, což Orosius v prologu dále rozvádí.

Hlavní zlo, které činí z republikánských dob jedno velké neštěstí, jsou **války**.⁷⁷ Jejich komentování a rekapitulace se tak stávají jedním z ústředních témat celé *HP*,⁷⁸ která je vlastně z určitého pohledu dlouhým katalogem neštěstí lidstva od vzniku světa. Od historických knih sepsaných pohany se *HP* liší především systematicky negativním pohledem. Je to historie ideologická, její exempla slouží k ilustraci názoru, že v minulosti se děly věci mnohem horší než dnes.⁷⁹

Války jako zdroj neštěstí existovaly pochopitelně odpradáвна a nejsou výsadou republikánských časů, avšak jejich podoba, četnost a intenzita se vznikem křesťanství radikálně změnila. Války jsou také vedle přírodních a dalších katastrof hlavním zdrojem lidských útrap v historii světa. Proto v knihách čtyři až šest srovnává Orosius pravidelně

⁷⁷ INGLEBERT (*o. c.*: 511): „Orose a donc présenté un contre-modèle de la République, en posant comme équivalents la guerre et les malheurs, alors que les païens pensaient, qu'elle connotait la victoire.“

⁷⁸ INGLEBERT (*o. c.*: 511, pozn. 22): „C'est la thème central de son oeuvre, sur lequel il revient souvent par de longs commentaires qui sont aussi des récapitulations.“

⁷⁹ INGLEBERT (*o. c.*: 527): „Ce qui la distingue de l'histoire de Rome rapportée par les païens est qu'elle est systématiquement négative. C'est donc en fait une histoire idéologique, où les exempla très nombreux ne sont là que pour étayer une thèse selon laquelle tout allait plus mal autrefois.“

minulé časy (nekřesťanské) se svou křesťanskou přítomností⁸⁰ a hodnotí je mimo jiné i podle shora vyjmenovaných kritérií. V páté knize se s ukázkou a posuzováním zhoubnosti válek střetáváme hned několikrát, především v 5, 1, 1-4; 5, 22, 2-15 a 5, 24, 9-20 (viz také podkapitolu práce 5. 4).

Přehled spravedlivých a nespravedlivých válek v Orosiově pojetí [podle INGLEBERT (o. c.: 534)]:

<i>Bella iusta</i>		<i>Bella iniusta</i>	
5, 14, 1 5, 15, 2-6 5, 17, 1	proti Arvernům proti Jugurthovi invaze Germánů	5, 3, 1 a 5-6 5, 4, 12 5, 5, 13 5, 7 5, 23, 21-22 5, 23, 23	zničení Korintu porušení <i>fides Romana</i> vůči Lusitanům proti Vakcėjům proti Numantii kruté dobytí Kylíkie a Pamfýlie kruté dobytí Dalmácie

5. 4 Variace diskurzu a „typy událostí“ v páté knize

Podívejme se proto, zda se teze o kardinálním světovém zlu válek nějakým způsobem obrazila v celkové kompozici zkoumané knihy. Lze vypořádat, že v páté knize se téměř pravidelně střídá několik typů událostí, jež autor na několika místech prokládá s nimi souvisejícími úvahami a zamyšleními [A]) či hodnotícími poznámkami [B]). Jsou to: C) boje s vnějším nepřítelem, tj. s kmeny a národy, které nebyly spojenci Říma. Tyto války, a v některých případech dokonce rovněž dílčí bitvy probíhající za delšího válečného konfliktu dělím dále z hlediska Říma na vítězné a prohrané. D) události, zejména konfliktní, týkající se situace uvnitř římské říše. E) několik událostí z říší na východě, které se Říma přímo nedotýkaly (viz podkapitolu práce 5. 2). Rozděluji je dále na vojenské operace a na příklady zkaženosti a zločinnosti některých východních panovníků. F) zlá věštná znamení, neobvyklé úkazy a přírodní katastrofy.

⁸⁰ INGLEBERT (o. c.: 529): „Dans les livres IV-VI, s'il n'oublie jamais de faire régulièrement des comparaisons entre les temps passés et les temps présents chrétiens favorables aux derniers“

A) ÚVAHY A ZAMYŠLENÍ

- prolog:
 - římská vítězství za republiky činila ony doby šťastnými. Orosius již v § 1 toto tvrzení částečně zpochybňuje **(5, 1, 1-2)**.
 - jednotlivé doby jsou společné celému světu. Pokud není štěstí všude, není to šťastná doba **(5, 1, 3-4)**.
 - ilustrace myšlenky předchozího bodu na příkladech Kartága, Hispánie, Itálie a dalších národů **(5, 1, 5-9)**.
 - placení válečného tributu – v nekřesťanských dobách se platil až po krveprolití a z donucení, dnes se platí dobrovolně a preventivně. Tyto peníze slouží ke společnému blahu. **(5, 1, 10-13)**.
 - mnohost tehdejšího světa, jeho nebezpečí, nehostinnost. Konkrétní příklady špatného zacházení s cizinci **(5, 1, 14-16)**.
 - bezpečí dob dnešních **(5, 2, 1)**.
 - příklad bezpečného příchodu do Afriky **(5, 2, 2)**.
 - celý svět je bezpečný, všude platí díky Římu a především díky křesťanství tytéž zákony. Vše se děje z Boží vůle. Díky takovému uspořádání je skvělá naděje na budoucnost. Konečné srovnání obou dob (křesť./nekřesť.) – křesť. současnost mnohem lepší **(5, 2, 3-8)**.
- rozsáhlé posouzení Mancinova případu, úvaha nad *virtutes* **(5, 5, 1-11)**.
- po vylíčení válek v Hispánii: byly tohle snad šťastné časy? Nebyly. Pro nikoho. **(5, 5, 14-16)**.
- situace Sicílie a názor na povstání otroků **(5, 6, 5-6)**. Úzce spjata s 5, 6, 3-4. 5, 6, 5-6 představuje jen určitou míru zobecnění celé věci.
- pokračování názoru na povstání otroků **(5, 9, 8)**.
- zamyšlení nad mnohem menší měrou přírodních neštěstí (kobyly) v křesťanských dobách **(5, 11, 6)**.
- otázka délky trvání války s Mithradatem a nutnost načrtnout, co vše se během ní dělo (především pokud se občanské války mezi Sullou a Mariem týče) **(5, 19, 1-2)**.
- zamyšlení nad bratrovražedným šílenstvím občanské války a nad jejími dalšími hrůzami. Z příhody v 5, 19, 12-13 se nikdo nepoučil **(5, 19, 14-16)**.
- Orosius se děsí dále a do větších podrobností líčit krveprolití a neštěstí oněch dob **(5, 19, 20-22)**.
- rozsáhlé srovnání obsahu pojmu „občanská válka“ (x „válka proti spojencům“, příp. „vnější válka“) v době Orosiově a za časů republiky. Jak křesťanství zasáhlo do vedení takových válek **(5, 22, 5-15)**.
- znovu motiv srovnávání dob. „Nekonečný“ výčet všech válek v tomto období. Přestože Orosiova současnost trpí útoky z vnějšku, může se utěšovat tím, že to zdaleka není tak hrozné jako tehdy za republiky **(5, 24, 9-20)**.

B) POZNÁMKY

- poznámka o nespolehlivosti historiků **(5, 3, 4)**.
- poznámka o zbytečnosti krutého pohanského zažehnávání neblahých úkazů a o podvodnosti haruspiků **(5, 4, 10-11)**.
- úvaha o uvádění válek (a zločinů) na východě **(5, 4, 15)**.
- krátká, ale závažná poznámka o změně okolností, za nichž Řím vede války **(uvnitř 5, 8, 2)**.
- drobná poznámka ke zkaženosti žen **(uvnitř 5, 10, 10)**.
- poznámka o známosti látky o Jugurthovi **(5, 15, 2)**.
- kratičká poznámka o zbytečnosti líčení vnitřních bouří způsobených Saturninem a Glauciou **(5, 17, 2-3)**.
- vlastenecká poznámka o tom, že z Hispánie nikdy v historii (od dob Sertoriových) nevzešel žádný usurpátor vlády nad Římem **(5, 23, 16)**.
- přestože se končí 5. kniha, vypočítávání válek u konce zdaleka není a mnoho zel bude teprve následovat **(5, 24, 21)**.

C) BOJE S VNĚJŠÍM NEPŘÍTELEM

a) vítězné pro Řím:

- dobytí Korintu **(5, 3, 1-3 a 5-7)**.
- Appius Claudius poprvé neúspěšně, podruhé úspěšně válčí se Salassy **(5, 4, 7)**.
- Fabiovo částečné vítězství na Lusitany a Viriathem **(5, 4, 12)**.
- vražda Viriatha (nejisté, zda ji zařídili Římané) **(5, 4, 14)**.
- Brutus v Zadní Hispánii **(5, 5, 12)**.
- Scipio u Numantie **(5, 7)**.
- Perpenna proti Aristoníkovi **(5, 10, 4-5)**.
- Metellus na Baleárách **(5, 13, 1)**.
- Domitius proti Allobrogům **(5, 13, 2)**.
- Fabius proti králi Arvernů Bituitovi **(5, 14, 1-4)**.
- Marcius proti alpským Galům **(5, 14, 5-6)**.
- Metellus proti Jugurthovi **(5, 15, 7)**.
- Marius proti Jugurthovi **(5, 15, 8-19)**.
- Marius proti Cimbrům, Teutonům, Tigurinům a Ambronům **(5, 16, 9-22)**.
- válka se spojenci v Itálii **(5, 18, 13-21, 23, 25-26)**.
- válka s králem Sothimem **(5, 18, 30)**.

b) vítězné pro nepřítele

- válka s Viriathem a Lusitany **(5, 4, 1-6)**.
- Pompeius u Numantie **(5, 3, 13)**.
- Mancinus u Numantie **(5, 4, 20-21)**.

- Lepidus proti Vakkéjům (5, 5, 13).
- Crassus proti Aristoníkovi (5, 10, 1-3).
- válka s Jugurthou (5, 15, 1): Calpurnius a Postumius proti Jugurthovi (5, 15, 4-6).
- Cassius, Piso a Publius proti Tigurinům (5, 15, 23-24).
- Manlius a Caepio proti Cimbrům, Teutonům, Tigurinům a Ambronům (5, 16, 1-7).
- válka se spojenci v Itálii (5, 18, 1-2, 8, 10-12, 14).
- války v Makedonii, Pamfýlii a Dalmácii (5, 23, 1 a 17-23).

D) VNITŘNÍ UDÁLOSTI (ROZBROJE) V ŘÍMĚ

- válka s otroky na Sicílii (5, 6, 3-4).
- vnitřní rozbroje spojené s Tiberiem Gracchem (5, 8 a 5, 9, 1-3).
- pokračování povstání otroků na Sicílii i na jiných místech (5, 9, 4-7).
- vražda Scipiona Afrického (5, 10, 9-10).
- obnovení Kartága (5, 12, 1).
- vnitřní rozbroje spojené s Gaiem Gracchem (5, 12, 3-10).
- zneuctění Vestálky a její vlastní zločin (5, 15, 22).
- krádež pokladu z Tolosy (5, 15, 25).
- Fabius Maximus nechává zavraždit syna (5, 16, 8).
- Publicius Malleolus nechává zavraždit matku (5, 16, 23-24).
- vnitřní rozbroje a zločiny, za nimiž stáli Saturninus a Glaucia (5, 17, 1 a 3-13).
- tajemná vražda Drusa (5, 18, 7).
- Sullův legát ukamenován vojskem (5, 18, 22).
- syn Gaia Maria v bitevní vřavě zabíjí konzula Porcia Catona (5, 18, 24).
- římská státní pokladna je prázdná. Řím získává prostředky z kořisti uchvácené ve válkách se spojenci (5, 18, 27-29).
- občanská válka mezi Mariem a Sullou (5, 19, 3-11).
- doslova bratrovražedný boj během občanské války (5, 19, 12-13).
- Mariovy zločiny (5, 19, 17 a 19).
- další Mariovy a Cinnovy zločiny. Jejich smrt (5, 19, 23-24).
- pokračují boje občanské války. Sullovy operace, vítězství jeho strany (5, 20).
- vítězný Sulla vraždí nepohodlné osoby. Proskripce, vraždy jednotlivých Sullových protivníků (5, 21).
- bilance války se spojenci a hlavně války občanské (5, 22, 1-4).
- občanská válka s Lepidem (5, 22, 16-18).
- občanská válka se Sertoriem (5, 23, 1-15).
- Spartakovo povstání (5, 24, 1-8).

E) UDÁLOSTI NA VÝCHODĚ

a) válečné

- parthský král Mithradatés proti Démétriovi **(5, 4, 16-17)**.
- Antiochos proti Fraatovi **(5, 10, 8)**.

b) příklady zkaženosti

- Diodotos vraždí svého syna **(5, 4, 18)**.
- Ptolemaiovy incestní vztahy a vraždy v rodině **(5, 10, 6-7)**.
- Jugurtha vraždí své nevlastní bratry **(5, 15, 3)**.

F) NEBLAHÁ VĚSTNÁ ZNAMENÍ A PŘÍRODNÍ KATASTROFY

- narození hermafrodita v Římě a následný mor **(5, 4, 8-9)**.
- blíže nespecifikovaná prodigia **(5, 4, 19)**.
- narození znetvořeného chlapce v Římě **(5, 6, 1)**.
- soptění Etny a obilí na stromech u Bononie **(5, 6, 2)**.
- další soptění Etny a jeho hrozivé následky **(5, 10, 11)**.
- kobylky v Africe a následný mor **(5, 11, 1-5)**.
- vlci okousali vytyčovací kolíky při obnovování Kartága **(5, 12, 2)**.
- třetí soptění Etny, poničení města Catiny **(5, 13, 3)**.
- dívka zabitá a obnažená bleskem **(5, 15, 20-21)**.
- různé zvláštní úkazy (ohnivý kotouč doprovázený hromem; krev vytékající chleba v Arretiu; sedmidenní déšť kamenů a úlomků cihel; u Samnitů se otevřela země a vyšlehl z ní plamen až do nebe a kotouč zlaté barvy zastíňující slunce) **(5, 18, 3-6)**.
- domácí zvířata divočí a prchají do hor a lesů (včetně psů) **(5, 18, 9)**.
- Pompeius zasažen bleskem a jeho vojsko je stíženo morem **(5, 19, 18)**.

6 Rozbor kompozičních celků z hlediska výstavby textu, jazyka a reálií (komentář)

V některých případech je těžké rozhodnout, zda vybranou poznámku zařadit do komentáře věcného, či jazykového. Proto se někdy obsahové vymezení jednotlivých sekcí komentáře porušuje. Snažíme se však o to, aby konkrétní poznámka (tj. jazyková x věcná) byla zařazena do toho typu komentáře, kam patří svou převažující složkou.

Obecné informace a data jsou, je-li třeba, čerpány z:

- CANCIK, H. - SCHNEIDER, H. (eds.), 2011. *Brill's New Pauly*. Brill Online, Brill.
- HORNBLOWER, S. SPAWFORTH, S. (eds.) 1996.³ *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford, Oxford University Press.
- SLS.

1) (5, 1, 1): V úvodu páté knihy navazuje Orosius na události knihy předchozí. Především na závěr třetí války punské a na hrůzy, které Římané Kartagincům způsobili. Od konkrétní události v minulosti se poté přesouvá na obecnou rovinu a z hlediska své současnosti poznamenává, že války římské historie (vnější i vnitřní) přinesly Římu mnohem více neštěstí než užitku. Předestírá také názor pohanů, který je přesně opačný.

Jazykový komentář (5, 1, 1):⁸¹

aliquantos (5, 1, 1): adjektivum *aliquantus* mívá u Orosia v plurálu (*aliquanti*) někdy význam *aliquot* [*aliquantis civitatibus captis* (1, 15, 5)]. V jiných případech se může blížit významu *nonnulli* [*aliquantas Graeciae civitates* (3, 13, 1); 3, 13, 9] a objevuje se, jako je tomu v našem případě, rovněž jako ekvivalent za *quidam* [*aliquanta iam diximus* (5, 3, 4); 5, 18, 24; 6, 6, 4; 7, 4, 2; 7, 4, 15; 7, 39, 15; 7, 40, 1]. Podobně užívá plurálu *aliquanti* např. také Lucius Ampelius (3. stol. po Kr.) ve svém díle *Liber memorialis* (13, 4): *aliquantis navibus*

⁸¹ Dá se říci, že téměř celá první kapitola je vystavěna ze všemožných antitezí představujících kontrast mezi časy křesťanskými a nekřesťanskými či další rozdíly při různých srovnáních zlých a dobrých podmínek v těch či oněch dobách. Prostředky pro vyjádření těchto antitezí bývají různé [např. lexikální – *felix* x *infelix*; pomocí figur – *victoriae Romanae* x *gentium strage* (chiasmus) apod.]. O některých z nich se podrobněji zmíníme v příslušných úsecích.

armatis, tj. *aliquot navibus armatis* a další autoři především pátého a šestého století. Cf. TLL I, s. v. *aliquantum*, 1603, 49nn.

permoveri posse, quod ... crebrescunt (5, 1, 1): vedlejší větu s *quod* následující po slovese *permovere* nacházíme ojediněle již u Caesara [... *illi repentina re perturbati maximeque hac re permovabantur, quod ... vix erat credendum ...* (*Gall.* 5, 28, 1)]. *Quod* zde však má spíše funkci příčinné spojky – „byli rozrušeni, protože se stěží dalo uvěřit, že...“ Jako spojka deklarativní uvozující obsahovou propozici⁸² se objevuje až u pozdějších autorů. Např. ve druhém století po Kristu u Gellia [*Is ... permovetur, quod Hannibal ... dehortetur.* (6, 2, 6)], v tomto případě s konjunktivem cizího mínění. S indikativem se pak hojně vyskytuje v pozdní antice, např. u Augustina (*epist.* 89, 34. 2, 5): ... *quemquam prudentium permovebit, quod de baptismo solent dicere ...* .

victoriae Romanae x multarum gentium et civitatum strage (5, 1, 1): antiteze zvýrazněná chiazmem.

neque enim parvi pendenda sunt tot bella servilia ... (5, 1, 1): partikule *enim* způsobuje na tomto místě jisté obtíže. Její prototypická explikativní či odůvodňovací funkce (varianta s *neque/nec* např. v Cic. *Tusc.* 1, 46) nás přirozeně vrací k předcházející větě, jejíž vysvětlení či objasnění zde čekáme. Věta s *enim* nám ale přináší informaci novou, a sice dodatek, že (kromě válek vnějších) byly škodlivé také všechny možné války vnitřní. Je tedy nutno spojit si partikuli *enim* např. až se slovem *parvi*, a to téměř ve významu *vero*.⁸³ Tedy asi ve smyslu překladu: „A nesmíme věru zapomínat ani na nesmírné množství válek s otroky“ Pro tuto interpretaci snad hovoří také paralelní vyjádření o škodlivosti obou druhů válek: u válek vnějších – *plus damni invenient accidisse quam commodi* a u válek vnitřních – *nullorum utique fructuum et magnarum tamen miseriarum*. Kdyby Orosius z nějakého důvodu mluvil (a v takovém případě by celá pasáž vypadala značně nelogicky)

⁸² Např. TRAINA – BERTOTTI (o. c.: 368) nazývají tyto věty „proposizioni sostantive con *quod*“.

⁸³ TRAINA - BERTOTTI (o. c.: 334, pozn. 3) uvádějí, že *enim* bylo původně částicí potvrzovací („asseverativa“), v kterémžto použití ji lze nalézt v archaické latině např. u Plauta (*Trin.* 1134) či Terentia (*Ad.* 656). „Tvrdíci“ význam *enim* přisuzují rovněž PRAŽÁK – NOVOTNÝ – SEDLÁČEK [o. c.: 446, význam 3) – „zajisté, jistě, vskutku“].

stále o týchž valkách (vnějších), neměl by důvodu k tomu, aby víceméně totéž hodnocení uváděl dvakrát.

miseriarum (5, 1, 1): v páté knize se vyskytuje několik klíčových slov, jichž Orosius s rozmyslem užívá, aby vzbudil patřičný efekt a podpořil myšlenky, které chce čtenáři sdělit. Taková slova působí do jisté míry podprahově a jejich četnost pomáhá udržovat u čtenářů stále živé povědomí o dané věci. Jsou spojena s hodnocením dob a srovnáváním podmínek v časech nekřesťanských a křesťanských, s čímž se v páté knize (i v tomto komentáři) setkáme ještě několikrát. V úseku **2)** uvidíme, že sem patří například výrazy odvozené od adjektiv *felix* a *infelix* [viz gram. komentář k úseku **2)**]. A nejen v páté knize, ale též v celé *HP* se opakují i výrazy odvozené od adjektiva *miser*. Častý výskyt této skupiny slov úzce souvisí s Orosiovým záměrem ukázat, kolik utrpení, neštěstí a bolesti přinesly nekřesťanská minulost a bezbožné chování Říma. V překladu jsem se pokusil tyto výrazy nahradit rovněž slovy příbuznými. Shrňme si výskyty slov s kořenem *miser-* v překládané části páté knihy: *miseriarum* (5, 1, 1); *miserabili* (5, 1, 4); *miseris* (5, 1, 5); *miseriarum* (5, 1, 5); *miseriarum* (5, 1, 6); *misero* (5, 1, 6); *miseriam* (5, 1, 9); *miserabile* (5, 3, 1); *miserias* (5, 4, 10); *misera* (5, 4, 10); *misera* (5, 4, 11); *miseri cordiae* (5, 5, 1); *miseri cordia* (5, 5, 3); *misera* (5, 5, 16); *miserior* (5, 6, 5); *misera* (5, 9, 8); *misera* (5, 10, 6 – v tomto a následujícím případě má adjektivum *miser* poněkud jiný smysl, proto je s ohledem na kontext překládám jinak než v ostatních případech); *miseriorem* (5, 10, 6) a *miseri cordia* (5, 11, 6).

Věcný komentář (5, 1, 1):

Adolf LIPPOLD a Aldo BARTALUCCI (o. c.: 407) ve svém komentáři uvádějí další příklady z římské literatury, kde se hovoří o neštěstí národů porobených Římem. V klasické době nacházíme takovou zmínku u Cicerona (*rep.* 3, 20nn), v pozdní antice např. u Prudentia (*c. Symm.* 2, 488nn).

bella servilia, socialia, civilia, fugitivorum (5, 1, 1): Ampelius (41, 1) definuje druhy válek takto: *Bellorum genera sunt quattuor: gentile quod cum externis geritur <ut Romani ---; sociale quod ---> ut Romani cum Latinis Athenienses cum Lacedaemoniis; servile quod Romani adversus fugitivos gesserunt <et> contra duces eorum Spartacum Crixum et*

Oenomaum; *civile quod inter se certant sicut Marius et Sylla Caesar et Pompeius Augustus et Antoni[n]us*). Všechna tato pojmenování vnitřních válek nalzáme již u klasických autorů: *servile* (Cic. *Verr.* 5, 7); *socialis* (Cic. *Font.* 41); *civile* (NEP. *Att.* 7, 1); *fugitivorum* (Cic. *Verr.* 5, 39). Orosius svůj výčet opakuje v 5, 24, 9: *Quis, rogo, audire non horreat non dicam bella talia, sed vel nomina tanta bellorum, externa, servilia, socialia, civilia, fugitivorum?* a zahrnuje sem i *bella externa*, která jsou v 5, 1, 1, vyjádřena pouze nepřímou ve slovech *gentium et civitatum strage*. Zarážející by mohla být dvojitá přítomnost válek s otroky – *servilia* a *fugitivorum*. Avšak nejen Orosius, ale Florus⁸⁴ (a zdá se tedy, by mohlo jít o společný prvek liviovské tradice) rozlišuje mezi válkami s prostými otroky a válkami s gladiátory. Dalším důkazem, že tato dichotomie skutečně existovala jsou Orosiova slova v 5, 24, 18: ... *hoc fugitivorum et, ut verius dicam, gladiatoricum bellum inhorruit ...*.⁸⁵ Kromě toho pořadí válek tak, jak je zde, v první kapitole páté knihy, uvedeno, odpovídá chronologii událostí, které Orosius v páté knize popisuje. *Bella externa* vyjádřená, jak jsme uvedli, implicitně zastupuje jako první dobytí Korintu v 5, 3, 1 a následují další vnější války; *bellum servile* se objevuje v 5, 6, 3 (Eunús); *bellum sociale* je uvedeno v 5, 18, 1;⁸⁶ *bellum civile* v 5, 19, 4⁸⁷ a *bellum fugitivorum* je vymezeno Spartakovým povstáním v 5, 24, 1. Toto rozdělení samozřejmě neznamena, že by se v některých případech i o běžných uprchlých otrocích nedalo hovořit jako o *fugitivi*.⁸⁸

⁸⁴ Florus v *epit.* 3, 19, 1nn hovoří o válce s „běžnými“ otroky: ... *quis aequo animo ferat in principe gentium populo bella servorum?* Následují příklady, v nichž je zařazeno povstání na Sicílii, v jehož čele stál Eunús [viz poznámky „*bellum servile ortum est*“ věcném komentáři k úseku 22] a „*in Sicilia belli servilis contagio*“ a „*Rutilus consul*“ ve věcném komentáři k úseku 26]. Florus pokračuje dále a v *epit.* 3, 20, 1-2 se dostává ke Spartakovu povstání a vůbec k válkám s gladiátory, které od nebojových otroků jasně odlišuje: *Enimvero et servilium armorum dedecus feras, nam etsi per fortunam in omnia obnoxii, tamen quasi secundum hominum genus sunt et in bona libertatis nostrae adoptantur; bellum Spartaco duce concitatum quo nomine appellem nescio. Quippe cum servi militaverint, gladiatores imperaverint, illi infimae sortis homines, hi pessumae auxere ludibriis calamitatem Romanam.* A podobná dichotomie je též v *epit.* 3, 12, 9-10.

⁸⁵ V souvislosti s válkou proti Spartakovi hovoří o *bellum fugitivorum* i další autoři: *cum bello fugitivorum confecto ovans rediret*. Tak píše Gellius (5, 6, 23) o vítězném Crassovi.

⁸⁶ ... *intestinis causis sociale bellum tota commovit Italia.* (5, 18, 1).

⁸⁷ ... *primam victimam belli civilis occidit ...* (5, 19, 4).

⁸⁸ To dokazuje Orosius v 5, 9, 6-7, kde i když jde o *bellum servile* a čteme spojení *servilis contagio*, přesto nalzáme i formulace jako *octo milia fugitivorum interfecit* či *fugitivorum refugia*. Důvodem zde mohla být i prostá *variatio* lexika.

2) (5, 1, 2-3): Kniha pokračuje předpokládanou námitkou Orosiových odpůrců (pohanů) poukazujících na četná vítězství a triumfy republikánských nekřesťanských dob a vzápětí jim odpovídá, že štěstí určitého období je nutno posuzovat podle jejího vztahu k celému světu a že ve chvíli, kdy Řím triumfoval, zbytek světa zmíral.

Komentář k výstavbě textu (5, 1, 2-3):

Textové úseky **1)** a **2)** jsou odděleny partikulí **SED**⁸⁹ (překládám pomocí adverzativního **ALE**) přesouvající pozornost od úvodního prohlášení k protikladnému názoru a k jeho následnému obsáhlému vyvrácení. Reakce na předpokládanou námitku oponentů je od námitky samotné oddělena slovy *quibus respondebitur ...* a hranicí § 3.

Jazykový komentář (5, 1, 2-3):

conhibeo (5, 1, 2): DUCANGE (*o. c.*: 505) spojuje sloveso *conhibere* s *connivere* a dává mu význam *assentiri (capitis motu adquiescere)*.⁹⁰ Další výskyt v *HP* je v 4, 6, 1.

arbitror esse dicturos (5, 1, 2): *sc. eos/illos homines/aliquantos*. Podmět obsahové propozice vyjádřený akuzativem s infinitivem je vypuštěn.

causari (5, 1, 3): SVENNUNGOVA (*o. c.*: 140) interpretace slovesa *causari* jako „sich beklagen“, tedy vlastně *conqueri* se na tomto místě nezdá být přijatelná. Není přece možné, aby Orosius vyvracel mylný názor svých odpůrců – pohanů na nepřekonatelné štěstí republikánských triumfálních dob tak slabým argumentem, jako že i oni si přece někdy na tu dobu stěžují. Mnohem pravděpodobnější je další význam podaný v *TLL* [III, s. v. *caus(s)ificor (=caussari)*, 704, 55], totiž *excusationem dicere/excusare*. SVENNUNG sice uvádí jako podporu svého tvrzení jiné místo *HP*: *Caesare de loci iniquitate causante* (6, 11, 6), kde se jedná o situaci, kdy Caesar nemohl zabránit svým vojákům v plenění dobyté vesnice, protože byli napadeni nepřáteli a museli prchnout. Caesar si tedy ve SVENNUNGOVĚ podání marně stěžuje

⁸⁹ *Sed conhibeo, ut ...* (5, 1, 2).

⁹⁰ Podobně praví i poznámka k jednomu místu v Augustinových *Enarrationes in Psalmos* (PL 37, 1048): *Atque ita veteres libri, in quibus pro verbo, conniveo, constanter scriptum est, conhibeo.*

na nevýhodnou strategickou pozici onoho místa, a nechce proto vojákům plenění dovolit. Taková interpretace je jistě velmi logická a plauzibilní. Stejně dobře by však Caesar mohl nevhodnost terénu uvádět jako záminku pro své rozhodnutí osadu neplenit. Lze si tak Caesara představit, jak vlastně před vojáky hájí svůj názor. Třetí výskyt slovesa *causari* v *HP* je ve druhé knize.⁹¹ Jedná se o interpretačně nejednoznačný úsek, který se značně vymyká Orosiovu obvyklému názoru na světlou budoucnost křesťanského římského imperia.⁹² I zde by se však mohla interpretace pomocí *excusare* uplatnit. Zdá se tedy, Orosius obecně používá slovesa *causari* v tomto významu, čemuž svědčí i některé cizojazyčné překlady.⁹³

feliciter ... infeliciter (5, 1, 3): viz poznámku „*miseriarum*“ v jazykovém komentáři k úseku **1**). Podobně jako slova příbuzná s *miser* prostupují výrazy odvozené od adjektiva *felix* celým Orosiovým dílem. Opět souvisejí s hodnocením křesťanských a předkřesťanských dob a často vytvářejí ve dvojici se svými *alpha privativum* protejšky kontrast mezi oběma dobami. Objevují se povětšinou v úvahových či hodnotících pasážích a tvoří (podobně jako u *miser*) jeden z mostů mezi těmito místy uvnitř páté knihy. I v tomto případě jsem jejich užití obrazil v překladu volbou stejnojmenných slov. Ve vybraném úseku páté knihy jsou na těchto místech: *feliciter* (5, 1, 3); *infeliciter* (5, 1, 3); *felicitatis* (5, 1, 4); *infelicitatis* (5, 1, 4); *felicia* (5, 1, 4); *infelicissima* (5, 1, 4); *felicitas* (5, 1, 7); *infelicitas* (5, 1, 7); *felicia* (5, 1, 11); *feliciora* (5, 1, 11); *infeliciter* (5, 1, 16); *infeliciter* (5, 2, 8); *infeliciter* (5, 4, 20); *infelices* (5, 5, 7); *felicitatis* (5, 5, 14); *infelicissimis* (5, 9, 8) a *infelicioribus* (5, 9, 8).

⁹¹ *Ita ad proxima adventantis Cyri temptamenta succubuit magna Babylon et ingens Lydia, amplissima Orientis cum capite suo bracchia unius proelii expeditione ceciderunt: et nostri incircumspecta anxietate causantur, si potentissimae illae quondam Romanae reipublicae moles nunc magis inbecillitate propriae senectutis quam alienis concussae viribus contremescunt.* (2, 6, 14).

⁹² FEAR (o. c.: 85, pozn. 72): „This statement ... appears to be a reversion to pagan theories of cyclical history. There is perhaps here an echo of Tacitus’s pessimism when discussing the internal wars of German tribes.“ Cf. TAC. *Germ.* 33. Rovněž ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. I: 98, pozn. 6) upozorňuje na problematičnost místa a odkazuje na úvod svého vydání *HP*, na s. LXIV-LXVI.

⁹³ Pro obtížnost celého místa ponechme stranou 2, 6, 14. Zbylé dva výskyty *causari* překládá ARNAUD-LINDETOVÁ slovesem „alléguer“, které nikdy nemá význam „stěžovat si“; FEAR stejně jako DEFERRARI užívá slovesa „to plead“.

3)⁹⁴ (5, 1, 4-9): Ústřední myšlenku úseku **2)** Orosius dále působivě rozvíjí pomocí řečnických otázek a uváděním konkrétních strašlivých pohrom způsobených Kartágu, Hispánií, samotné Itálií i dalším národům. Za povšimnutí stojí, že Orosius neuspořádal v tomto úseku země chronologicky podle toho, kdy je Římané začali obsazovat, nýbrž tak, aby dosáhl gradace v počtu let utrpení.

Komentář k výstavbě textu (5, 1, 4-9):

Textové úseky **2)** a **3)** odděluje partikule **IGITUR**⁹⁵ (do češtiny nepřekládám, jelikož se domnívám, že účel § 4 coby kontemplativního rozvíjení předcházející myšlenky je naprosto zřejmý a nemusí být v češtině zdůrazňován patřičnou částicí) zpřesňující a rozvíjející myšlenku z § 3 a připravující přechod ke konkrétním příkladům v § 5-9.

Jazykový komentář (5, 1, 4-9):

per quam agitur (5, 1, 4): podobné vyjádření čteme u Augustina (*divers. quaest.* 52, 6): *Illam Dei providentiam, per quam praecipitur atque agitur ne anima corrumpatur ...*

an forte aliud ... videbatur (5, 1, 5): první část dvojčlenné otázky, jejíž druhý člen je vyjádřen pomocí *an*, jakoby tvořila myšlená věta shrnující předcházející úvahu: *Utrum gentes a Romanis victae (inter quas Carthago numeratur) illa tempora felicia iudicabant?*

bellis pacem x pace bella (5, 1, 5): polyptóton v chiazmu.

edat ... sententiam (5, 1, 6): sousloví, jež se objevuje rovněž u Augustina [*unam ergo saltem ... ede sententiam (c. Iulian. op. imperf. 3, 60)*].

agros suos sanguine suo (5, 1, 6): střed a vrchol výrazné aliterace, jejíž počátek lze hledat již v *sententiam suam* a která pokračuje dále v *sustinere, cum se suis*, zasvitne v *liberis*

⁹⁴ Lze podotknout, že v rámci úseku **3)**, v uvádění konkrétních částí světa a jejich utrpení, můžeme pozorovat klimax vrcholící slovem *postremo* (5, 1, 7), jež uvozuje případ Itálie.

⁹⁵ *Quanti igitur pendenda est ...* (5, 1, 4).

suis a končí posledními slovy paragrafu *de suis temporibus sentiebat*. Celá aliterace je, jak je vidno, postavena především na zájmeně *suus*. Proč však Orosius tak úporně zdůrazňuje, že v Hispánii šlo o její pole, její krev, její obyvatele či její města? Můžeme to snad považovat za další nepřímý projev vlastenectví, v němž chce znázornit, že to byla svéprávná, nezávislá a hrdá země a že římský nepřítel neměl sebemenšího práva se do ní vtírat a přivlastňovat si ji. Tato domněnka jistě platí i o Kartágu, Itálii a dalších zemích v Orosiově výčtu, avšak u Hispánie se důraz kladený na porušování její svébytnosti zdá být největší. V překladu se pokouším o nápodobu této aliterace.

cum ... rigabat ... nec repelere poterat nec sustinere, cum se ... iugulabant, quid sentiebat? (5, 1, 6): Orosius ve druhé časové větě plynule přešel z *constructio ad sensum* (Hispánie = masa jejích obyvatel) k přesnému plurálovému vyjádření této představy.

suis diversis urbibus ac locis (5, 1, 6): bezpředložkový ablativ vyjadřující místo (na otázku „kde?“). Bezpředložkové ablativní použití substantiva *locus*, většinou ve spojení s atributem (zde *diversis*), je běžné i v klasické latině.⁹⁶ Pokud se dalšího ablativu, *urbibus*, týká, došlo nejspíše k atrakci bezpředložkového užití.

contradixit obstitit repugnavit (5, 1, 7): gradující asyndetické trikólon.

non requiro de ... (5, 1, 8): řečnické figura, tzv. *praeteritio* (παράλειψις).

populis diu antea liberis ... servitute dispersis (5, 1, 8): pentakólon, jež úsporně popisuje cestu podmaněných národů od svobody k otroctví a rozmělnění po světě.

quid ... quid ... quid (5, 1, 8): anaforické trikólon vyvolávající dojem naléhavosti a trpkého rozhořčení nad osudem těchto nebohých národů.

omitto de ... (5, 1, 9): další příklad παράλειψις.

⁹⁶ Cf. KÜHNER – STEGMANN [o. c. I: 348, b)] a TRAINA – BERTOTTI (o. c.: 139, pozn. 2). Autoři dodávají, že absence předložky u ablativu *loco* se vysvětluje povahou tohoto slova, v níž je lokální platnost již implicitně obsažena.

magnarum ... magnarum ... magna (5, 1, 9): anaforické trikolon s podobných účinkem jako v předcházejícím paragrafu (oba paragrafy vůbec mají velmi podobnou strukturu). Zde se navíc upozorňuje na obrovskou moc, jež byla zničena.

diu potentissimis ... in carcere trucidatis (5, 1, 9): tentokrát dokonce hexakolon, jež má gradační efekt.

tam stultum est exquirere sententiam, quam durum non dolere miseriam (5, 1, 9): důmyslné a efektní srovnání provedné pomocí nestejných kvalit a různých sloves. Cf. např. Sallustiovo (*Iug.* 31, 14): *Quam quisque pessime fecit, tam maxime tutus est.*

Věcný komentář (5, 1, 4-9):

post annos centum viginti (5, 1, 5):⁹⁷ Orosius klade počátek první punské války do roku 271 př. Kr. (cf. 4, 7, 1). Ve skutečnosti to bylo roku 264 př. Kr. Konec třetí punské války pak podle něj byl roku 148 př. Kr. Správný údaj je ovšem rok 146 př. Kr. (cf. 4, 23, 1 a 5, 3, 1). Přestože tedy píše, že Kartágo snášelo utrpení 120 let, je to podle jeho údajů vlastně 123 let, podle našich 118. Zaokrouhlení let z rétorických důvodů je však samozřejmě pochopitelné.

miseris civibus ... se in ignem ... iacentibus (5, 1, 5): srovnejme s podobným líčením chování obyvatel dobyté Numantie (5, 7, 16), alpského galského kmene [viz poznámku „**occisis coniugibus ac liberis in flammis sese proiecerunt**“ ve věcném komentáři k úseku 38]] a se situací při dobývání města Calagurris (5, 23, 14).

unus rogo tota civitas fuit (5, 1, 5): přestože Orosius ve většině případů popis hrůz, které Římané způsobovali ostatním národům, přehání, byly události spojené s dobytím Kartága skutečně hrozné.⁹⁸ O požárech a lidech volících si smrt v plamenech čteme např. u Livia (*perioch.* 51): *Ultimo urbis excidio cum se Hasdrubal Scipioni dedisset, uxor eius ... in medium se flagrantis urbis incendium cum duobus liberis ex arce praecipitavit.* Pohled

⁹⁷ Podle: ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 251, pozn. 1 ke kap. 1).

⁹⁸ Cf. LENSCHAU, Th., *RE* 20 Hb., 1919, s. v. *Karthago*, col. 2235.

na vypálené město pak musel být tak strašlivý, že dokonce sám Scipio nad ním zaplakal a shledal, že takové neštěstí se nemusí týkat jen nepřátel Říma.⁹⁹

etiam nunc ... pars miseriarum est audire quid fuerit (5, 1, 5): FEAR (o. c.: 207) si všímá toho, že Orosius na tomto místě výrazně zkresluje pravý stav věcí, protože v jeho době bylo Kartágo vedle Říma největší město v západní části říše.

per annos ducentos (5, 1, 6):¹⁰⁰ počátek této doby klade Orosius do roku 220 př. Kr., kdy Hannibal zaútočil na Saguntum (ve skutečnosti to bylo roku 219 př. Kr.). Neštěstí Hispánie pak trvá až do Augustova tažení proti Cantabrům a Asturům, které se podle Orosia konalo v letech 28 – 23 př. Kr. a před nímž bylo nutno otevřít lanovu bránu. Když Augustus tažení úspěšně dokončil, dal lanovu bránu zase zavřít (podruhé za své vlády, počtvrté od založení Města) a v Hispánii nastal trvalý mír. Cf. 6, 21, 1; 6, 21, 11 a 6, 21, 21. Počet let utrpení Hispánie pochopitelně opět přesně nesedí.

per annos quadingentos (5, 1, 7):¹⁰¹ Při určování *terminus ante quem* a *post quem* pro tuto dobu se vychází z 5, 22, 1-4, kde si Orosius oddychuje, že již skončila občanská válka se Sullou, ale především válka se spojenci v Itálii. Jedná se o rok 79 př. Kr. Počátek ovládnutí Itálie pak ARNAUD-LINDETOVÁ (l. c.) vidí ve válce s Vejemi (406 př. Kr.), o níž Orosius píše ve druhé knize (2, 5, 7-10). To nám dává pouhých 327 let a i když jsme shora viděli, že Orosius své počty zaokrouhluje, je v tomto případě číslo 400 přece jen poněkud daleko. ARNAUD-LINDETOVÁ proto předpokládá, že Orosius viděl počátek ohrožení Itálie ještě o něco dříve než od bitvy u řeky Cremery. Orosius se ve svém pojetí procesu ovládnutí Itálie také velmi liší např. od Flora,¹⁰² pro něž byla na konci druhé fáze římské historie, tedy asi 500 let od založení, celá Itálie od Alp až po Messinskou úžinu už podrobena.

⁹⁹ ... ὁ Σκιπίων ἀπροσπονήτως ἐδάκρυεν. ἐρωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου τοῦ ἐπιστάτου τίνος ἔνεκα τοῦτο πάσχει εἶπε, Διότι τῆς κατὰ τὴν τύχην μεταβολῆς ἔννοιαν λαμβάνω· ἔσσεσθαι γὰρ ἴσως ποτὲ τινα καιρὸν ἐν ᾧ τὸ παραπλήσιον πάθος ὑπάρξει κατὰ τὴν Ρώμην. (D. S. 32, 24).

¹⁰⁰ Podle: ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. II: 251, pozn. 2 ke kap. 1).

¹⁰¹ Podle: ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. II: 251, pozn. 3 ke kap. 1).

¹⁰² *Domita subactaque Italia populus Romanus prope quingentesimum annum agens cum bona fide adolevisset ...* (FLOR. *epit.* 2, 1, 1).

bonis communibus (5, 1, 7): podle OLD (238: s. v. *bonum*) *commune/publicum bonum* je „společné/veřejné blaho“; „prospěch“; „užitek“. V plurálu tento výraz nacházíme u Vergilia (*Aen.* 11, 435): *idque placet tantumque bonis communibus obsto*, v singuláru u mnoha dalších autorů (např. SALL. *Iug.* 25, 3).

diversarum (5, 1, 8): tohoto slova užívá Orosius v prologu (viz podkapitolu práce 5. 3) zhusta. Souvisí to zřejmě s tím, že chce ukázat, jak rozmanitý a veliký je svět, kolik lidí a národů na něm žije, a že přece není možné všechny tyto národy a kouty světa opomíjet a vnímat vše jen z úzké římské (městské) perspektivy. Zde tedy (5, 1, 8) *diversis* poukazuje na rozlehlost Hispánie a na množství jejích rozličných osad a obyvatel; v 5, 1, 8 *diversarum* přímo ve spojení s *gentium* zdůrazňuje, že římské výboje zasáhly celý svět a přinesly neštěstí mnoha různým národům; v 5, 1, 14 naopak *diversitas* a *diversis* souvisejí s rozštěpeností národů v republikánských dobách a především se (škodlivou) mnohostí náboženství; v 5, 3, 1 se Orosius pozastavuje nad zničením Kartága a Korintu a opět podotýká, že titíž Římané zničili dvě města tak velmi od sebe vzdálená. Další užití už většinou souvisejí s konkrétní líčenou dějinnou událostí a neodkazují na rozsáhlost ani rozmanitost celého světa. Dodejme, že rozsáhlostí světa se autor zabývá zejména v 5, 2, 3 [cf. poznámku „*latitudo ... largissimae*“ ve věcném komentáři k úseku 7)].

in carcere trucidatis (5, 1, 9):¹⁰³ tímto způsobem běžně končili vládcí poražených národů, které si římský vítěz vedl v triumfu. Byli odvedeni a popraveni v *Tullianu*, podzemní věznici na úpatí Kapitolu. Strangulací zde zemřeli například Catilinovi kumpáni. Livius (1, 33, 8) připisuje stavbu kobky Anku Marciovi. Podle zpráv dochovaných u antických autorů se podařilo tento žalář ztotožnit s podzemními prostorami pod kostelem S. Giuseppe dei Falegnami, jenž stojí nedaleko Fora Romana.

4) 5, 1, 10-13: Orosius přechází ke srovnávání dob současných a minulých z hlediska placení válečné daně. Jeho ústy řečeno: dnes tribut platíme dobrovolně, ke společnému užitku a jsme válek uchráněni. Daň je cena za mír. Proto je naše doba šťastnější. Naši předkové nejprve válčili, války je zničily a tribut platili až jako porobený národ.

¹⁰³ Cf. EDER, W., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Tullianum*. Brill Online, 5. 6. 2011.

Komentář k výstavbě textu (5, 1, 10-13):

Ačkoliv mezi textovými úseky **3)** a **4)** nenacházíme žádnou přechodovou partikuli, je přesun pozornosti k jinému aspektu nešťastných předkřesťanských dob natolik výrazný, že je nutno vymezit nový tematický celek. Do přechodu k tomuto celku jsem v českém překladu doplnil spojku **VŠAK**, jíž se ale ani tak nevyjadřuje protiklad k bezprostředně předcházejícímu textu, jako se spíše představuje další bod srovnávání křesťanských a nekřesťanských dob.

K vnitřnímu uspořádání celku **4)** poznamenejme, že závěr vycházející z myšlenek předkládaných od začátku § 10 shrnuje Orosius v otázce obsahující částicí **IGITUR**¹⁰⁴ (překládám slovem **TEDY**), na kterou okamžitě odpovídá a odpověď zdůvodňuje první větou § 12¹⁰⁵ obsahující explikativní **ENIM** (tuto partikuli nejen zde, ale i na mnoha dalších místech nechávám nepřeloženou, poněvadž narativní struktura antických latinských děl, obzvláště historických, se do značné míry liší od výstavby podobných textů v češtině, a to především užitím mnohem většího množství partikulí ve funkci tzv. „discourse marker“. Tyto partikule by ve většině případů zhruba odpovídaly českému „totiž“, jehož nadužívání jsem se v překladu vyvaroval. Podobné případy nastávají i s partikulemi *nam*, *quippe* apod., které obvykle stojí na přechodu od textového celku, který obecně nastíní téma, událost, k textovému celku, který tuto událost vysvětlí a rozvine.¹⁰⁶

Jazykový komentář (5, 1, 10-13):

cui adquievimus (5, 1, 10): sloveso *adquiescere* se u Orosia pojí s dativem. SVENNUNG (o. c.: 14) se zabývá místem v 3, 1, 4¹⁰⁷ a nesouhlasí s TLL (I, s. v. *acquiesco*, 423, 81), který *ignoto otio* interpretuje jako ablativ *causae*, *adquiescere* pak ve významu „jsem spokojen“; „raduji se“. SVENNUNG upozorňuje, že § 25 téže kapitoly¹⁰⁸ spor o pádovou rekcí slovesa

¹⁰⁴ *Igitur nostra tempora viderim utrum felicia?* (5, 1, 11).

¹⁰⁵ *Inquietudo enim bellorum, qua illi attriti sunt, nobis ignota est.* (5, 1, 12).

¹⁰⁶ O výstavbě historického textu viz např. RUIZ CASTELLANOS (o. c.).

¹⁰⁷ *Unde autem tanta fatigatio omnium per totam Graeciam populorum corda corporaque oppresserit, quae efferos animos ignoto adquiescere otio tam facile persuasit ... ostendam.* (3, 1, 4).

¹⁰⁸ *Interea Artaxerxes, rex Persarum, sicut principio dictum est, universis Graeciae populis per legatos, ut ab armis discederent et paci adquiescerent, imperavit.* (3, 1, 25).

acquiescere u Orosia již jednoznačně rozsuzuje ve prospěch dativu (*paci*). Jedná se navíc o shrnující podání téže informace (cf. *sicut principio dictum est*) jako v 3, 1, 4. Ve všech Orosiových dílech nacházíme pak ještě další čtyři výskyty tohoto slovesa: v 1, 16, 2 je v intranzitivním použití; v 2, 4, 8 se se slovesem *acquiescere* opět pojí dativ *paci*; dále se jedná o naše místo (5, 1, 10) se zájmenem *cui* a konečně ve spise *Liber apologeticus contra Pelagianos* (31, 5) čteme: *concupiscentiis aut desideriiis acquiescas*, což by pochopitelně opět mohly být ablativy. Předpokládáme však, že Orosius zůstává, pokud se reče tohoto slovesa týče, spíše konstantní a dativní interpretace je tu stejně přijatelná jako výklad ablativní. Toto poslední místo *TLL* necituje, ale všechna předchozí (vyjma řečeného 3, 1, 4) uvádí pod významem *rei se dare; operam dare*, tj. „věnovat se něčemu“; „zabývat se něčím“ a udává, že se pojí s dativem (cf. *TLL* I, s. v. *acquiesco*, 423, 87-88). O vazbě s dativem (*cui*) nejsou v 5, 1, 10 pochyby. Avšak překládat zde *acquiescere* jako „věnovat se něčemu“ (zde nejpíše: „věnovat se životu, který jsme si zvolili“) se jeví jako nemožné. Jelikož Orosius dále v páté knize hovoří o rozdílu v podmínkách placení válečné daně v době své přítomnosti a v časech předků a ukazuje, že jeho doba je dobou míru, poněvadž placení daně znamená ochranu a bezpečí, je nanejvýš pravděpodobné, že tento názor chce vyjádřit již slovesem *acquiescere*, tj. pracuje s jeho primárním významem *quieti se dare* (*TLL* I, s. v. *acquiesco*, 422, 60), případně s prvně jmenovaným významem „jsem spokojen“; „raduji se“. Jako nejpravděpodobnější výklad se tedy nabízí jakási syntéza významů a rekcí slovesa nabídnutých v *TLL*. Na závěr dodejme, že vazba s dativem je výsadou pozdních autorů (např.: *MACR. sat.* 6, 3, 9; *PROSP. in psalm.* 123, 2 apod.).

si ab aliquo (5, 1, 13): o užívání tvarů zájmena *aliquis* po výrazech *si/nisi/ne/num/an* místo klasičtějších tvarů od *quis* viz HOFMANN – SZANTYR (o. c.: 194, § 107). Nestálo-li však zájmeno přímo za danou spojkou (a také v některých dalších speciálních případech), objevovaly se tvary od *aliquis* zřídka i u klasických autorů, hojněji potom v pozdní antice.

Věcný komentář (5, 1, 10-13):

nos, nos inquam ipsos (5, 1, 10): Orosius zde hovoří z pozice provinciála a pochopitelně z hlediska své současnosti. *Nos* jsme tedy „my, obyvatelé Hispánie“, ale dá se říci, že vlastně i kterékoliv jiné provincie v imperiu. Již v poznámce 81 jsme podotkli, že celá

první kapitola páté knihy je vystavěna na antitezích. Patří mezi ně i opozice *nos x illi* (= *maiores nostri*). 5, 1, 10 tedy začíná *nos*, *nos inquam* a hned v následující větě kontruje *maiores nostri*. A dále vidíme: v 5, 1, 11 *nos ... dependimus ... illi ... confugerunt; illi ... delegerunt ... nos possidemus*. V 5, 1, 12 *illi attriti sunt ... nobis ignota est; illi ... gustaverunt ... nos nascimur ... ; illis erat ... nobis est*. Rétorickými zbraněmi tak Orosius více a více posiluje kontrast mezi oběma dobami a jejich podmínkami. V § 13 se pak od opozice vyjádřené osobami přesouvá pozornost přímo k dobám samým: *tantumque interest inter praeterita praesentiaque tempora ...*. Avšak ještě v témže paragrafu se na závěr znovu hovoří a lidech: *parentibus nostris Romanos ... nobis Gothos ...*. A Orosius pochopitelně nezapomene pokárat Římany a jejich tehdejší chování (viz poznámku „*parentibus nostris Romanos ... nobis Gothos ...*“ v tomto věcném komentáři). Příčina rozdílu mezi dobami je jednoznačná: *nativitas Christi* (5, 1, 12).

tributum pretium pacis est (5, 1, 10):¹⁰⁹ Orosius brání placení tributu ve své době, protože jej považuje za nutný prostředek pro zachování míru. Takový přístup nemá u autorů obdoby (snad s výjimkou *Panegyrici Latini* 10, 10). Orosius se jistě často setkával s nářky svých současníků nad výší daně a tímto způsobem se je snaží upokojit a ukázat, k čemu jsou takové poplatky dobré. Cicero (*Verr.* 2, 3) definuje daně v provinciích jako *victoriae praemium ac poena belli* a v republikánských dobách se skutečně vybírala daň poměrně velká [např. Caesar stanovil Galii daň 40 miliónů sesterciů (*SVET. Iul.* 25, 1)]. Za císařství se daně vybíraly na základě *dominium populi Romani in solo provinciali*. V pozdní antice pak byl systém vybírání daní velice složitý [cf. GALSTERER, H. (IV. Rome) - PACK, E. (V. Late Antiquity), 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Taxes*, Brill Online, 23. 5. 2011].

in otio (5, 1, 12): ve významu „mír“; „klid od válek“ [např.: *ab hoste otium fuit* (*LIV.* 3, 32)].

post imperium Caesaris (5, 1, 12): rozumí se Augusta.

communis reipublicae (5, 1, 13): LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 408) vidí v užití tohoto výrazu jasný přechod od Říma, městského státu, k Římu, světové říši. Na jakých základech by

¹⁰⁹ Podle: LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 407).

měla jakákoliv *res publica* fungovat popisuje Augustinus v devatenácté knize *De civitate Dei*. Velmi zjednodušeně řečeno z ní vyplývá, že *res publica* nemůže existovat bez víry v jediného pravého Boha. U Orosia lze v následujících paragrafech (5, 1, 14 a passim v celé druhé kapitole) vyzorvat souvislost s tímto Augustinovým závěrem. Nelze však jednoznačně říci, zda Orosius převzal tuto představu od Augustina, anebo k ní došel sám na základě své víry a svého přesvědčení. Viz též poznámku „*Romanus et Christianus*“ ve věcném komentáři k úseku 7).

parentibus nostris Romanos ... nobis Gothos ... (5, 1, 13): na tomto místě se objevuje jedna z konkrétních reakcí na původní Orosiův úkol zadaný Augustinem (viz kapitola práce 1). V 5, 1, 13 autor totiž přímo pojmenovává aktuální nebezpečí, tj. vpád Gótů, a v kontextu předchozího i následujícího líčení poukazuje na to, že Gótové jsou ve srovnání s Římany dob republikánských pro provinciály jen nepatrná hrozba.

5) 5, 1, 14-16: Poslední větou úseku 4)¹¹⁰ nastoluje autor téma této části, v níž se zaměřuje na nepřátelskou nejednotnost dřívějších dob, na rozmanitost náboženství, zvyků a zákonů všude po světě a klade si otázku (na niž dá odpověď až druhá kapitola; pokud ovšem není z kontextu celého díla dávno zřejmé, že se jedná o nástup křesťanství), co způsobilo, že došlo ke změně a k sjednocení. Vzápětí totéž vnímání oněch časů přenáší na jednotlivce a ukazuje jeho pocity z okolního nepřátelského světa. Nakonec uvádí konkrétní případy, kdy se představitel cizího národa zachoval zlotřile k cizincům zavítavším do jeho země.

Komentář k výstavbě textu (5, 1, 14-16):

K vnitřnímu uspořádání celku 5) poznamenejme, že § 15 je „praktickým“ důsledkem situace popsané v § 14. To dokládá i vyvozovací **IGITUR**¹¹¹ (do češtiny je ze stylistických důvodů nepřekládám).

¹¹⁰ *Aut si ab aliquo dicitur tolerabiliores parentibus nostris Romas hostes fuisse quam nobis Gothos esse, audiat et intellegat quanto aliter quam circa se ipsum agitur sibi esse videatur.* (5, 1, 13). Další ukazatel přesunu k jinému tématu v podobě partikule na počátku úseku 5) není přítomen.

¹¹¹ *Si quis igitur tunc ... patriam deseruit ...* . (5, 1, 15).

Jazykový komentář (5, 1, 14-16):

suis regibus suis legibus suisque moribus (5, 1, 14): izosylabické (nepočítaje spojovací *-que*) trikólon s anaforou zájmena *suis*.

solutas et barbaras gentes (5, 1, 14): prolepticky před otázkou ... *quid* ... *ad societatem adduceret?*

ignotum ... ignotus ... hostem ... hostis (5, 1, 15): několikrát užitý polyptón.

parum exempli (5, 1, 16): přestože podobné konstrukce [např. *parum consili* (SEN. *nat.* 2, 42, 1)] jsou známy i od starších autorů, je *parum exempli* velmi vzácné vyjádření, téměř *ἄπαξ λεγόμενον*, které se u klasických autorů nevyskytuje. Z pozdních autorů je má pouze Avitus Viennensis (490-518 po Kr.) *Epistolae* (PL 59, 262b) a Quintus Aurelius Symmachus (345-402 po Kr.) *Epistolae* (PL 18, 156c). Sám Orosius je má také pouze na tomto místě.

testis est Roma de ... interfecto, testis Aegyptus de interfectore (5, 1, 16): velmi umně vystavěné dikólon se znaky antiteze, navíc vyjádřené polyptótem (*interfecto* x *interfectore*) a anaforou substantiva *testis*.

Věcný komentář (5, 1, 14-16):

societate nominis (5, 1, 15): smysl substantiva *nomen* je zde asi takový, jaký má v řeči předáka rhodského poselstva pronášené před římským senátem (Liv. 37, 54): (slova jsou určena Římanům) *pro dignitate et gloria apud omne humanum genus, quod vestrum nomen imperiumque iuxta ac deos immortales iam pridem intuetur, pugnastis. Nomen* jsou tedy vlastně *Romani*, římský národ jako takový, pojem „Říma“ a „Římanů“. Orosius pomocí tohoto termínu ukazuje, že dokud neexistovala nad světem jednotná vláda Říma z Boží vůle, která by zaručila každému tytéž životní podmínky, ať by se nacházel kdekoliv, nemohl si nikdo být při cestování za hranice vlasti jistý svým bezpečím a každý se nutně musel mimo domov cítit

jako opuštěný cizinec. V oněch dobách se ještě nemohl spolehnout na pospolitost zajištěnou později křesťanskou římskou říší. Viz také věcný komentář v úsecích **6)** a **7)**.

communione iuris (5, 1, 15): viz poznámku „**communis reipublicae**“ ve věcném komentáři k úseku **4)**; „**iure communi**“ v úseku **6)** a především „**Romanus et Christianus**“ ve věcném komentáři k úseku **7)**. Augustinus se témuž tématu věnuje v *civ.* 19, 21.

Busiris in Aegypto (5, 1, 16): Orosius píše o Búsiridovi ve stylisticky propracované pasáži již v první knize: *Busiridis in Aegypto cruentissimi tyranni crudelis hospitalitas et crudelior religio tunc fuit; qui innocentem hospitem sanguinem diis scelerum suorum participibus propinabat: quod execrabile sine dubio hominibus viderim an ipsis etiam diis execrabile videretur.* (1, 11, 2). Egyptský král Búsiris (cf. jméno egyptského boha Osírida) obětoval všechny cizince Diovi a sám se krmil lidským masem. V Egyptě prý bylo devět let strašlivé sucho, kterého se Egypťané mohli podle jakéhosi věštce zbavit pouze obětmi cizinců. Vše však skončilo, když se král pokusil obětovat také Héraklea. Ten se pochopitelně nedal a krále zabil.¹¹²

Dianae Tauricae litora (5, 1, 16): podle Hérodota¹¹³ se této bohyni přinášely lidské oběti a sami Taurové ji ztotožňovali s Agamemnonovou dcerou Ífigenií. Viz také: WERNICKE, K., *RE* 3 Hb., 1895, s. v. *Artemis Ταυρικὴ/Ταυροπόλος*, col. 1399-1400.

Thracia cum Polymestore (5, 1, 16): když se ukázalo, že je osudem dáno, aby v trójské válce zvítězili Řekové, ukryli Priamos a Hekabé nejmladšího syna Polydóra k svému příbuznému Polyméstórovi do Thrákie. Spolu s ním poslali i mnoho peněz, z nichž měl být chlapec živěn. Když se ale Polyméstór doslechl o pádu Tróje, Polydóra zabil a zlato si ponechal. Hekabé, která válku přežila, se mu však krutě pomstila. Viz také GRAVES (*o. c.*: 704) či Eurípidovu *Hekabé*. FEAR (*o. c.*: 208) se domnívá, že Orosius znal tuto látku nejspíše z Vergilia (*Aen.* 3, 22nn).

¹¹² Cf. KERÉNYI (*o. c.*: 125).

¹¹³ *Τούτων Ταῦροι μὲν νόμοισι τοιοσίδε χρέωνται. Θύουσι μὲν τῇ Παρθένῳ τοὺς τε ναυηγούς καὶ τοὺς ἂν λάβωσι Ἑλλήνων ἐπαναχθέντες τρόπῳ τοιαύτῳ καταρξάμενοι ῥοπάλῳ παίουσι τὴν κεφαλὴν Τὴν δὲ δαίμονα ταύτην τῇ θύουσι λέγουσι αὐτοὶ Ταῦροι Ἰφιγένειαν τὴν Ἀγαμέμνονος εἶναι.* (HDT. 4, 103).

Pompeio interfecto (5, 1, 16): 28. září roku 48 př. Kr. byl Pompeius, který po prohrané bitvě u Farsálu uprchl do Egypta, na příkaz mladého egyptského krále Ptolemaia XIII. úkladně zavražděn. Orosius událost popisuje v 6, 15, 27-28.

6) 5, 2, 1-2: Nová kapitola přináší informaci o situaci zcela opačné, o zcela odlišných podmínkách, v nichž se nachází člověk v časech Orosiových. Bezpečnost při vstupu do cizí země a záruku vlídného přijetí všude na světě ukazuje autor na vlastním příkladu příchodu do Afriky. Odpovídá zde slovy *ubique ... religio mea est* (5, 2, 1) také na otázku položenou v minulé kapitole – co mohlo sjednotit barbarské národy a změnit nebezpečí na bezpečí?

Komentář k výstavbě textu (5, 2, 1-2):

Adverzativní vztah mezi celky **5)** a **6)** je posílen partikulí **AUTEM**¹¹⁴ (do češtiny překládám prototypicky jako **VŠAK**).

Jazykový komentář (5, 2, 1-2):

qualiscumque (5, 2, 1): SVENNUNG (o. c.: 74-75) upozorňuje na to, že v pozdněantických „vulgárních“ textech se zevšeobecňující význam relativa *qualiscumque* [= „jaký(koliv)“] velmi často posouvá k významu neurčitému, tedy „irgendein“; „nějaký“, což dokládá několika příklady (viz *l. c.*). V úvodu druhé kapitoly *HP* však může Orosius skutečně hovořit všeobecně o jakémkoliv projevu nepokojů, čímž dodá na síle představě, již chce vyvolat – „ať se děje, co chce, já se nemusím obávat, že bych se neměl kam uchýlit.“ Interpretovat zde zájmeno jako indefinitum je jistě možné, ne však nutné. Význam „jakýkoliv“ má *qualiscumque* i v 5, 5, 6: *Si placuit servati militis qualiscumque provisio, cur Mancinus, qui hoc pepigit, solus deditus fuit?*, kde zevšeobecňující zabarvení zájmena znamenitě vyhovuje účelu celé řečnické otázky: „Bylo-li žádoucí, aby se vojsko zachránilo za každou cenu/jakýmkoliv způsobem, proč ... ?“ V překladu rovněž užívám výrazu „jakýkoliv“.

¹¹⁴ *Mihi autem prima ... perturbatione ...* (5, 2, 1).

perturbatione (5, 2, 1): ablativ *causae*.

ubique ... ubique (5, 2, 1): neúplná anafora u trikolá *patria, lex, religio*. Tyto pojmy [zejména *lex* a *religio* – protože *patria*, jak uvidíme v úseku **7**], tvoří vlastně výsledek předešlých dvou] jsou nesmírně důležité pro celou Orosiovu koncepci (v 5, 2, 6 se k nim přidává ještě společná „biologická“ podstata všech lidí) a hrají v této kapitole hlavní roli. Více viz v poznámkách „***Romanus et Christianus***“ a „***non timeo***“ ve věcném komentáři k úseku **7**).

nunc me ... nunc me (5, 2, 2): další aliterace.

hospitio ... terra (5, 2, 2): citace Vergiliových veršů (*Aen.* 1, 540-541).

Věcný komentář (5, 2, 1-2):

de confugiendi statione securo (5, 2, 1): ve třetí knize (3, 20, 6-7)¹¹⁵ Orosius emotivně popisuje, jak strašné byly jeho zážitky při setkání s divokým barbarským národem. Nyní, při příchodu do přátelské Afriky, je situace zcela opačná. A totéž by se dělo, ať by přišel v římské říši kamkoliv, kamkoliv, kde vládne křesťanství. Otázkou, kdy k tomuto střetu s barbary došlo a o jaký kmen se vlastně jednalo, se zabývá kapitola věnovaná Orosiovu životu (viz podkapitolu práce **2. 5**).

nunc me Africa ... (5, 2, 2): FABBRINI (*o. c.*: 53, pozn. 24) má za to, že se jedná spíše o druhý příchod Orosia do Afriky. Na začátku ledna roku 416 po Kr. se tam vydal po souši z Palestiny. Zkoumat, o kterém svém příchodu do Afriky zde Orosius hovoří, je možná zbytečné, protože primárně jde o nastolení kontrastu mezi současným světovým bezpečím a nejistotou dob předkřesťanských. Pokud by se však měla tato otázka přece jen zodpovědět, bylo by pravděpodobně nutné odpověď spojit s tématem redakce/í *HP*. Proběhla-li dvojitá redakce, jak se domnívá např. INGLEBERT (*o. c.*: 507-508), tzn. že Orosius začal na Augustinův pokyn sestavovat své dílo ještě před cestou do Palestiny a po návratu je značně přepracoval,

¹¹⁵ *Cum tamen, si quando de me ipso refero ut ignotos primum barbaros viderim, ut infestos declinaverim, ut dominantibus eblanditus sim, ut infideles praecaverim, ut insidiantes subterfugerim, postremo ut persequentes in mari ac saxis spiculisque adpetentes, manibus etiam paene iam adprehendentes repentina nebula circumfusus evaserim, cunctos audientes me in lacrimas commoveri velim et tacitus de non dolentibus doleam, reputans duritiae eorum qui quod non sustinere non credunt.* (3, 20, 6-7).

rozšířil a dokončil, mohl tato slova napsat již po cestě z Hispánie do Afriky za Augustinem. Mohl totiž ještě mít v živé paměti onen útěk před barbary (viz 3, 20, 6-7; podkapitolu práce 2. 5 a předcházející poznámku), který mu připomněl, jak to vypalo všude na světě v předkřesťanských dobách. To však lze jen těžko rozhodnout. Pomoc nenabízí ani adverbium „nunc“, protože může obecně značit dobu křesťanskou. Více viz v kapitole práce 2.

pace simplici (5, 2, 2): mír je dalším projevem křesťanského imperia. Ve druhé kapitole o něm Orosius hovoří hned několikrát v souvislosti s příchodem do Afriky [*pace simplici; pacis suae* (oboje 5, 2, 2)], přičemž úvahy o míru začínají již v první kapitole v pasáži o válečné dani [*tributum pretium pacis* (5, 1, 10)] a doznívají, pokud se všeobecného míru v Orosiově současnosti týče, ještě v 5, 11, 6: *Verumtamen pace¹¹⁶ et gratia omnipotentis Dei ...*, kde se hovoří o přírodních neštěstích, která jsou díky Bohu v Orosiově současnosti mnohem vzácnější a slabší. Adjektivum *simplex*, které zde stojí ve spojení s *pax*, vyjadřuje přívětivost a nekomplikovanost onoho míru. Míru, který si neklade žádné podmínky a je tu pro všechny.

iure communi (5, 2, 2): viz poznámku „*communis reipublicae*“ ve věcném komentáři k úseku 4); „*communione iuris*“ v 5); „*mei iuris et nominis*“ v 7) a především „*Romanus et Christianus*“ ve věcném komentáři k úseku 7). Podobně hovoří Augustinus v *civ.* 19, 21.

7) (5, 2, 3-7): Od Orosiovy osobní zkušenosti se pozornost přesouvá k obecné rovině líčení bezpečnosti rozsáhlého křesťanského světa (viz podkapitolu práce 7. 1), rovnosti pojmů „římský“ a „křesťanský“, jednoty vlády, práva, zákonů na celém světě, který je de facto Římem. To vše je možné jen z Boží vůle. Přestože Orosius ukazuje, jak výhodný a blahodárný je tento stav, dodává, že je to pro něj jen vlast dočasná, ježto pravá vlast všech křesťanů není na tomto světě.

¹¹⁶ Substantivum *pax* má však v tomto případě poněkud posunutý význam. Viz poznámku „*pace ... omnipotentis Dei*“ v jazykovém komentáři k úseku 31).

Komentář k výstavbě textu (5, 2, 3-7):

Hranice mezi 6) a 7) opět není vymezena žádnou částicí. Pouze obsah textu nám ukazuje, že se přesouváme od konkrétní události k obecnému líčení.

Jazykový komentář (5, 2, 3-7):

copiositas (5, 2, 3): velmi vzácné a zcela neklasické slovo. Vyskytuje se většinou až u středověkých autorů [např.: Hincmarus Rhemensis (9. stol. po Kr.), *De praedestinatione* (PL 125, 291a): *copiositatem Christi sanguinis*]. Dá se předpokládat, že Orosius hledal synonymické vyjádření k dalším výrazům této pasáže, *latitudo* a *diffusio* a sáhl ke slovu velmi neobvyklému. Podle TLL (IV, s. v. *copiositas*, 912, 43-47) znamená *copiositas* totéž, co *amplitudo* či *ubertas*. Viz také následující poznámku.

latitudo ... copiositas ... diffusio (5, 2, 3): jeden z významů substantiva *latitudo* je podle TLL (VII.2, s. v. *latitudo*, 1009, 23-37) *amplitudo/vastitas* a jedním z dokladů takové interpretace je místo v 6, 17, 4: *percensuit latitudinem regni sui Roma ...*. Výraz *diffusio*, jak dokládá TLL (V.1, s. v. *diffusio*, 1114, 3-20), má význam podobný: *amplitudo spatiorum*, a opět narážíme na užití tohoto významu u Orosia, v 1, 2, 47: *propter terrarum infecundam diffusionem*. Vidíme tedy, že všechny tři výrazy (*copiositas* viz v předchozí poznámce) jsou víceméně synonymní a znamenají „rozsáhlost“; „rozlehlost“; „prostrannost“; „prostornost“. Evokují nám představu téměř nekonečných plání, polí či lesů, kam všude sahá římská říše a kde všude je křesťanské náboženství. Více viz v poznámce „***latitudo ... largissimae***“ ve věcném komentáři k tomuto úseku.

largissimae ... sedes (5, 2, 3): aby zobrazil rozsáhlost všech částí světa, zmiňuje se Orosius rovněž o západu, kterým jsou pro něj velké ostrovy (dnešní Velká Británie a Irsko).¹¹⁷ Adjektivum *largus* by tedy mělo zapadat do řady „***latitudo ... copiositas ... diffusio***“. A vskutku zapadá. TLL (VII.2, s. v. *largus*, 974, 66-78) uvádí jako jeden z významů *vi plus minusve attenuata respicitur spatium* a dokládá jej mimo jiných výskytů také zkoumaným

¹¹⁷ FEAR (o. c.: 209, pozn. 16): „The list covers the four points of the compass as the *great islands*, Britain and Ireland, lie in the west.“

místem *HP*. Tento významový posun od „bohatý“; „štědrý“ k prostorovému pojetí je výsadou pozdních autorů (cf. *TLL I. c.*).

Christianos et Romanos Romanus et Christianus (5, 2, 3): dvě polyptóta v chiazmu.

ipse innotescere voluit (5, 2, 5): SVENNUNG (o. c.: 67) udává, že *ipse* v patřičném kontextu má substantivní význam „Bůh/Pán“, *ὁ κύριος* a lze je tak i překládat. Není nutné užívat zájmena. Upozorňuje na 5, 2, 7: *quia ipsius est terra et plenitudo eius*, tedy na parafrázi Žalmu 23, 1 (viz poznámku „*ipsius est terra et plenitudo eius*“ v tomto jazykovém komentáři). Totéž můžeme říci o našem místě: *ipse ... voluit = Deus/Dominus ... voluit*.

temporarie (5, 2, 6): přestože adjektivum *temporarius* je v užití pravděpodobně již od prvního století po Kristu (cf. *PLIN. epist.* 6, 13, 5), zdá se, že adverbialní forma se začíná prosazovat až ve století pátém (cf. *AVG. anim.* 2, 12, 16).

quando ... mecum est (5, 2, 7): v klasické době méně časté uvození indikativních kauzálních vět, často ve spojení s *quidem*: *Quando quidem tertium nihil potest esse ...* (*Cic. Phil.* 2, 31).

ipsius est terra et plenitudo eius (5, 2, 7): parafráze prvního verše 23. žalmu z *Liber Psalmorum iuxta Hebraicum* v Hieronymově překladu: *Domini est terra et plenitudo eius orbis et habitatores eius*.

Věcný komentář (5, 2, 3-7):

latitudo ... largissimae (5, 2, 3): již v jazykovém komentáři k této části bylo řečeno, že se Orosius snaží ukázat, že de facto celý svět je nyní pod vládou Říma, že Řím svět sjednotil. To by se mu nebylo podařilo, nebýt Boha, jenž stanovil, že Řím bude celosvětovou křesťanskou říší. K této myšlence připojme také *utor ... omni terra quasi patria* (5, 2, 6).

mei iuris et nominis (5, 2, 3): znovu se zde objevuje pojem *ius*, tentokrát s posesivem *meum*. Je-li však toto „právo“ Orosiovo, musí být nutně podle jeho přesvědčení [viz „**communione iuris**“ v 5) a „**iure communi**“ v 6)] zároveň „právem“, jež mají všichni obyvatelé římské říše. O pojmu *nomen* viz poznámku „**societate nominis**“ ve věcném komentáři k úseku 5). Cf. také poznámku „**Romanus et Christianus**“ ve věcném komentáři v tomto úseku.

non timeo (5, 2, 4): touto anaforou je dán protipól výrazům *securus* (5, 1, 15), *securus* (5, 2, 1) a *tutissimae* (5, 2, 3) a přidávají se k ní rovněž slovesné tvary *pertimescam* (5, 2, 4) a *pertimesco* (5, 2, 5), to dokonce ve spojení s *destitutus*. Získáváme tak obraz dvou stavů, dvou světů, dvou dob. Dokud Bůh neurčil, že svět má mít jedinou vládu, panovaly všude obavy a strach, nikdo neměl v ničem záštitu, nemohl si být ničím jist. Byl v takové nepřátelské mnohosti světa ztracen a opuštěn. Sotva však Bůh dal lidem poznat svou existenci a vůli, vše se změnilo a zavládly mír (o míru viz následující poznámku) a bezpečí. Strach z cizího a nepřátelského skončil a nahradila jej jednota zákonů a náboženství a dá se říci, že i znovunalezené lidství, tj. vědomí toho, že lidé jsou spjati svou lidskou podstatou. Více v poznámce „**Romanus et Christianus**“ ve věcném komentáři k tomuto úseku.

Romanus et Christianus (5, 2, 6): LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 408) uvádějí, že nejen Orosius, ale i někteří jeho současníci¹¹⁸ oslavují Řím jako světovou říši, která spojuje národy poutem práva a náboženství. Orosiovi nicméně přiznávají nedostižnou bystrost v představení této vize. Dále LIPPOLD – BARTALUCCI (l. c.) poznamenávají, že Orosius neklade mezi *civitas Romana* a *civitas Christiana* bezvýhradné rovnítko. Připouští totiž, že existují i neřímští křesťané: *Gothi antea per legatos supplices poposcerunt ut illis episcopi, a quibus regulam Christianae fidei discerent, mitterentur.* (7, 33, 19). Ale na neodlučitelnost římanství a křesťanství je Orosius náležitě hrdý a s radostí v této kapitole opakuje svá slova o tom, že jako křesťan a Říman má všude na světě jisté, že potká zase křesťany a Římány (5, 2, 6). První část § 6, věnovaného těmto úvahám, je vůbec velice důležitým místem pregnantně vyjadřujícím Orosiovy pocity ze současného světa. Místo je zajímavé i stylisticky: *Inter Romanos, ut dixi, Romanus, inter Christianos Christianus, inter homines homo, legibus*

¹¹⁸ Např.: PRVD. c. *Symm.* 2, 64nn; *Clavd.* 24, 130nn; *RVT. NAM.* 1, 63; 65; 68; *in Dan.* 7, 7 a *HIER. in Is.* 5, 19, p. 23.

inploro rempublicam, religione conscientiam, communione naturam. Tři kóla v první části, *Romanus – Christianus – homo*, rozvíjejí v tomto pořadí tři kóla části druhé. Být Říman znamená mít záštitu v zákonech, které jsou stavebními kameny obce. Být křesťan znamená, že se mohu spolehnout, že svědomí nedovolí mým spoluvěrcům porušovat zásady křesťanského náboženství. A konečně být člověk znamená, že patřím k lidskému rodu a nemohu být od něj oddělen. Viz také poznámku „*non timeo*“ ve věcném komentáři tohoto úseku.

vera ... patria in terra penitus non est (5, 2, 6): třebaže autor vychvaluje svou současnost a velebí světové uspořádání, nezapomíná dodat, že je to jen vlast dočasná. Pravou a po všech stránkách dokonalou vlast na tomto světě hledat nemůžeme.

8) (5, 2, 8): Osmý úsek, jež shodou okolností tvoří § 8, je závěrem celé druhé kapitoly a shrnuje srovnání křesťanských a nekřesťanských časů, míru a společného útočiště všude po světě na straně jedné a nekonečných válek, zabíjení a zotročování na straně druhé. Toto shrnutí pak poslední větou slibující konkrétní případy¹¹⁹ tvoří most k následující kapitole.

Komentář k výstavbě textu (5, 2, 8):

V úvodu úseku **8)** jsou slova shrnující předcházející líčení: *haec sunt ... bona*, která zřetelně indikují závěrečné resumé této části prologu.

Hranice mezi celky **8)** a **9)** je bez partikule. Předěl a uvození následujícího textu tvoří výše zmíněná věta.¹¹⁹

Jazykový komentář (5, 2, 8):

in totum (5, 2, 8): podle SVENNUNGA (o. c.: 43) ve významu „gänzlich“, tj. „zcela“; „úplně“; „absolutně“.

¹¹⁹ *Quod clarius promptiusque ipsis veterum gestis per ordinem explicitis aperietur.* (5, 2, 8).

incessabilia (5, 2, 8): pozdnělatinské slovo. Cf. *TLL* VII.1, s. v. *incessabilis*, 887, 70nn.

communione non libera mutandarum sedium (5, 2, 8): domnívám se, že *communio* je zde ve významu *facultas communis*, tedy česky (včetně *non libera a mutandarum sedium*) „zakázaná možnost stěhovat se, která je všem společná“.

9) (5, 3, 1): Nová kapitola již znamená přechod k počátku vyprávění o jednotlivých událostech římské historie od roku 146 př. Kr. (až do roku 71 př. Kr., přičemž výklad těchto událostí přesahuje částečně i do knihy šesté). Orosius nejprve zasazuje první historickou událost tohoto období, dobytí Korintu, do celosvětového kontextu tím, že připomene současné vyvrácení Kartága.

Komentář k výstavbě textu (5, 3, 1):

Úsek je uveden jak datací od založení Města, tak konzulským datováním.

Věcný komentář (5, 3, 1):

anno ab Urbe condita DCVI (5, 3, 1): hlavním pramenem pro historické události páté knihy je Orosiovi Livius (52-97);¹²⁰ ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 250, pozn. 1) opět upozorňuje na Orosiovy nesrovnalosti, pokud se týká datování: podle Orosia začala třetí punská válka roku 152 př. Kr. a trvala čtyři roky, tj. do 148 př. Kr. (cf. 4, 22, 1 a 4, 23, 7). Lentulus a Mummius však byli v úřadě konzula ve skutečnosti až roku 146 př. Kr. Konec druhé punské války klade Orosius do roku 208 př. Kr. (cf. 4, 20, 1). Stěží se tedy dobereme oněch padesáti let, která by měla mezi oběma válkami uplynout. Více o Orosiově datování viz ve věcném komentáři k úseku **3**).

Cn. Cornelio Lentulo (5, 3, 1):¹²¹ Gnaeus Cornelius Lentulus a Lucius Mummius byli konzuly roku 146 př. Kr.

¹²⁰ Cf. LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 409).

¹²¹ Pro podrobnosti o Lentulovi viz MÜNZER, F., *RE* 7 Hb., 1900, s. v. *Cornelius* 177), col. 1361.

L. Mummius (5, 3, 1):¹²² Lucius Mummius převzal jako konzul r. 146 př. Kr. od Quinta Caecilia Metella velení ve válce s Achaji, jež porazil na Isthmu, a dobyl Korintu (PAUS. 7, 16; LIV. 34, 2, 1-6). Ten pak na rozkaz senátu srovnal se zemí (LIV. *perioch.* 52; VELL. 1, 13, 1; ZONAR. 9, 31). V Řecku zůstal jako prokonzul i roku 145 př. Kr. a dohlížel spolu s Polybiem na reorganizaci provincie *Achaia*. Téhož roku slavil v Římě triumf. Umělecká díla, která ukořistil v Korintu, věnoval městům v Itálii a dokonce i v Hispánii (LIV. *epit. Oxyrh.* 53; STR. 8, 6, 23). Přízvisko *Achaicus* vzniklo zřejmě až v pozdější rodinné tradici (cf. SVET. *Galba* 3, 4).

eversio Corinthi (5, 3, 1):¹²³ LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 409) poukazují na to, že konzul Mummius [viz také poznámku „*permissa crudeliter etiam captivis praedandi licentia*“ ve věcném komentáři k úseku **11**)] poskytl Orosiovi znamenitý příklad hanebného chování římského velitele, obzvláště pokud se plenění Korintu týká, a podpořil tak autorovu snahu vykreslit četné případy, kdy Římané jednali nespravedlivě a způsobovali ostatním velké a nezasloužené utrpení. Avšak např. Polybios nehodnotí Mummia zdaleka tak negativně (slova se týkají doby po dobytí Korintu): Ὅτι ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων ... ἐπισκευάσας τὸν ἐν Ἰσθμῷ τόπον καὶ κοσμήσας τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ Δελφοῖς νεῶν ταῖς ἐξῆς ἡμέραις ἐπεπορεύετο τὰς πόλεις, τιμώμενος ἐν ἐκάστη καὶ τυγχάνων τῆς ἀρμοζούσης χάριτος. εἰκότως δὲ τιμᾶσθαι συνέβαιεν αὐτὸν καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν· καὶ γὰρ ἐγκρατῶς καὶ καθαρῶς ἀνεστράφη καὶ πρῶως ἐχρήσατο τοῖς ὅλοις πράγμασι, μέγαν καιρὸν ἐν τοῖς Ἑλλησιν ἔχων καὶ μεγάλην ἐξουσίαν ... (PLB. 39, 6).

10) (5, 3, 2-5): Tento úsek tvoří dlouhá pasáž popisující události, které postupně vyústily v dobytí Korintu. Do hlavní vyprávěcí linie o počínání prétora Metella, o příchodu konzula Mummia a o vlastním útoku na město jsou vloženy údaje o počtu padlých Achajů a Boiótů v bitvách s Římany a zprávy různých historiků o tom, kdo stál v čele jednotlivých řeckých vojsk. Rozmanitost a rozdílnost těchto zpráv vede Orosia k poznámce o nedůvěryhodnosti dějepisců. Po této vsuvce se pozornost obrací zpět ke Korintu a celek se uzavírá zdůrazněním toho, jak důležité a bohaté město bylo zničeno.

¹²² Podle: KIERDORF, W., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Mummius* I 3. Brill Online, 14. 5. 2011.

¹²³ Cf. např. CIC. *Manil.* 11; LIV. *perioch.* 52; VELL. 1, 13; PAUS. 7, 16.

Komentář k výstavbě textu (5, 3, 2-5):

Hranice mezi celky **9**) a **10**) je zdůrazněna epexegetickou partikulí **NAM**¹²⁴ [do češtiny nepřekládám z důvodů uvedených v komentáři k výstavbě textu v úseku **4**)]. Aby však bylo alespoň nějakým způsobem znázorněno, že úsek **10**) popisuje události, které předznamenávaly dobytí Korintu, ohlášené Orosiem v úseku **9**), opakuji v úvodní větě celku **10**) informaci o tom, že Korint byl nakonec zničen („**Samotnému pádu Korintu předcházela...**“), ale že cesta k jeho zkáze byla delší a že její jednotlivé etapy budou vzápětí následovat.

K vnitřnímu uspořádání celku **10**) je pak nutno poznamenat: § 2 začíná hlavní dějovou linii časovou větou s **CUM narrativum**,¹²⁴ (v českém překladu přesouvám **KDYŽ** až na začátek § 5). § 3 pak tuto hlavní linii přerušuje navázáním relativní věty¹²⁵ a přehledem údajů o jednotlivých bitvách, jak je líčí různí historikové. § 4 uvozený spojkou **SED**¹²⁶ (překládám obvyklým **AVŠAK**), jímž Orosius ukončuje exkurz o lišících se názorech různých historiků, shrnuje, co tato rozpolcenost znamená, odkazuje na dřívější zmínky o tomtéž a připravuje návrat k ústřední myšlence úseku. Avšak teprve v § 5 nás „návratovým“ a konkluzivním markantem **IGITUR**¹²⁷ (překládám adverbium **TAKTO** odkazujícím k předešlému textu, tedy hlavně k § 2)¹²⁸ vrací zpět k první zásadní události před dobytím Korintu, tj. „Achaia přišla

¹²⁴ *Nam cum Metellus praetor ... vicisset ...* . (5, 3, 2).

¹²⁵ *Quorum priore bello ...* . (5, 3, 3).

¹²⁶ *Sed de varietate discordantium historicorum ...* . (5, 3, 4). Toto **SED** lze zhruba zařadit pod význam 5. u KÜHNERA – STEGMANNA (*o. c. II: 76*): „Dasselbe **sed** liegt vor, wenn der Redende eine Abschweifung abbricht und zu der unterbrochenen Rede zurückkehrt.“ Podobně také HOFMANN – SZANTYR [*o. c.: 487, b*): „Dann auch zur Wiederaufnahme eines Gedankens nach einer längeren Parenthese.“ V našem případě se sice řeč ještě zcela nevrací k hlavní vyprávěcí linii přerušené vsuvkou, ale věta se **SED** vsuvku ukončuje a připravuje čtenáře na návrat k oné ústřední linii. Orosius jako by si uvědomil, že vsuvka předkládající názory historiků je již poněkud dlouhá, a proto nám vlastně říká: „Ale tohle my už přece víme, vraťme se pomalu k popisu dobývání.“

¹²⁷ *Igitur post extincta totius Asiae praesidia ...* . (5, 3, 5). **IGITUR** zde stojí na prvním místě ve větě a blíží se významem konkluzivnímu **ITAQUE** [cf. KÜHNER – STEGMANN (*o. c. II: 138, význ. 10 a*)]. Tento případ je častý u historiků, pokud mezi větou s **IGITUR** a vedlejší větou, která s ní bezprostředně souvisí, stojí v rámci periody či širšího diskurzu několik dalších vedlejších vět. **IGITUR** pak shrnuje, o čem se hovořilo před vsuvkou, resp. „vnitřkem“ periody a vrací nás zpět k hlavní dějové linii. Např.: *Incedunt (sc. Romani) maestos locos visuque ac memoria deformis*; následuje popis místa, *igitur Romanus, qui aderat, exercitus sextum post cladis annum trium legionum ossa ... condebant*. (TAC. *ann. 1, 62, 1*).

¹²⁸ § 5 je vlastně dokončením časového souvětí z § 2: *Nam cum Metellus ... vicisset, ... consul Mummius ... venit in castra*.

o svou vojenskou záštitu“, a výčet dalších událostí (Metellovo uvažování v táboře, Mummiův příchod atd.) může pokračovat až k samotnému vyvrácení města.

Jazykový komentář (5, 3, 2-5):

duobus bellis (5, 3, 2): substantivum *bellum* je u Orosia zhusta ve významu *proelium/pugna*. Tato skutečnost jasně vysvětluje např. v 3, 13, 11: *Quam pugnam longe omnibus anterioribus bellis atrociolem fuisse ipse rerum exitus docuit*. Více příkladů uvádí SVENNUNG (o. c.: 111).

aliquanta (5, 3, 4): viz poznámku „*aliquantos*“ v jazykovém komentáři v úseku 1).

quippe quae ... fuit (5, 3, 5): vazba částice *quippe* s relativem či adverbium v důvodovém použití se u Cicerona a Caesara pojí vždy s konjunktivem, u jiných autorů [např. Sallustius: *Pacem agitabamus, quippe quis hostis nullus erat*. (*Iug.* 14, 10)] i s indikativem.

per multa retro saecula (5, 3, 5): podle OLD [1644: s. v. *retro* 5)] se adverbium *retro* může vztahovat i k časovým určením. Ve spojení se substantivem *saeculum* se u autorů zlatého a stříbrného období objevuje pouze u Statia: *et saecula retro / emendare sat est?* (*Theb.* 1, 269-270), ale u pozdněantických autorů, zejména u Augustina, je mnohem častější: *... ita per innumerabilia retro saecula ...* (*civ.* 12, 14).

Věcný komentář (5, 3, 2-5):

Metellus praetor (5, 3, 2):¹²⁹ Quintus Caecilius Metellus Macedonicus byl roku 148 př. Kr. prétozem v provincii *Macedonii*, kde v bojích s Achaji setrval jako proprétoz až do roku 146 př. Kr., kdy jej nahradil konzul Mummius. Během oné doby zvítězil nad Achaji u Thermopyl (*Liv. perioch.* 52), resp. na východ od nich u řeky Spercheia.¹³⁰ Druhé vítězství

¹²⁹ Především podle: ELVERS, K.-L., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Caecilius* I 27. Brill Online, 15. 5. 2011.

¹³⁰ τότε δὲ ὡς παρὰ τῶν κατασκόπων ἐπυρδάνετο ὁ Κριτόλαος Μέτελλον καὶ Ῥωμαίους διαβεβηκέναι τὸν Σπερχεῖον ... (PAUS. 7, 15).

pak zaznamenal ve Fókidě u Chairóneie (PAUS. 7, 15; PLB. 38, 16). V Římě poté slavil triumf a získal přívlastek *Macedonicus*. V Roce 133 př. Kr. potlačil povstání otroků v Minturnách [viz poznámku „**Q. Metello et Cn. Servilio Caepione**“ ve věcném komentáři k úseku **26**]].

occisa ... confirmant (5, 3, 3): LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 409) udávají, že přesný počet mrtvých v bitvách s Achaji podává pouze Orosius. Jsou to však počty značně přehnané. Pausaniás (7, 15) hovoří pouze o *mnoha* padlých a tisíci zajatců.

Claudius historicus (5, 3, 3): Quintus Claudius Quadrigarius (1. pol. 1. stol. př. Kr.) byl římský spisovatel patřící mezi dějepisce tzv. „mladší analistiky“. Sepsal rozsáhlé dějiny Říma od roku 386 př. Kr., kdy Řím zničili Galové, až do vlastní současnosti. Z jeho díla čerpal i Livius. Orosius jej na tomto místě cituje pravděpodobně druhotně, právě přes Livia.

Valerius et Antias (5, 3, 3): Orosius mylně považuje jednoho člověka, římského historika Valeria Antiata, za dvě osoby. Valerius Antias žil v prvním století před Kristem a byl významným představitelem „mladší analistiky“. Ve svém díle *Annales* vylíčil dějiny Říma od počátků až do Sullovy smrti. Více se věnuje novějším dějinám. S oblibou přeháněl počty padlých ve válkách a mnohdy si dokonce vymýšlel události, které se nestaly. I z jeho díla však čerpal Livius, který zřejmě Valeria Antiata často citoval ve ztracené 52. knize. Zpravidla tehdy, když nesouhlasil s jeho názorem.

cum duce suo Diaeo (5, 3, 3):¹³¹ Diaios z Megalopole byl stratégos achajského vojska a zapřísáhlý nepřítel Říma. Když Římané dokončili válku s Makedonií a prohlásili, že Argos, Korint a další místa již nepatří do achajského spolku, pustil se s nimi spolek do války. Achajové nejprve prohráli pod Kritoláovým vedením s Caeciliem Metellem u Skarfeie a podruhé roku 146 př. Kr. s konzulem Mummiem na Isthmu. Tehdy už stál v čele jejich vojska Diaios. Římané poté dobyli Korintu (PLB. 38, 10-18; PAUS. 7, 15-16) a achajský spolek rozpustili. Diaios a jeho rodina spáchali sebevraždu.

¹³¹ Viz též: GÜNTHER, L.-M., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Diaeus*. Brill Online, 12. 6. 2011.

Polybios Achivus (5, 3, 3):¹³² Polybios z Megalopole (200 – cca 120 př. Kr.) byl jedním z nejvýznamnějších historiků starověku. Jak na zkoumaném místě píše i sám Orosius, Polybios provázel Scipiona Aemiliana na některých válečných taženích. Polybiovo historické dílo čítalo 40 knih, z nichž se zachovalo prvních pět, výtahy z prvních 18 knih a zbytky excerpt, která v 10. stol. po Kristu pořídil Kónstantinos Porfyrogennétos. Obsahem jsou dějiny od první punské války (264 př. Kr.) až do roku 147 př. Kr. Z Polybia hojně čerpal Livius. Orosius pak Polybia cituje druhotně přes Liviovo dílo.

Critolao duce (5, 3, 3):¹³³ v roce 147/146 př. Kr. byl stratégem achajského spolku se zvláštními pravomocemi. Zemřel v bitvě u Skarfeie v Lokridě, kde bojoval s Quintem Caeciliem Metellem (PLB. 38, 10-13; D. S. 32, 26; PAUS. 7, 14n). Viz též poznámku „*cum duce suo Diaeo*“ ve věcném komentáři k tomuto úseku.

sed de varietate ... historicorum (5, 3, 4): podobně hovoří Orosius již v 4, 20, 7. I tam takovému hodnocení předchází pasáž s rozcházejícími se údaji různých historiků: *Sed haec varietas scriptorum utique fallacia est; fallaciae autem causa profecto adulatio est ...*

11) (5, 3, 6): Tento úsek není nikterak výrazně (ani pomocí „discourse marker“, ani co se faktické souvislosti týče) oddělen od **10)**. Lze však přece jen mluvit již spíše o důsledcích či událostech následujících po vyvrácení Korintu a tedy o další fázi celé dějinné etapy.

Věcný komentář (5, 3, 6):

permissa crudeliter etiam captivis praedandi licentia (5, 3, 6): 52. Liviova periocha podává informaci, že *qui* (sc. Mummius) *omni Achaia in deditionem accepta Corinthon ex S. C. diruit, quia ibi legati Romani violati erant*. Taktéž Cicero (*Manil.* 11) píše: *... legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Graeciae lumen extinctum esse voluerunt ...*. Zdá se tedy, že zničení Korintu spíše nařídil senát, než že by jej provedl Mummius ze své vlastní vůle a krutosti. Orosiovi se ovšem Mummiovo počínání skvěle hodí

¹³² Viz též: DREYER, B., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Critolaus* 2). Brill Online, 12. 6. 2011.

¹³³ Podle: GÜNTHER, L.-M., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Polybios* 2). Brill Online, 14. 6. 2011.

do celkové koncepce díla (cf. poznámku „*eversio Corinthi*“ ve věcném komentáři v úseku **9**]). F. MÜNZER [*RE* 31 Hb. - Nachträge, 1933, s. v. *Mummius* 7a), col. 1198nn] se obšírně zabývá otázkou, kdy se Mummius rozhodnutí senátu dozvěděl, zda vyslanci, kteří mu jej sdělili, nebyli přítomni již po dobytí města, a jakou roli v celé záležitosti mohla hrát jeho vlastní iniciativa. Orosius vidí krutost Mummiova počínání především v tom, že dovolil plenit město i válečným zajatcům z předcházejících bitev (byli to jistě alespoň zčásti Řekové z achajského spolku) a umožnil tak jakýsi druh národního kanibalizmu.

sub corona vendita (5, 3, 6): váleční zajatci byli prodáni do otroctví. Dostávali přitom věnec, který byl patrně upomínkou na původní obětování zajatců. Všechny obětiny totiž bývaly věnčeny.

12) (5, 3, 7): Úseky **11)** a **12)** by nemusely být oddělovány od předcházejícího kompozičního celku, protože se stále jedná o události při obsazení a zničení Korintu. Z téhož důvodu není možná nutné dělit ani celky **11)** a **12)** mezi sebou. Zdá se však, že Orosius chtěl na samém konci pojednání o této strašlivé události zvýraznit jednu skutečnost, jež se přímo nedotýká politického ani morálního významu celé věci, totiž vznik tzv. „korintského bronzu“ a „korintských váz“.

Komentář k výstavbě textu (5, 3, 7):

V úvodu § 7 stojí adverbium **SANE**¹³⁴ v poněkud neobvyklém užití. **SANE** má dle mého názoru na tomto místě upozornit na všeobecně známou skutečnost. Připomenout, že „onen proslulý korintský bronz přece vznikl při této události. Tak si to uvědomme.“ **SANE** tedy přímo odkazuje na požár města a na podmínky, kdy došlo ke slévání různých kovů. V českém překladu jsem je proto vyjádřil opisem „**Tehdy dozajista vznikl...**“.

¹³⁴ *Sane cum propter multitudinem ...* (5, 3, 7). HOFMANN – SZANTYR [o. c.: 493] uvádějí kromě původního utvrzovacího významu **SANE** („zajisté“; „ovšem“) také význam adverbativní, který se začíná prosazovat v pozdní latině především u autorů „vulgární“ latiny (Benedictus z Nursie apod.). **SANE** pak může stát i na počátku věty. Nezdá se však, že by se adverbativní interpretace hodila pro naše místo. Mám za to, že se spíše jedná o „uvědomění“ jisté skutečnosti, již všichni dobře znají, a o její spojení s požárem Korintu. KÜHNER – STEGMANN (o. c. I: 799, 3) představují **SANE** v původním utvrzovacím významu a dodávají několik jeho variant.

Jazykový komentář (5, 3, 7):

usque in hodiernum diem (5, 3, 7): fráze typická až pro autory pozdní latiny. Čteme ji např. u Lucifera Calaritana (4. stol. po Kr.): ... *et commorata est in Israel usque in hodiernum diem* (*non conv.* 2).

Věcný komentář (5, 3, 7):

aes Corinthium ... Corinthia vasa (5, 3, 7): LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 410) poukazují na to, že zdrojem této informace je Livius. Florus (*epit.* 2, 16, 7) totiž píše: *Nam et aeris notam pretiosiore ipsa opulentissimae urbis fecit iniuria, quia incendio permixtis plurimis statuatis atque simulacris aeris auri argentique venae in commune fluxerunt.* Další informace o „korintském bronzu“ a „korintských vázách“ podává Plinius Starší (*nat.* 34, 6).

13) (5, 4, 1-6): Nová kapitola přináší novou historickou válečnou událost, boj s lusitanským náčelníkem Viriathem. Ten naháněl Římanům notný strach, protože je hojně porážel. Orosius nás zpravuje o jednotlivých válečných střetnutích [s Gaiem Vetiliem, Gaiem Plautiem, Claudiem Unimammem (či Unimanem) atd.]. Po porážce Claudia Unimamma následuje vysvětlení toho, v čem spočívala potupa, kterou Římu přivodil. Celá lusitanská pasáž se pak uzavírá epizodou o odvaze a nebojácnosti lusitanských vojáků.

Komentář k výstavbě textu (5, 4, 1-6):

K vnitřnímu uspořádání celku **13)** poznamenejme: mezi § 1 a 2 stojí spojka **SIQUIDEM**¹³⁵ (kterou interpretuji jako epexegetickou, příp. epexegeticko-kauzální, a proto úvod § 2 překládám jako „**Když například...**“) a § 2 je tedy konkrétním objasněním a doložením informace z § 1. Dá se však říci, že **SIQUIDEM** se vztahuje i na § 3 a § 5, které

¹³⁵ ***Siquidem*** *Hiberum et Tagum ...* (5, 4, 2). **SIQUIDEM** v tomto významu uvádí OLD (1772: s. v. *siquidem*) pod bodem 3 (kauzální), např.: ... *illius patientiam paene obsessionem appellabant, **siquidem** ex castris egredi non liceret ...* (CAES. *Gall.* 6, 36, 2). Myslitelná je též interpretace uvedená pod bodem 4 (epexegetické), např.: *Nam praeterito quidem tempore varie formari verba prima persona o littera terminata ipsa analogia confitetur, **siquidem** facit 'cado cecidi, spondeo spondei, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudavi'.* (QVINT. *inst.* 1, 6, 15).

rovněž konkrétními událostmi rozvíjejí obecné prohlášení z úvodu kapitoly o porážkách Římanů Viriathem. Mezi § 2 a § 3 nalézáme „posouvací“ partikuli **DEINDE**¹³⁶ (překládám pomocí **DÁLE**) – tedy přechod od jedné římské porážky k dalším. § 4 s vysvětlovacím **NAM**¹³⁷ (ze stylistických důvodů překládám raději časovým **TEHDY** a pro lepší orientaci ve vyprávění opakuji Unimammovo jméno) rozvíjí, jak jsme uvedli shora v obsahu celku **13**), informaci o hanbě,¹³⁸ do níž Unimammovou vinou Římané upadli. § 5 a § 6 přidávají poslední římskou porážku z výčtu, a to pomocí časového **EODEM TEMPORE**.¹³⁹ Paragraf 6 úsek zakončuje parataktickým připojením epizody o lusitanském vojákovi.

Jazykový komentář (5, 4, 1-6):

vincendo fugando subigendo (5, 4, 1): asyndetické trikólon, jež intenzifikuje dojem, který chce Orosius ve čtenáři vyvolat, tedy co všechno, jaké hrozné věci Viriathus Římanům způsobil.

transgredienti et pervaganti (5, 4, 2): sc. *Viriato*.

quasi pro abolenda ... macula (5, 4, 3): SVENNUNG (o. c.: 101) přisuzuje adverbiu *quasi* u Orosia kauzální význam *utpote*, což dokládá např. na 1, 8, 8: ... *ipsi abundabant frugibus quasi sacerdotes ...*. Podobný posun významu některých srovnávacích adverbií k *utpote* je možné nalézt i u dalších autorů, např.: ... *intercessu erroris humani, quo nullus est in hac carne qui falli velut homo non possit ...* (CASSIAN. *conl.* 16, 12, 447). Zkoumané místo s *quasi* lze tedy vykládat ve smyslu: *Unimammus missus est contra Viriatum, quoniam maculam superiorem abolere debuit/voluit*. Více příkladů u SVENNUNGA (o. c.: 101).

infamiam (5, 4, 3): substantivum *infamia*, ale především adjektivum *infamis* se pojí k řadě slov, která Orosius s oblibou zařazuje do svého textu a kterými vyjadřuje stanoviska k určitým dějinným skutečnostem. Týká se to především chování Římanů v předkřesťanských

¹³⁶ ***Deinde*** C. *Plautium praetorem idem Viriatus ...* . (5, 4, 3).

¹³⁷ ***Nam*** *congressus cum Viriato ...* . (5, 4, 4).

¹³⁸ Poslední slova § 3: ... *auxit infamiam*. (5, 4, 3).

¹³⁹ ***Eodem tempore*** CCC *Lusitani cum mille Romanis ...* . (5, 4, 5).

časech. V *HP* se substantivum *infamia* vyskytuje 7x, tvary adjektiva *infamis* 18x a tvary od slovesa *infamare* 3x. Patnáct z těchto dvaceti osmi případů je v páté knize. Stručně si jejich výskyty, alespoň v této knize, rozeberme: v 5, 4, 3 se jedná o hanbu, která postihla Římany při bojích s Viriathem; 5, 4, 7 (*infami impudentia*) se týká triumfu Appia Claudia, který musel uspořádat na vlastní náklady; v 5, 4, 21 (*infame foedus*) jde o mírovou smlouvu, kterou byl po porážce Numantijskými nucen uzavřít Quintus Pompeius a kterou římský lid odmítl potvrdit [viz poznámku „*Pompeius sequentis anni consul*“ ve věcném komentáři k úseku **16**]; v 5, 5, 7 (*infames ... Cannas*) připomíná Orosius pohromu římského vojska v bitvě s Hannibalem; v 5, 7, 1 (*maior ... infamia de foedere*) se hovoří o další pro Řím zahanbující smlouvě s Numantií; 5, 8, 2 (*infamis de ambitione contentio*) je jedním z nejdůležitějších míst celé *HP*, v němž Orosius zachycuje historický zlom mezi dvěma obdobími existence římské republiky; 5, 15, 5 (*infami satis ... elogio*) uvádí proslulá Jugurthova slova o prodejnosti Říma; 5, 17, 6 (*infamibus ausis*) se vztahuje k Saturninovým pokusům o získání moci a k vnitřním rozbrojům v Římě; do 5, 18, 9 (*infamissima ... prodigia*) vkládá Orosius zmínku o zlých úkazech věštících válku se spojenci v Itálii; v 5, 19, 1 (*bellum ... minus infame*) je řeč o válce s Mithradatem – na tomto jediném místě je *infame* negováno, protože válku s Mithradatem považuje Orosius z hlediska Římanů spíše za spravedlivou; v 5, 19, 14 (*infamis fama*) se hodnotí výsledek nešťastné bratrovražedné epizody občanské války; v 5, 21, 3 (*infamem illam tabulam proscriptionis*) se hovoří o neblaze proslulé Sullově proskripční listině; podobně je tomu i v 5, 22, 13 (*infames interficiendorum tabulas*); v 5, 23, 14 (*ad infames escas*) se líčí otřesné události při dobývání města Calagurris, kdy jeho vyhladovělí obyvatelé byli nuceni pojídat mrtvoly svých žen a dětí (cf. VAL. MAX. 7, 6) a konečně v 5, 24, 11 se *infamis* opět váže k válce, tentokrát k válce s otroky (*infame illud servile ... bellum*). Až na několik výjimek (Jugurtha, prodigia, válka s Mithradatem, pojídání mrtvých v Calagurris – a i za ně by vlastně *infamia* měla padnout na hlavu Římanů, protože je způsobili), se ostuda a hanba vztahují k Římanům a k jejich počínání či vlastnostem. Souvisejí s jejich chtivostí, zbabělostí, věrolomností, krutostí, neschopností zvítězit v boji, který neoprávněně rozpoutali, či s nezpůsobilostí zvládnout problémy, které je potkají (např. otrocká povstání). Orosius tedy za pomoci slov odvozených od substantiva *infamia* v celém svém díle vyjadřuje, a především v pasážích zaobírajících se obdobími republiky, jak velice by se za své tehdejší chování měli Římané stydět.

cum mille Romanis ... contraxere pugnam (5, 4, 5): obvykle se tento slovní obrat vyskytuje se substantivem *bellum*, např.: *Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses ...* (Liv. 31, 14), případně s *certamen*: ... *cum qua absente Scipione non satis tutum esset contrahi certamen*. (Liv. 29, 4). Orosiovo *pugnam contrahere* nachází jen ojedinělé paralely, např.: *Circa interemptum Patroclum pugna contrahitur ...* (Avson. 437, 2). Více viz v TLL IV, s. v. *contraho*, 762, 63 – 763, 8.

Věcný komentář (5, 4, 1-6):

Viriatus (5, 4, 1): Viriathus, jak poznamenávají i LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 410), je pro Orosia velmi důležitou postavou. Poskytuje mu totiž spolu s událostmi spojenými s dobýváním Numantie nevyvratitelný důkaz špatnosti chování Římanů v dobovačné politice předkřesťanského období. Orosius dokonce ani nemusí zobrazovat události válek s Viriathem a Numantií svým obvyklým tendenčním způsobem, protože hanba a potupa, které Římu tyto války způsobily, jsou všeobecně známé a nikdo je příliš nezpochybňuje.¹⁴⁰ Viriathus a Numantie jsou pro Římany vlastně trestem za jejich nespravedlivé chování vůči Hispánii (a jiným národům vůbec). A že byli takto ztrestáni právě v Hispánii, těší Orosia o to víc. Hispánie je jeho vlast (cf. podkapitolu práce 2. 3), na niž je náležitě hrdý, a zde (jakožto i na jiných místech) může ukázat, jak statečně a hrdě jednala, jak skvělé lidi zrodila a jakými ctnostmi oplývala. Viriatha v souladu s prameny¹⁴¹ popisuje jako pastýře a zbojníka, muže drsného a divokého. Viz též poznámky „*in deditionem ... recepit*“ a „*Viriathus ... interfectus est*“ ve věcném komentáři k úseku 16).

diversissimorum locorum (5, 4, 2): Orosius chce ukázat, na jak obrovském území v Hispánii se Viriathus pohyboval, jinými slovy: jak veliké území ovládal. Cf. poznámku „*diversarum*“ ve věcném komentáři k úseku 3).

¹⁴⁰ Tak soudí LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 410), odvolávající se na příslušnou kapitolu BENGTSONOVY knihy *Grundriss der römischen Geschichte*, München 1967, s. 148.

¹⁴¹ Cf. *Viriathus in Hispania, primum ex pastore venator, ex venatore latro, mox iusti quoque exercitus dux factus ...* (Liv. perioch. 52); *Pastor* (sc. Viriathus) *primo fuit, mox latronum dux, postremo tantos ad bellum populos concitavit, ut adsertor contra Romanos Hispaniae putaretur*. (EVTR. 4, 16, 2); *Ceterum Lusitanos Viriatus erexit, vir calliditatis acerrimae, qui ex venatore latro, ex latrone subito dux atque imperator et, si fortuna cessisset, Hispaniae Romulus ...* (FLOR. epit. 2, 17, 15).

C. Vetilius praetor (5, 4, 2): Gaius Vetilius byl v roce 147 př. Kr. *praetor pro consule* v provincii *Hispania ulterior*. Třebaže nejprve dosáhl v Hispánii jistých vojenských úspěchů (APP. *Hisp.* 257nn), vlákal jej nakonec Viriathus do léčky a rozdrtil jeho vojsko. Zatímco Orosius tvrdí, že Vetilius uprchl [... *vix ipse praetor ... fuga lapsus evasit.* (5, 4, 2)], v Liviově 52. perioše stojí, že *Viriathus ... M. Vetilium praetorem fuso eius exercitu cepit ...* (Vetiliovo praenomen je v perioše uvedeno nesprávně), hovoří Appiános dokonce o jeho zavraždění: *Οὐετίλιος μὲν δὴ αὐτὸν διώκων ἤλθεν ἐπὶ τὴν Τριβόλαν, ὃ δ' Οὐρίαττος ἐν λόχμαῖς ἐνέδραν ἐπικρούψας ἔφυγε, μέχρι τὰς λόχμας ὑπερελθόντος τοῦ Οὐετιλίου αὐτὸς τε ἐπεστρέφετο καὶ οἱ ἐκ τῆς ἐνέδρας ἀνεπήδων καὶ Ῥωμαίους ἐκατέρωθεν ἔκτεινόν τε καὶ ἐζώγρουν καὶ ἐς τὰς φάραγγας ἐώδουν. ἐζωγήθη δὲ καὶ ὁ Οὐετίλιος· καὶ αὐτὸν ὁ λαβὼν ἀγνοῶν, γέροντα ὑπέρπαχυν ὀρῶν, ἔκτεινεν ὡς οὐδενὸς ἄξιον.* (*Hisp.* 266-267).

C. Plautium praetorem (5, 4, 3): Gaius Plautius Hypsaeus byl roku 146 př. Kr. *praetor pro consule* v provincii *Hispania ulterior*. Z Říma si přivedl značné vojsko [*ἤκεν ἐκ Ῥώμης Γάιος Πλαύτιος, ἄγων πεζοὺς μυρίους καὶ ἵππεάς χιλίους ἐπὶ τριακοσίοις.* (APP. *Hisp.* 269-270)], ale ani on proti Viriathovi neuspěl.

Claudius Unimammus (5, 4, 3): LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 410-411) stejně jako ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. II: 90, pozn. 4) si stěžují na nedostatek informací o Claudiu Unimammovi, resp. Unimanovi (FLOR. *epit.* 2, 17, 15; VIR. *ill.* 71, 1). Nevíme jistě, zda byl prétozem, ani kterého roku jej Viriathus porazil. Předpokládá se, že se tak stalo nejspíše roku 145 př. Kr., až po porážce Gaia Plautia. Potíž s datováním vychází především z toho, že Appiános (*Hisp.* 269nn) o Unimammovi nehovoří vůbec a ihned po porážce Gaia Plautia začíná vyprávět o Fabiu Maximu Aemilianovi, který v boji proti Viriathovi zaznamenal značné úspěchy. O něm, z pochopitelných důvodů, zase zcela mlčí Orosius.

in montibus suis tropaea praefixit (5, 4, 4): Florus (*epit.* 2, 17, 15) píše: *Claudium Unimanum paene ad internecionem exercitus cecidisset et insignia trabeis et fascibus nostris quae ceperat in montibus suis tropaea fixisset.* FEAR (o. c.: 212, pozn. 32) usuzuje, evidentně podle Appiána (*Hisp.* 271): *καὶ τὸν Τάγον ποταμὸν διαβὰς ἐστρατοπέδευεν ἐν ὄρει περιφύτῳ μὲν ἐλάαις, Ἀφροδίτης δ' ἐπωνύμῳ ...*, že se mohlo jednat o tzv. „Venušinu horu“, která se nacházela někde ve střední Hispánii.

Claudius refert (5, 4, 5): viz poznámku „**Claudius historicus**“ ve věcném komentáři k úseku **10**). LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 411) poznámenávají, že ani v tomto případě nečerpá Orosius informace přímo z díla Claudia Quadrigaria, a domnívají se, že informace mohla být v původním řeckém díle Gaia Acilia, které jakýsi Claudius (a s největší pravděpodobností právě Claudius Quadrigarius) přeložil do latiny (viz *FGrH* 813 F 5, 6).

14) (5, 4, 7): Kompoziční celek **14)** uvádí samostatnou epizodu o Appiu Claudiovi, který nejprve prohrál, ale posléze vyhrál bitvu s galským kmenem Salassů. Řím mu ale nedopřál triumf, a tak si ho uspořádal sám na vlastní náklady.

Komentář k výstavbě textu (5, 4, 7):

Předěly mezi úseky **13)** a **14)**; **14)** a **15)** jsou dány pouze konzulským datováním.

Jazykový komentář (5, 4, 7):

ut quisque ... haberet (5, 4, 7): na několika místech v *HP* má podle SVENNUNGA (o. c.: 72, pozn. 1) zájmeno *quisque*, jež běžně totalizuje množství či míru, význam *quisquis* a vyjadřuje tedy spíše neutrální libovolnost. Kromě našeho místa tento případ přisuzuje SVENNUNG ještě 1, 10, 18: *Continuo divinitus in pristinam faciem ventis fluctibusque reparantur, ut quisque non docetur timorem Dei propalatae religionis studio, ira eius transactae ultionis terreatur exemplo.* a 7, 41, 4: *Cum vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam, - quisque egredi atque abire vellet ipsis barbaris mercennariis ministris ac defensoribus uteretur.* Nezdá se však, že je nezbytně nutné tento posun významu na daných místech vidět. Interpretace v původním smyslu zájmena *quisque* není zcela nemožná. Navíc se nezdá pravděpodobné, aby se ve vyjádření (5, 4, 7), které je téměř citací onoho nařízení o triumfu, připouštěla přílišná libovůle.¹⁴²

¹⁴² Cf. ... *lege cautum est ne quis triumpharet nisi qui quinque milia hostium una acie cecidisset: non enim numero sed gloria triumphorum excelsius urbis nostrae futurum decus maiores existimabant.* (Val. Max. 2, 8, 1).

Věcný komentář (5, 4, 7):

Appio Claudio Q. Caecilio Metello consulibus (5, 4, 7): Appius Claudius Pulcher a Quintus Caecilius Metellus Macedonicus byli konzuly v roce 143 př. Kr.

Salassos Gallos (5, 4, 7): podle FEARA (o. c.: 212, pozn. 34) žil tento kmen v dnešní Valle d'Aosta. Cf. *Salassos, gentem Alpinam ...* (LIV. *perioch.* 53).

quinque milia hostium occidit (5, 4, 7): Iulius Obsequens (asi 4. stol. po Kr.)¹⁴³ ve svém díle *Prodigiorum libri*, z něž se dochovala jen malá část zpracovávající léta 190-12 př. Kr. a které je soupisem míst Liviových *Dějín* hovořících o božských znameních, zanechal o okolnostech bojů se Salassy tuto zprávu: *Cum a Salassis illata clades esset Romanis, decemviri pronuntiaverunt se invenisse in Sibyllinis, quotiens bellum Gallis illaturi essent, sacrificari in eorum finibus oportere.* (OBSEQ. 21). Plyne z ní, že po úvodní porážce vykonali Římané podle Sibylliných knih patřičné oběti a dosáhli vítězství. Tuto skutečnost Orosius zamlčuje, protože nemůže připustit, aby se zdálo, že pohanští bohové dopomohli Římanům k vítězství, a soustřeďuje se místo toho na Appiovu nestoudnost při jednání o triumfu.

15) (5, 4, 8-11): Dlouhý úsek popisující bezbožné opatření proti neblahému úkazu, hermafroditovi, a následky tohoto opatření v podobě moru. Tím podle Orosia potrestal Římany za jejich hanebnost Bůh. Na konci nechybí Orosiův názor na haruspiky a jejich podvodné praktiky.

Komentář k výstavbě textu (5, 4, 8-11):

K vnitřnímu uspořádání celku **15)** poznamenejme: podle mého názoru je výrazný předěl, byť není indikován novým paragrafem, uvnitř § 8 po slovech *procuratio profecit*, neboť následující vysvětlující **NAM**¹⁴⁴ [v překladu napojuji pouze paratakticky pomocí **A** a **NAM** беру v potaz toliko ve funkci „discourse marker“; viz také komentář k výstavbě textu

¹⁴³ Podle: *SLS*, str. 340.

¹⁴⁴ **Nam** tanta subito pestilentia exorta est ... (5, 4, 8).

v úseku 4)] již přesouvá pozornost od *impia expiatio* k jejím následkům, k moru. § 9 konkluzivním **DENIQUE**¹⁴⁵ (překlad: **NAKONEC**) shrnuje a rozvíjí popis morového stavu v Římě, zatímco § 10 se vrací zpět (bez partikule) k *impia expiatio*. § 11 se relativem **QUAM**¹⁴⁶ odkazujícím k výrazu *pestilentia* přímo pojí na přecházející větu § 10. Zařazení této pasáže do nového paragrafu, což by mělo indikovat nějakou narativní změnu, tudíž obhajuje pouze přesun pozornosti k haruspikům samým. Zvláštní oddělení by si naopak zasloužilo poslední souvětí tohoto paragrafu,¹⁴⁷ uvozené partikulí **ITA** (překlad: **TAKOVOU...**), jejíž funkce je na tomto místě konkluzivně-konsekventní.¹⁴⁸

Jazykový komentář (5, 4, 8-11):

Líčení moru a jeho příčin je jedním z příkladů Orosiovy stylistické dovednosti. Ta se objevuje zejména v pasážích, v nichž může autor s nadhledem a zápallem „vědoucího“ křesťana, s nevyřčenými slovy „zde vidíte, vy bezbožní Římané, jak strašlivé věci způsobila vaše hanebnost,“ a mnohdy značně naturalisticky vykreslit hrůzy, které postihovaly pohanský svět, a zkritizovat jeho bezbožné počínání. Na jedné straně si takové vyprávění, *sit venia verbo*, vychutnává, na druhé straně mu jistě nelze upřít jistou dávku útrpnosti s tehdejšími lidmi. Viz také např. poznámku „*perniciēs ... peritura ... perdita ... pereuntibus ... perisset*“ ve věcném komentáři k úseku 31) či „*M. Aemilio L. Oreste consulibus*“ ve věcném komentáři k úseku 30) a několik dalších podobných popisů, které pátá kniha nabízí.

nihil impiae expiationis procuratio profecit (5, 4, 8): stylisticky propracovaná věta s antitetickou paronomázií a aliterací.

vacuae vivis plenae mortuis (5, 4, 8): další téměř poetické vyjádření sestávající ze dvou antitetických kól. Dílčí membra prvního kóla navíc tvoří homoioteleuta s memby kóla druhého (*vacuae – plenae; vivis – mortuis*).

¹⁴⁵ *Denique iam non solum in Urbe ...* (5, 4, 9).

¹⁴⁶ *Quam si artifices ...* (5, 4, 11).

¹⁴⁷ *Ita misera et ad sacrilegia male religiosa civitas mendaciis, quibus liberari non poterat, ludebatur.* (5, 4, 11).

¹⁴⁸ Cf. HOFMANN – SZANTYR (o. c.: 514, *ita*); OLD [973: s. v. *ita* 5); 7)]; KÜHNER – STEGMANN (o. c. II: 129, § 173, 1; 132, A. 2: „Der ursprünglichen Bedeutung von **itaque** entspricht es, daß nicht selten **ita** in fast gleichem Sinne steht.“).

viam mortibus hominum morte hominis instruens (5, 4, 10): dvojnásobné polyptóton, založené na změně čísla a morfologické shodě dativu a ablativu plurálu třetí deklinace (dativ *mortibus hraje* v polyptótu *mortibus x morte* roli ablativu).

ARNAUD-LINDETOVÁ má v 5, 4, 10 čtení *mortibus hominem*. ZANGEMEISTER čte *hominum*. Avšak ani jeden z nich se v kritickém aparátu o různocnění tohoto výrazu nezmiňuje. Vypadá to tedy (i vzhledem k tomu, že čtení *hominem* je téměř nesmyslné a těžko obhajitelné) spíše na tiskovou chybu v edici ARNAUD-LINDETOVÉ.

in suffragium (5, 4, 10): u pozdněantických autorů získává toto substantivum také význam „pomoc/podpora“. Cf. *OLD* [1862: s. v. *suffragium* 5]).

circumventionum (5, 4, 11): pozdnělatinský výraz objevující se zhruba od třetího století po Kristu. Cf. *TLL* III, s. v. *circumventio*, 1181, 8-48.

Věcný komentář (5, 4, 8-11):

L. Caecilio Metello Q. Fabio Maximo Serviliano consulibus (5, 4, 8): byli konzuly v roce 142 př. Kr.

androgynus Romae visus (5, 4, 8): Iulius Obsequens (22) umísťuje narození hermafrodita a následnou morovou epidemii, která nastala v roce 142 př. Kr., do města Luni (dnešní Luni ležící nedaleko Sarzany v Ligurii). Orosius pak spojil událost se samotným Římem. Z dalších zpráv o narození hermafroditů dochovaných u Iulia Obsequenta a u Livia¹⁴⁹ je patrné, že utopení oboupohlavního dítěte, bylo obvyklým očišťovacím prostředkem prováděným haruspiky, kteří od třetího století před Kristem zastávali v Římě úlohu vykladačů věštných úkazů.¹⁵⁰ O významu zlých úkazů hovoří již Cicero: ... *quibus portentis magna*

¹⁴⁹ V roce 209 př. Kr.: *Sinuessae natum ambiguo inter marem ac feminam sexu infantem, quos androgynos volgus ... appellat ... ea prodigia hostiis maioribus procurata ...* (LIV. 27, 11); v roce 207 př. Kr.: ... *nuntiatum Frusinone natum esse infantem ... mirandum ... quod is quoque, ut Sinuessae biennio ante, incertus mas an femina esset natus erat. Id vero haruspices ex Etruria acciti foedum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano, procul terrae contactu, alto mergendum. Vivum in arcam condidere provectumque in mare proiecerunt.* (LIV. 27, 37) a v roce 133 př. Kr.: *In Agro Ferentino androgynus natus et in flumen deiectus.* (OBSEQ. 27a).

¹⁵⁰ Cf. LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 411).

populo Romano bella perniciosaeque seditiones denuntiabantur, inque his omnibus responsa haruspicum cum Sibyllae versibus congruebant. (div. 1, 97). O tom, že Orosiovi se takové dění velice hodí pro ilustraci bědnosti tehdejšího světa a že mu dává příležitost útočit na pohanské náboženské činitele a vysmívat se jejich vypočítavému a klamavému počínání, není třeba znovu hovořit.

ita misera ... civitas ... ludebatur (5, 4, 11): FEAR¹⁵¹ vyvíjí na základě Orosiových slov na konci tohoto úseku hypotézu, že Orosius nemusel považovat za pokryteckou a zkaženou celou římskou obec. Řím mohl být pouze obětí lží haruspiků.

16) (5, 4, 12-14): Boj s Viriathem dosud neskončil, a tak se k němu autor vrací. Tentokrát se s jeho vojsky utkává konzul Fabius, jenž sice dobyl několik Viriathových držav, ale nezdržel se při tom velmi krutého jednání, jemuž Orosius věnuje krátké posouzení. V Hispánii dále neúspěšně válčí konzul Pompeius. Vyprávění o Viriathovi se posléze uzavírá jeho zavražděním.

Komentáře k výstavbě textu (5, 4, 12-14):

Úsek **16)** se vrací kudálostem úseku **13)** a navazuje na ně. Děje se tak prostřednictvím **IGITUR**¹⁵² stojícího na prvním místě ve větě (viz poznámku 127) a spojujícího obě části lusitanského vyprávění proloženého triumfem Appia Claudia [**14**]), prodigiem hermafrodita a morem v Římě [**15**]]. Z těchto důvodů překládám úvod **16)** slovy: „**V bojích proti Lusitanům a Viriathovi pokračoval konzul Fabius...**“. Další fáze války je napojena § 13, časovým posunem (*sequentis anni*) a změnou jednající osoby (*Pompeius ... consul*). V § 14 „přepíná“ částice **AUTEM**¹⁵³ pozornost na samotného Viriatha (překládám „**Pokud se Viriatha ... týká...**“) a jeho vraždu a celý úsek zakončuje (v překladu pomocí adverbia **NAKONEC**).

¹⁵¹ FEAR (o. c.: 214, poz. 41): „Perhaps Orosius here wants his readers to see Rome as an essentially pious but **deceived** city. She is held captive here because Christianity had not yet exposed the haruspices as liars.“

¹⁵² *Igitur Fabius consul ...* (5, 4, 12).

¹⁵³ *Viriatus autem ...* (5, 4, 14).

Jazykový komentář (5, 4, 12-14):

ultimis barbaris (5, 4, 12): ve významu „nejsprostší“; „nejmrzčejší“. Cf. OLD [2085: s. v. *ultimus* 9b)].

Věcný komentář (5, 4, 12-14):

Fabius consul: podle Liviovy periochy 54 byl Quintus Fabius Maximus Servilianus roku 141 př. Kr., kdy k událostem u Bukcie došlo, již prokonzul.

Bucciam ... liberavit et in deditionem ... recepit (5, 4, 12): LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 411) ztotožňují Bukcii s městem *Τύκκη* (D. S. 33, 7) nebo též *Ἰτύκκη* (APP. *Hisp.* 282). A. SCHULTEN¹⁵⁴ ale za místo, kde v roce 141 př. Kr. došlo ke střetu s Viriathem,¹⁵⁵ považuje město jménem *Γέμελλα*, o němž hovoří Appiános v *Hist.* 291: *ὁ δὲ Σερουλιανὸς τὴν τε λείαν μετ' οὐ πολὺ ἀνέλαβε καὶ πόλεις εἶλεν Εἰσκαδίαν τε καὶ Γέμελλαν καὶ Ὀβόλκολαν, φρουρουμένας ὑπὸ τῶν Οὐριάττου.* Pojmenování města je ovšem Appiánův anachronismus odkazující k pozdější *colonia Augusta Gemella*, jinak později nazývané Tucci (PLIN. *nat.* 3, 12). Zkomolením názvu Tucci (dnešní Martos v Andalusii) pak pravděpodobně vznikla Buccia. Absolutní jistotu o její poloze, či totožnosti s *Τύκκη/Ἰτύκκη* však nemáme, protože jak praví SCHULTEN,¹⁵⁴ „Daß derselbe Name (sc. *Tucci*) allein in der Baetica viermal vorkommt, ist bezeichnend für die Häufigkeit der Homonyme auf iberischem Boden.“ Fabius tedy město osvobodil od Viriathových vojáků a přijal jeho kapitulaci. Obyvatelé Bukcie se tak stali spojenci Říma. MOMMSEN (o. c.: 56, pozn. 1) uvádí místo z Livia, kde je proces kapitulace popsán.¹⁵⁶ Procedura končila slovy *at ago recipio*. Téhož slovesa užívá v 5, 4, 12 i Orosius. Slova *quos societate invitatos deditionis iure susceperat* převádím jako „které po kapitulaci přijal pod ochranu jako spojence“, přičemž vycházím z výše uvedné úvahy, z jednoho z významů

¹⁵⁴ RE 13 Hb., 1939, s. v. *Tucci*, col. 765.

¹⁵⁵ Viriathus tam totiž umístil svou posádku: ... *καὶ τὴν ἐν Ἰτύκκη φρουρὰν ἐξέβαλε.* (APP. *Hisp.* 282)].

¹⁵⁶ *Deditosque Collatinos ita accipio eamque deditionis formulam esse; rex interrogavit: 'estisne vos legati oratoresque missi a populo Conlatino, ut vos populumque Conlatinum dederetis?' sumus. 'estne populus Conlatinus in sua potestate?' est. 'deditisne vos populumque Conlatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia in meam populi que Romani ditionem?' dedimus. 'at ego recipio'.* (LIV. 1, 38).

slovesa *suscipere* jako „vzít do péče“; „vzít pod ochranu“¹⁵⁷ a z podobných formulací u jiných autorů [např.: ... *qui Malloeam incolunt voluntate in deditionem societatemque accepti*. (Liv. 31, 41), což P. KUCHARSKÝ (LIVIVS, *Dějiny V*. Praha, 1975, str. 400.) překládá jako „Obyvatelé města Malonia, kteří se dobrovolně vzdali, byli přijati do spojení“]. O procesu *deditionis* a všech jeho podrobnostech a náležitostech hovoří MOMMSEN (o. c.) na str. 56nn.

quingentis ... principum ... manus praecidit (5, 4, 12): při srovnání se zprávami jiných historiků o Fabiových operacích v Hispánii a o jeho následujících skutcích vysvětluje, že Orosius si znovu přizpůsobuje fakta tak, aby odpovídala jeho záměrům. Jak Valerius Maximus,¹⁵⁸ tak Frontinus¹⁵⁹ i Appiános¹⁶⁰ buď sekání rukou lusitanských velitelů (v Appiánově případě dokonce sekání hlav) podávají jako neutrální zprávu, nebo je hodnotí sice jako krutý, ale spravedlivý trest za odpadlictví od Říma a vnímají tedy událost víceméně z římského pohledu. Ne tak Orosius, který ve Fabiovu činu vidí hanebné porušení *fides* [cf. ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. II: 252, pozn. 9)] a stojí jednoznačně na straně „postižených“ Lusitanů. Viz také poznámku „*iustitiae fidei fortitudinis et misericordiae*“ ve věcném komentáři k úseku 18).

Pompeius sequentis anni consul (5, 4, 13):¹⁶¹ Quintus Pompeius zastával úřad konzula v roce 141 př. Kr. Orosius dokazuje, že co se Hispánie týče, zachází ve zkreslování a zamlčování fakt dosti daleko. Informuje nás sice, že Pompeius utrpěl u Numantie těžkou porážku, ale jaksi zapomíná dodat, že jiný národ, Termestiny, Pompeius v Hispánii porazil a s nimi i s Numantijskými uzavřel mír, který ovšem Řím neschválil (Liv. *perioch.* 54). Na tento mír si „vzpomene“ až později v této kapitole (5, 4, 21: *Quamvis et Pompeius iam ... infame foedus cum ... Numantinis ... pepigisset*), kdy se mu tato skutečnost hodí jako zbraň při kárání

¹⁵⁷ Cf. OLD [1888: s. v. *suscipio* 5)].

¹⁵⁸ *In eadem provincia Q. Fabius Maximus ferocissimae gentis animos contundere et debilitare cupiens mansuetissimum ingenium suum ad tempus deposita clementia [severiore] uti severitate coegit: omnium enim, qui ex praesidiis Romanorum ad hostes <trans>fugerant captique erant, manus abscidit, ut trunca prae se brachia gestantes metum defectionis reliquis inicerent. Rebelles itaque manus a corporibus suis distractae inque cruentato solo sparsae ceteris ne idem committere auderent documento fuerunt.* (VAL. MAX. 2, 7, 11).

¹⁵⁹ *Q. Fabius Maximus transfugarum dextras praecidit.* (FRONTIN. *strat.* 1, 42, 97).

¹⁶⁰ ... *καὶ πόλεις εἶλεν Εἰσκαδίαν τε καὶ Γέμελλαν καὶ Ὀβόλκολαν, φρουρουμένας ὑπὸ τῶν Οὐριάττου, καὶ διήρπαξεν ἑτέρας καὶ συνεγίγνωσκεν ἄλλαις. αἰχμάλωτα δ' ἔχων ἀμφὶ τὰ μύρια πεντακοσίων μὲν ἀπέτεμεν τὰς κεφαλὰς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπέδοτο.* (APP. *Hisp.* 291).

¹⁶¹ Podle: FEAR (o. c.: 241, pozn. 44).

další římské nepravosti. Viz také poznámku „*quamvis et Pompeius*“ ve věcném komentáři k úseku **18**).

Viriathus ... interfectus est (5, 4, 14):¹⁶² roku 140 př. Kr. utrpěl Q. Fabius Maximus Servilianus těžkou porážku (APP. *Hisp.* 283-295), která ho dohnala k tomu, aby s Viriathem uzavřel mírovou smlouvu. Viriathus byl od té chvíle dokonce *amicus populi Romani*.¹⁶³ Téhož roku však Quintus Servilius Caepio vymohl v senátu obnovení války. Když se mu v ní potom nedařilo, nechal Viriatha roku 139 př. Kr. zavraždit jeho vlastními lidmi.¹⁶⁴ Je paradoxní, že právě Orosius,¹⁶⁵ který by si v žádném případě nenechal ujít příležitost ukázat další římskou špatnost, zřejmě užíval v tomto případě pramene, který se o Caepionově účasti na vraždě nezmiňoval (z Livia čerpat nemohl, poněvadž periocha 54 o Caepionovi v souvislosti s Viriathovou vraždou hovoří jasně).¹⁶⁴ A třebaže ve slovech ... *in hoc solo Romanis circa eum fortiter agentibus quod percussores eius indignos praemio iudicarunt* je možno nalézt jistou dávku ironie, zdá se, že Orosius vražedné nitky vedoucí do římských rukou opravdu neviděl. Podle Orosia, Livia (*perioch.* 54), Eutropia (4, 16) i Flora (*epit.* 2, 17, 15) trvaly boje s Viriathem čtrnáct let. Viriathus se však poprvé objevuje na scéně v roce 147 př. Kr. a umírá roku 139 př. Kr. Římany tedy trápil pouze osm let.

17) (5, 4, 15-18): Tato z hlediska kompozice celé HP velmi důležitá pasáž (viz podkapitolu práce **5. 2**) se vztahuje k válečným konfliktům na východě. Orosius přesun pozornosti ohlašuje a zdůvodňuje, proč se událostem na východě nevěnuje soustavně. Je to proto, že římské zločiny jsou takové, že ve většině případů zastiňují svou velikostí vše ostatní a jen málokdy se stane, že se v dějinách jiného národa najdou ohavnosti podobně rozsáhlé jako ty římské. Některé z takových událostí z východních království nyní následují (válka parthského krále Mithradata proti Démétriovi a způsob, jakým se vlády zmocnil Diodotos).

¹⁶² Podle: ROHMANN, D., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Viriatus*. Brill Online, 5. 6. 2011.

¹⁶³ Οὐρίαττος δὲ ἐς τὴν εὐτυχίαν οὐχ ὕβρισεν, ἀλλὰ νομίσας ἐν καλῶ θήσεσθαι τὸν πόλεμον ἐπὶ χάριτι λαμπρῶ συνετίθετο Ῥωμαίοις, καὶ τὰς συνθήκας ὁ δῆμος ἐπεκύρωσεν, Οὐρίαττον εἶναι Ῥωμαίων φίλον καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῷ πάντας ἧς ἔχουσι γῆς ἄρχειν. (APP. *Hisp.* 294).

¹⁶⁴ Viriathus a proditoribus, consilio Servili Caepionis, interfectus est et ab exercitu suo multum comploratus ac nobiliter sepultus. (Liv. *perioch.* 54); dále cf. APP. *Hisp.* 296-318.

¹⁶⁵ Více LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 412).

Komentář k výstavbě textu (5, 4, 15-18):

Přesun mezi celky **16)** a **17)** zajišťuje partikule **AT**¹⁶⁶ [do češtiny nepřekládám, neboť považuji za dostatečnou známku posunu v rámci diskurzu výrazné zakončení jedné události na konci úseku **16)** a přechod od vypravování ve třetí osobě k osobnímu autorovu vstupu].¹⁶⁶ **AT** má tedy za úkol nejen vytvořit jistou tematickou adverzativnost vůči přecházejícímu úseku, nýbrž obrací také pozornost k jiné rovině vypravování (k autorovu osobnímu vstupu) a uvozuje jeho úvahu nad vyvíjející se kompozicí jeho vlastního díla (viz podkapitolu práce **5. 2)**.

K vnitřnímu uspořádání celku **17)** lze poznamenat: Orosiův hodnotící vstup zdůvodňující následující text (§ 15) je vystřídán v § 16 konkrétní událostí, přičemž přechodem je explikativní (příp. epexegetická) částice **SIQUIDEM**¹⁶⁷ (viz také poznámku 135). Jelikož v této části *HP* není zařazování dějinných událostí východu obvyklé, rozhodl jsem se český překlad na tomto místě trochu rozvést, a uvedení události z východu tak zdůvodnit: „**V této době se však děly stejně hrozné zločiny i na východě...**“ Další paragrafy o válkách a nepravostech na východě jsou připojovány přímo nebo jen pomocí časových určení (např. **POSTEA**¹⁶⁸).

Jazykový komentář (5, 4, 15-18):

inextricabilia bella (5, 4, 15): zdá se, že adjektivum *inextricabilis* je dalším Orosiovým oblíbeným slovem užívaným při potřebě načrtnout jistou představu důležitou pro koncepci jeho díla. Nevyskytuje se sice často (v celé jeho literární tvorbě pouze 6x, z toho ovšem 4x v 5. knize *HP*), přesto v užívání tohoto slova zaujímá mezi antickými a raně středověkými autory čelní pozici (předstihuje jej pouze Hieronymus s jedenácti výskyty). Adjektiva *inextricabilis* užívá Orosius v případech, kdy chce ukázat nepostižitelnost a transcendentnost určité věci, kdy nevidí její východisko ani řešení. Velmi často je to ve spojitosti s válkou či jiným zlem. V 5, 4, 15 jsou to spleť a intrikami naplněné války na východě (Orosius ovšem

¹⁶⁶ **At ego non modo nunc ...** (5, 4, 15).

¹⁶⁷ **Mithridates tunc siquidem ...** (5, 4, 16).

¹⁶⁸ **Qui postea ipsum Alexandrum ...** (5, 4, 18).

druhým dechem dodává, že ... *Romanorum ... tanta sunt ut iure fastidiantur aliena*. – římské války jsou tedy ještě „*inextricabiliores*“); v 1, 12, 7 se jedná o jisté kapitoly zapeklité řecké mytologie plné *alternantium malorum*; v 3, 2, 9 Orosius hodnotí, jakým způsobem pojednává ve svém díle o válkách (... *inextricabilem cratem atque incertos bellorum orbis ... implicui* ...); 5, 9, 8 se znovu váže k nevyhnutelným příčinám války (konkrétně války s otroky: *Misera profecto talis belli et inextricabilis causa!*); v 5, 11, 6 *inextricabilis* patří k neodvratné přírodní katastrofě (*mali*), jako je např. ničivý nálet kobylek, a konečně v 5, 17, 2 se vlastně opět vracíme k válkám, a sice válkám občanským: *Evolvere ac percurrere mihi discordiarum ambages et inextricabiles seditionum causas*. Orosius tak dalším prostředkem ukazuje, že klíčovým zlem světa jsou války, které v předkřesťanské době byly nevykořenitelné a neodvratitelné. S tím může souviset i skutečnost, že adjektivum *inextricabilis* se ani jednou neobjevuje v šesté, ale především ani v sedmé knize *HP* (dění šesté knihy už pomalu připravuje nástup křesťanské éry, jíž se zabývá kniha sedmá). S příchodem křesťanství již totiž války nejsou neodstranitelným zlem.

participem periculi in pervadendo regno habuerat x ne in obtinendo consortem haberet (5, 4, 18): chiasmus.

Věcný komentář (5, 4, 15-18):

Mitridates ... rex Parthorum sextus ab Arsace (5, 4, 16): Mithradatés I. z dynastie Arsakovců byl zakladatel parthské říše a parthský král v letech 170-138/137 př. Kr. Podrobil si východní část Baktrie a Médii a Seleukovce zatlačil za Eufrat.¹⁶⁹

victo Demetrii praefecto (5, 4, 16): z chronologického hlediska [cf. ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 252, pozn. 13)] se musí jednat o místodržitele krále Démétria I. Sótéra, který panoval v letech 162-150 př. Kr. v Sýrii.

Hydaspen fluvium (5, 4, 16): dnešní Džilam, přítok Indu.

¹⁶⁹ O Mithradatovu tažení do Indie více LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 412).

Demetrium ipsum (5, 4, 17): jedná se o Démétria II. Níkátora, který panoval v Sýrii v letech 145-139 př. Kr. a 129-125 př. Kr. a kterého roku 139 př. Kr. porazil Mithradatés I. Orosius se dopustil chyby a ze dvou Démétríů činí jednoho.

Diodotus quidam cum Alexandro filio (5, 4, 17):¹⁷⁰ Orosius činí další historickou chybu. V 55. Liviově perioše stojí: *Alexandri filius, rex Syriae, X annos admodum habens, a Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore suo, per fraudem occisus est.* (cf. také Liv. *perioch.* 52). Diodotos Tryfón, velitel posádky ve městě Apameia, prohlásil v Antiochii roku 145 př. Kr. za krále nezletilého syna Alexandra Balanta (A. B. vládl v Sýrii v letech 153-145 př. Kr.). Chlapec měl vládnout pod královským jménem Antiochos VI. Stávající vládce Démétrios II. Níkátór neměl čas se s ním vypořádat, protože musel vytáhnout proti Parthům. Když byl na tomto tažení v roce 139 př. Kr. zajat, zabil Diodotos Antiocha VI., který tedy rozhodně nebyl jeho synem, jak mylně soudí Orosius, a sám se ujal vlády. V roce 138, nebo 136/135 př. Kr. byl poražen Antiochem VII. a spáchal sebevraždu.

18) (5, 4, 19 – 5, 5, 11): Přestože v textu, který zařazuji do tohoto úseku, je hranice mezi kapitolami, mám za to, že by neměl být dělen a že celé vyprávění o Mancinovi s uvozující pasáží o zlých věšteckých úkazech i s Orosiovým rozhořčeným posouzením celé epizody patří do jednoho nedělitelného celku. Po exkurzi na východ v celku **17)** se líčení vrací zpět k římským válečným operacím, jejichž bědnost a neblahý výsledek předznamenávají zlá znamení, která haruspikové marně zažehnávali. Konzul Mancinus prohrává boj s Numantijskými a je nucen uzavřít s nimi nanejvýš ponižující pakt. Senát tento čin neschvaluje a nebohého Mancina vydává Numantijským, kteří jej ale jako válečnou kořist nepřijímají. Orosius je celou epizodou natolik pohnut, že počíná dosti rozsáhlou rétorickou pasáží (viz podkapitolu práce **3. 1)**, kde se zamýšlí nad římskými *virtutes* a dle něj nespravedlivými rozhodnutími senátu. Mancinovo počínání srovnává s Varronovým postupem u Kann a celou „řeč“ uzavírá poněkud ironickým hodnocením chování Římanů v obou případech.

¹⁷⁰ Podle: LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 412-413); ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. II: 93, pozn. 15) a FEAR (o. c.: 215, pozn. 48).

Komentář k výstavbě textu (5, 4, 19 – 5, 5, 11):

Úsek **18**) začíná prostou konzulskou datací.

K vnitřnímu uspořádání celku **18**) lze poznamenat: § 20 (kap. 4) partikulí **NAMQUE**¹⁷¹ (překlad: „**A tak se stalo, že...**“) uvádí skutečnou nešťastnou příhodu předpověděnou temnou hrozbou prodigí v § 19 (kap. 4), jejíž popis trvá až do konce kapitoly 4. S § 1 (kap. 5) přichází (bez partikule) Orosiova rétorická vsuvka, jež zabírá několik paragrafů (1-11) lišících se pouze změnami kritických argumentů. Partikule, jež se v nich vyskytují (§ 9 a 10) se v rozmanitých funkcích (zdůvodňovací **NAM** či „přepínač“ tématu/osoby **AUTEM**) vztahují pouze k internímu obsahu daných paragrafů, nikoli k širšímu kontextu.

Jazykový komentář (5, 4, 19 – 5, 5, 11):

quantum in ipsis fuit (5, 4, 19): SVENNUNG (o. c.: 67) upozorňuje, že Orosius ve svém díle často užívá zájmena *ipse* ve významu *ille*, případně *is*, a jako jeden z příkladů uvádí toto místo: *Deinde cum Lacedaemoniis pugnavit, victo Navide duce ipsorum nobilissimos obsides ... ante currum duxit.* (4, 20, 2). Podobný posun významu lze snad hledat i v *in ipsis fuit*.

aucupatoribus (5, 4, 19): už Martianus Capella (3, 325) se pozastavuje nad tím, proč se neužívá slova *aucupator*, když od podobných deponentních sloves (*venor*, *piscor* x *aucupor*) existují substantiva na *-or* (*venator*, *piscator*): *Cum venor, piscor, aucupor similia sint, cur venator et piscator dicitur et aucupator non dicitur, sed auceps?* V klasické latině pro „chytače ptáků“; „ptáčníka“ existovalo substantivum *auceps*. Ovšem v pátém století po Kristu, kdy tuto větu Martianus Capella napsal, Orosius již neváhá zvolit výraz *aucupator*. Volba slova souvisejícího s chytáním ptáků je jistě záměrná (byť zde se „chytají“ příležitosti, jak klamat obec) a přestože Orosius hovoří o haruspících, kteří věštili z jater obětních zvířat, neopomene učinit kritickou narážku také na další věšteckou disciplínu, ornithomantii, již provozovali augurové.

¹⁷¹ **Namque** Mancinus consul (5, 4, 20). KÜHNER – STEGMANN (o. c. II: 113) vidí rozdíl mezi **NAM** a **NAMQUE**, pokud se týká významu, v tom, že vysvětlovací či odůvodňovací věta s **NAMQUE** je pevněji spjata s předcházející výpovědí. Pokud se týká užití, vyskytuje se **NAMQUE** mnohem řidčeji než **NAM** a většinou před vokály.

suffragantur (5, 4, 19): viz poznámku „*in suffragium*“ v jazykovém komentáři k úseku 15).

iusitiae fidei fortitudinis et misericordiae (5, 5, 1): téměř zcela asyndetická formulace důležitých *virtutes*. Asyndeton dává větě větší důraznost. Viz též stejnojmennou poznámku ve věcném komentáři k tomuto úseku.

pugnando vicerunt (5, 5, 1): zde jakožto i na mnoha jiných místech v *HP* je (instrumentální) participální vyjádření nahrazeno formulací s gerundiem. Podrobněji o této stylistické změně probíhající u pozdněantických (křesťanských) autorů pojednává např. BLAISE (o. c.: 189, 3.).

in meliora tempora reservavit (5, 5, 5): cf. Liviovo (10, 28): *In id tempus igitur, quo vinci solebat hostis, quam integerrimas vires militi servabat.*

impatientia sua, de qua sibi vicoriam ... praesumebat (5, 5, 7): kauzální *de*. Cf. SVENNUNG (o. c.: 32).

perfecistis ut nec ... consulat ... nec ... credat (5, 5, 11): po vedlejším čase v řídicí větě a při vyjadřování současnosti by měl podle normativní gramatiky následovat ve vedlejší větě snahové s *ut* konjunktiv imperfekta. Orosius v tomto případě zřejmě pociťuje perfektní slovesný tvar *perfecistis* asi ve smyslu řeckého perfekta, tedy jako děj, který se stal v minulosti a jehož následky trvají do přítomnosti a s přítomností přímo souvisejí.

Věcný komentář (5, 4, 19 – 5, 5, 11):

M. Aemilio Lepido C. Hostilio Mancino consulibus (5, 4, 19): byli konzuly v roce 137 př. Kr.

prodigia apparuere diversa (5, 4, 19): LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 413) odkazují na jiné historiky, kteří se o věštných znameních tohoto roku a o jejich souvislosti s následným děním

rozepisují šíře,¹⁷² a upozorňují, že Orosius opět jaksi tendenčně mluví toliko o tom, že nepříznivá věštná znamení byla zažehnána, a útočí na haruspiky tvrzením, že ač byla zažehnána, stejně došlo k vojenské pohromě, a že tedy jejich podvodné jednání jim opět nevyšlo, resp. že šťastná náhoda, kterou oni považují za své očistné působení, tentokrát nenastala (podobný názor předkládá např. i Minucius Felix).¹⁷³ Další nepříznivá znamení, s nimiž se Mancinus setkal na cestě do Hispánie a která nebyla haruspiky nikterak zažehnána, nechává Orosius stranou.

a Popilio (5, 4, 20): Marcus Popilius Laenas byl roku 139 př. Kr. konzulem a v roce 138 př. Kr. prokonzulem. V boji s Numantijskými utrpěl těžkou porážku (Liv. *perioch.* 55).

turpissimum foedus cum Numantinis (5, 4, 20): na uzavření smlouvy se kromě Mancina podílel pravděpodobně též Tiberius Gracchus: *Gracchus iratus nobilitati cur inter auctores Numantini foederis notatus esset ...* (5, 8, 3). O smlouvě se zmiňuje kromě Liviovy periochy 55 také Florus (*epit.* 2, 18, 5-7), Appiános (*Hisp.* 346) a dokonce Augustinus (*civ.* 3, 21).

quamvis et Pompeius (5, 4, 21): viz poznámku „*Pompeius sequentis anni consul*“ ve věcném komentáři k úseku **16**). Rozdílné chování římského senátu k oběma mužům, kteří uzavřeli s Numantijskými potupné smlouvy, popisuje např. i Velleius Paterculus (2, 1).

iustitiae fidei fortitudinis et misericordiae (5, 5, 1): To, co v *HP* (a v páté knize především při vyprávění o římských vojenských operacích v Hispánii) naznačuje Orosius nepřímo (např. 5, 4, 12), pojmenovává v této části konečně zcela otevřeně: Římané se nechovají podle cností, *virtutes*, kterými se tak rádi při mnoha příležitostech holedbají. Římané nevědí, jak se mají cnosti projevat! A porušují především *fides*.¹⁷⁴ Jak LIPPOLD –

¹⁷² C. Hostilio Mancino *cos. sacrificante pulli ex cavea evolaverunt; conscendenti deinde in navem, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit vox: "Mane, Mancine". Quae auspicia tristia fuisse eventu probatum est. Victus enim a Numantinis et castris exutus ...* (Liv. *perioch.* 55). A podobně též OBSEQ. 24 a VAL. MAX. 1, 6, 7.

¹⁷³ *Mancinus religionem tenuit, et (= tamen) sub iugum missus est et deditus.* (MIN. FEL. 26, 3).

¹⁷⁴ Již v 4, 21, 10 čteme slova *Romanorum perfidiam* (mimochodem rovněž v souvislosti s Hispánií) a podobnými vyjádřeními Orosius nešetří: *Hodie enim Romani aut omnino non essent aut Samnio dominante servirent, si fidem foederis, quam sibi servari a subiectis volunt, ipsi subiecti Samnitibus servavissent.* (3, 15, 7) – zde se jedná, jak patrně, o porušení úmluvy se Samnity. Tato událost s ponižující smlouvou uzavřenou Mancinem u Numantie úzce souvisí, poněvadž když senát rozhodoval, jak se v případě Mancinovy smlouvy

BARTALUCCI (o. c.: 413), tak FEAR (o. c.: 216, pozn. 53) hovoří v této souvislosti o tzv. *clipeus virtutis*, štítě, jímž roku 27 př. Kr. ocenil senát Augusta za čtyři jeho hlavní cnosti: *virtus*, *clementia*, *iustitia* a *pietas*. Orosiův výčet se od vyjmenovaných cností štítu liší a bylo by jistě velmi zajímavé sledovat, jak se kánon cností měnil a jakým způsobem jej ovlivnilo křesťanství, pro něž byla důležitá zejména *miser cordia*. Takové zkoumání však již přesahuje zaměření tohoto komentáře.¹⁷⁵

nuper Varro (5, 5, 7): Publius Terentius Varro byl konzulem v roce 216 př. Kr. a byl zodpovědný za porážku římských vojsk u Kann Hannibalem. Bitvu popisuje Orosius v 4, 16, 1-5. Více o Varronovu počínání u Kann viz u VAL. MAX. (3, 4, 4).

collegam Paulum obluctantem (5, 5, 7): Lucius Aemilius Paul(I)us byl roku 216 př. Kr. druhým konzulem. Přestože v bitvě u Kann nepodporoval unáhlené rozhodnutí svého kolegy Varrona začít bitvu, choval se během boje velmi statečně a zahynul hrdinskou smrtí, jak velice působivě ilustruje Livius¹⁷⁶ a Orosius potvrzuje pochvalným zvoláním *quo tandem viro!* Orosius tímto zvoláním ještě silněji pranýřuje Varronovo chování před bitvou i po ní (viz následující poznámku) a staví jej do opozice nejen k Manciovi, pokud se rozhodnutí senátu v jejich případech týče, ale také k Paul(I)ovi, pokud se týče morálních kvalit. Navíc popichuje Římany samotné, resp. senát, který se podle jeho názoru vlastně v žádném z těchto případů nezachoval tak, jak měl.

solus inpudentissime redire ausus est ... gratiae ei ... in senatu actae sunt (5, 5, 8-9): LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 414) odkazují na Livia (22, 61) a na stať F. MÜNZERA [RE 9 Hb., 1934, s. v. *Terentius* 83], col. 688] a vyvozují z nich, že díky se Varronovi, nehledě k tomu, že zavinil porážku u Kann, dostalo v senátu proto, že prokázal neobyčejnou důvěru v sebe sama, tj. v Římana, v římskou moc. Toho si senát vážil a tak je z římského pohledu třeba interpretovat Orosiovo *quod de re publica non desperasset* (5, 5, 9), přestože Orosius názor

zachovat, bral v potaz precedentní rozhodnutí v případě tehdejší smlouvy se Samnity [viz též LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 413) a PLU. TG 7, 2-3]. Cf. také poznámku „*quingentis ... principum ... manus praecidit*“ ve věcném komentáři k úseku 16).

¹⁷⁵ Tématem se zabývá např. CLASSEN, C. J., 2010. *Aretai und Virtutes*. Berlin, De Gruyter.

¹⁷⁶ Když jej Cn. Lentulus vybízel, aby se zachránil, vyřkl Aemilius Paullus tato slova: *Abi, nuntia publice patribus urbem Romanam muniant ac priusquam victor hostis adveniat praesidiis firment ... Me in hac strage militum meorum patere expirare ...* (Liv. 22, 49).

o Varronově hrdosti a péči o obec rozhodně nezastává. Varrona v mnohem lepším světle ukazuje Frontinus.¹⁷⁷

19) (5, 5, 12-14*): Úsek **19)** vrací pozornost zpět k bojům na různých místech Hispánie. Jeden z nich díky Brutovi znamenal římské vítězství, druhý, protože byl nespravedlivý a neoprávněný, přinesl římskému vojevůdci Lepidovi těžkou porážku. V posledním paragrafu nacházíme srovnání Lepidovy pohromy s Mancinovou.

Komentář k výstavbě textu (5, 5, 12-14*):

Napojení části **19)** je odkazem k úseku **16)**, k bojům v Hispánii. Přestože Viriathus je již mrtev, probíhají v Hispánii (resp. v obou Hispániích – *ulterior* a *citerior*) další římské výboje. Úsek **19)** se dá chápat také jako návrat od kontemplativní úvahové pasáže zpět k líčení jednotlivých válek. Silným markantem návratu je přitom **INTEREA**¹⁷⁸ (překládám výrazem **MEZITÍM**).

* Úsek **19)** by dle mého názoru měl skončit již v polovině § 14.¹⁷⁹ Následující text totiž považuji za samostatnou obecnou úvahu o poměrech oněch dob a přidělil bych jí v rámci diskurzu zvláštní oddíl [viz dále úsek **20)**]. Je však zřejmě nutné ji kvůli zmínce o Lepidovi podržet částečně i v tomto úseku. Tentýž názor zastává ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 96), protože činí uprostřed § 14 nový odstavec.

K vnitřnímu uspořádání celku **19)** poznamenejme: jedna vojenská událost přechází ke druhé novým paragrafem (13) a geografickým přesunem. V Lepidově případě je nejprve zařazeno poučení o tom, že jeho jednání bylo neoprávněné a bezbožné a že trest na sebe nenechal dlouho čekat. Trest sám (stále v témže paragrafu) je pak uvozen epexegetickou

¹⁷⁷ *Varro, collega eius, vel maiore constantia post eandem cladem vixit gratiaequae ei a senatu et populo actae sunt, quod non desperasset rem publicam. Non autem vitae cupiditate, sed rei publicae amore se superfuisse reliquo aetatis suae tempore approbavit: et barbam capillumque summisit et postea numquam recubans cibum cepit; honoribus quoque, cum ei deferrentur a populo, renuntiavit, dicens felicioribus magistratibus rei publicae opus esse.* (FRONTIN. *strat.* 4, 5, 6).

¹⁷⁸ **Interea** Brutus in ulteriore Hispania ... (5, 5, 12).

¹⁷⁹ Větou: *Nec minus turpis haec sub Lepido clades quam sub Mancino fuit.* (5, 5, 14).

partikulí **QUIPPE**¹⁸⁰ (v českém překladu ponechávám pouze grafické znázornění vysvětlování a objasňování prostřednictvím dvojtečky). **QUIPPE** stojící v postpozici ozřejmuje a vysvětluje, v čem spočíval Lepidův trest. Anteponování slov *sex milia* pak dodává informaci o ohromné ztrátě vojska značnou emfází. Část § 14 už jen prostým parataktickým připojením přidává výše zmíněné srovnání římských katastrof.

Jazykový komentář (5, 5, 12-14*):

in hoc iniusto bello iustissime caesa sunt (5, 5, 13): antitetická paronomázie sloužící Orosiovi k projevu pocitu zadostiučinění z hrozivého trestu Lepidova hanebného chování.

Věcný komentář (5, 5, 12-14*):

Brutus in ulteriore Hispania (5, 5, 12): Decimus Iunius Brutus slavil triumf za vítězství nad Gallaeky roku 135 př. Kr. a obdržel cognomen *Callaicus* [*Tum sibi Callaico Brutus cognomen ab hoste / fecit et Hispanam sanguine tinxit humum.* (Ov. *fast.* 6, 461)]. O události se pochopitelně zmiňují i jiní autoři (např. VELL. 2, 5), ale žádný z nich neuvádí přesné počty mrtvých. Orosius nám je sice poskytuje, ale ve značně přehnané podobě.¹⁸¹ FEAR (o. c.: 217, pozn. 56) si klade zajímavou otázku: není zvláštní, že na to, že Orosius s největší pravděpodobností pocházel z Bracary v Gallaecii, se více nerozohňuje nad těžkou porážkou svých nejbližších krajanů a že vojenské kvality Gallaeků oceňuje jen nevýraznou zmínkou o tom, že ač byli zaskočeni, bojovali úporně? Tato jistě správná úvaha budiž příspěvkem do nástinu diskuze o Orosiově původu obsaženého v životopise (kapitola práce 2).

Lepidus proconsul Vaccaeos ... expugnare temptavit (5, 5, 13): Marcus Aemilius Lepidus Porcina byl v roce 137 př. Kr. konzulem. V době porážky, již utrpěl v Hispánii roku 136 př. Kr., zastával úřad prokonzula. Do války s Vakcéji se pustil svévolně přes zákaz senátu. O rozhodnutí senátu podává zprávu například Appiános (*Hisp.* 351-352).

¹⁸⁰ *Sex milia quippe Romanorum ... caesa sunt.* (5, 5, 13).

¹⁸¹ Více viz u LIPPOLDA – BARTALUCCIHO (o. c.: 414).

20) (5, 5, 14-16): Po popisu válečných operací v Hispánii se autor vrací k myšlence prologu [zejména k celkům **2)** a **3)**], tedy k otázce oprávněnosti názoru, že dřívější doby byly šťastné, ježto byly naplněny vítězstvími a triumfy. Na výše vyjmenovaných římských neštěstích pak jasně dokazuje, jak je tento názor lichý. O utrpení Hispánie nemluvě. Dále vyzdvihuje ctnosti a statečnost iberského lidu.

Komentář k výstavbě textu (5, 5, 14-16):

Celek **20)** neshrnuje úvahovým způsobem pouze bezprostředně předcházející úsek, nýbrž se týká celého popisu válek v Hispánii. Na jeho počátku stojí výraz **ITA**¹⁸² [překládám jako **A TAK**]. **ITA** je zde tedy znovu ve funkci konkluzivně-konsekventní [viz také komentář k výstavbě textu v úseku **15)** a poznámku 148].

K vnitřnímu uspořádání celku **20)** poznamenejme: důkazy o neštěstích podává Orosius skrze *praeteritio*¹⁸³ [viz také poznámku „*non requiro de*“ v jazykovém komentáři k úseku **3)**]. § 16 uzavírá hodnotící linii, tentokrát ale již téměř jako objektivní posouzení, bez ironického zabarvení, jež bylo přítomno v předcházejících paragrafech.

Jazykový komentář (5, 5, 14-16):

ut non dixerim Hispani (5, 5, 14): u Orosia se lze v případě 1. sg. slovesa *dicere* v parentetickém či paraleptickém užití (uvozeném *ut*, nezávisle na čase řídící věty) setkat jak s konjunktivem přezentu, tak s konjunktivem perfekta. Konjunktiv perfekta se takto objevuje již u Quintiliana či Tacita [např. *ut sic dixerim* (*ann.* 14, 53, 4)]. V páté knize *HP* je (*ut*) ... (*non*) *dixerim* na rozebíraném místě (5, 5, 14) a parenteticky v 5, 11, 6 (*pace et gratia omnipotentis Dei dixerim*). Celkově je jeho výskyt v rámci *HP* mnohem nižší než u konjunktivu přezentu. (*Ut*) ... (*non*) *dicam* je známo již ze zlatého období a v páté knize *HP* je nalézáme v 5, 4, 12 (*non dicam Romanae fidei*); 5, 6, 3 (*non dicam praetores Romanos*); 5, 21, 1 (*ut non dicam innocentes*); 5, 22, 12 (*ut non dicam civium a civibus*); 5, 24, 9 (*non dicam bella talia*) a 5, 24, 18 (*ut verius dicam*).

¹⁸² *Ita nunc sibi haec tempora loco felicitatis adscribant.* (5, 5, 14).

¹⁸³ *Ut non exprobrem* quot (5, 5, 15).

quot ... quot ... quot ... quantique (5, 5, 15): pentakólon s anaforou *quot* v prvních čtyřech kólech. První tři kóla (nepočítáme-li vsunuté *eorum*) mají stejný počet slabik. Poslední kólon změnou zájmena tvoří vrchol klimaxu – byli zničeni nejen jednotlivci, byť ve vysokých úřadech, ale zhnula dokonce celá vojska.

mox (5, 5, 15): ve smyslu *statim* se u Orosia vyskytuje na více místech (např. 1, 15, 3). Viz SVENNUNG (o. c.: 154).

speculariter (5, 5, 15): viz kritický aparát u ARNAUD-LINDETOVÉ (o. c. II: 96). Její čtení je dle mého názoru plauzibilní. Adverbium *speculariter* nacházíme např. u Venantia Fortunata (*car. praef.* 6): ... *et quasi speculariter traxit moeror in facie, qui videbatur angor in corde*. Viz též LTL (441: s. v. *speculariter*).

21) (5, 6, 1-2): Další část (a zároveň celá kapitola) pokračuje v zavedeném schématu: zlá věštná znamení --> neštěstí a válečné pohromy [ty jsou popsány v úseku **22**]. V Římě se narodil znetvořený chlapec, na Sicílii začala soptit Etna a v oblasti Bononie vyrostlo na stromech obilí.

Komentář k výstavbě textu (5, 6, 1-2):

Úsek **21**) opět začíná typickou konzulskou datací.

K vnitřnímu uspořádání celku **21**) poznamenejme: Přestože dvěma prvním nešťastným znamením (znetvořený chlapec a soptící Etna) věnuje autor po samostatném paragrafu, je třetí úkaz (obilí na stromech) připojen k § 2. Je ovšem také podán zdaleka nejstručněji ze všech.

Věcný komentář (5, 6, 1-2):

Servio Fulvio Flacco Q. Calpurnio Pisone consulibus (5, 6, 1): zastávali úřad konzula roku 135 př. Kr.

Romae puer ... natus quadripes (5, 6, 1): Iulius Obsequens klade narození chlapce se dvěma páry končetin již do roku 136 př. Kr. a považuje ho za zlé znamení věštící Lepidovu porážku Vakcéji¹⁸⁴ [cf. poznámku „**Lepidus proconsul Vaccaeos ... expugnare temptavit**“ ve věcném komentáři k úseku **19**].

In Sicilia Aetna ... ignes eructavit ... In Bononiensi agro fruges in arboribus ... (5, 6, 2): tyto události jsou i u Iulia Obsequenta umístěny do roku 135 př. Kr.

22) (5, 6, 3-6): Po úkazech vypuká na Sicílii válka s otroky, jež Římany velice vystrašila. Počet vzbouřených otroků byl totiž značný. Na konci úseku (stejně jako kapitoly samé) čteme Orosiovo posouzení situace na Sicílii a názor na povstání otroků.

Komentář k výstavbě textu (5, 6, 3-6):

Mezi celky **21**) a **22**) je výraz **IGITUR**¹⁸⁵ (jeho důsledkový význam převádím do češtiny slovy: „**A tak se přihodilo, že...**“). **22**) je tedy důsledkem **21**).

K vnitřnímu uspořádání celku **22**) je možno poznamenat: § 4 skrze **NAM**¹⁸⁶ (nepovažuji za nutné partikuli do češtiny překládat, jelikož vysvětlovací funkce celého paragrafu je zřejmá) vysvětluje prohlášení z § 3. § 5 pomocí **CETERUM**¹⁸⁷ (překládám typicky jako **OSTATNĚ**) přidává k danému tématu autorovu vlastní úvahu a další důvod, proč bylo povstání otroků tak zhoubné. K epexegetickému **QUIPPE**¹⁸⁸ (ze stylistických důvodů překládám spíše důsledkovým **A TAK**) v § 6 dodejme, že **QUIPPE** je v postpozici a rozvádí a dále vysvětluje již poměrně jasné tvrzení z předcházející věty. Slovo *viperinam* umístěním

¹⁸⁴ *Puer ex ancilla quattuor pedibus manibus oculis auribus et duplici obsceno natus ... Puer aruspicum iussu crematus cinisque eius in mare deiectus. A Vaccaeis exercitus Romanus caesus.* (OBSEQ. 25).

¹⁸⁵ *Igitur in Sicilia bellum servile ortum est ...* . (5, 6, 3).

¹⁸⁶ *Nam LXX milia servorum ...* . (5, 6, 4).

¹⁸⁷ *Ceterum Sicilia in hoc quoque miserior quia ...* . (5, 6, 5).

¹⁸⁸ *Viperinam quippe conceptionem ...* . (5, 6, 6).

před **QUIPPE** získává v rámci celé věty značnou emfázi. Poslední informaci tohoto úseku přidává částice **AUTEM**¹⁸⁹ (česky **PAK**).

Jazykový komentář (5, 6, 3-6):

quia insula (5, 6, 5): proleptické postavení; výraz *insula* je nutno spojit až s *maxime quia <insula> clausa undique mari ...* .

suae ... sua ... sua (5, 6, 6): anafora zdůrazňující, že Sicílie si za své útrapy mohla velkou měrou sama. Z hlediska přírodních podmínek proto, že byla jako ostrov v izolaci a rozbroje, které na ní nastaly, se musely zákonitě vybouřit zase jen na ní. A z hlediska jejích obyvatel pak proto, že sicilští otrokáři nebyli schopni zajistit dostatečný dohled na otroky, kteří mnohdy za otřesných podmínek pracovali na velkých latifundiích.¹⁹⁰ Vznikala tak četná povstání, která Sicílii postupně vnitřně rozkládala a hubila. Cf. 2, 14, 1-6 a poznámku „**bellum servile ortum est**“ ve věcném komentáři k tomuto úseku.

Věcný komentář (5, 6, 3-6):

Aetna vastos ignes eructavit ac fudit (5, 6, 2): viz podkapitolu práce **7. 1**, kde shrnuji, že Orosius často ukazuje, jak se i přírodní katastrofy od nástupu křesťanství umírnily.

bellum servile ortum est (5, 6, 3): viz také poznámku „**suae ... sua ... sua**“ v jazykovém komentáři v tomto úseku. První vzpoura otroků probíhala na Sicílii v letech (138-132 př. Kr.) a impulzem k ní byla krutost statkáře Dámofila. V čele povstání stáli Syřan Eunús a Kleón (Liv. *perioch.* 56) a jeho střediskem bylo město (H)enna [viz poznámky „**in Sicilia belli servilis contagio**“ a „**Rutilius consul**“ ve věcném komentáři k úseku **26**]. Otroci se pokusili zorganizovat vlastní stát (novosyrské království), v němž měl Eunús¹⁹¹ vládnout jako král Antiochos z Apameie. Povstání kulminovalo v roce 135 př. Kr., kdy otroci zdrtili těžkou

¹⁸⁹ *In hoc autem ...* (5, 6, 6).

¹⁹⁰ *Mox imperio per diversa terrarum occupato, qui crederet Siciliam multo cruentius servili quam Punico bello esse vastatam? Terram frugum ferax et quodam modo suburbana provincia latifundis civium Romanorum tenebatur.* (FLOR. *epit.* 3, 19, 2-3).

¹⁹¹ Cf. FLOR. *epit.* 3, 19, 4. Eunús byl pokládán za kouzelníka a divotvůrce.

porážkou prétora Lucia Plautia Hypsaea.¹⁹² Orosius se k povstání vrací v 5, 9, 4-8 [úsek **26**] a podává zprávu o jeho konci. Příčiny a podrobný popis veškerého dění během povstání jsou zachyceny ve fragmentech 34.-35. díla *Βιβλιοθήκη Ιστορική* Diodóra Sicilského. Že se v tomto případě jednalo o válku s otroky pracujícími na polích a v dílnách a ne s gladiátory dokládá Florus (*epit.* 3, 19, 3). O distinkci mezi *bella servilia* a *bella fugitivorum (gladiatoricia)* viz poznámku „*bella servilia, socialia, civilia, fugitivorum*“ ve věcném komentáři k úseku **1**).

excepta urbe Messana (5, 6, 4): LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 415) uvádějí, že v souvislosti s uchráněním od otrockých bouří hovoří o Messaně toliko Orosius. Je však pravděpodobné, že ušetřeny zůstaly i další obce, což se nepřímo naznačuje u Diodóra v 34. knize a u Strabóna (6, 2, 6).

viperinam quippe conceptionem (5, 6, 6): FEAR (*o. c.*: 219, pozn. 64) stručně shrnuje historii obrazu jedovaté zmijí zhouby, kterou pravděpodobně poprvé popisuje Hérodotos (3, 109). Orosius ji mohl přejmout z Plinia Staršího (*nat.* 62, 2). Obraz byl velmi oblíbený u raných křesťanských autorů.¹⁹³

intentione commovetur ... multitudo ... servilis, ut (patriam) perdat (5, 6, 6): jedno z míst, kde Orosius ukazuje svůj dosti negativní vztah k otrokům a jejich snahám o osvobození. Cf. podkapitolu práce **7. 1**, dále také CORSINI (*o. c.*: 77, pozn. 13).

23) (celá 5, 7): Sedmá kapitola je věnována Numantii a jejímu dobývání. Mám za to, že se v ní nacházejí dva vzájemně se střídající narativní proudy: na jedné straně informace o městě, jeho historii, poloze, mocenské pozici, obyvatelích a zvycích (značme jako narativní linii **A**), na druhé straně akt dobývání města Římem, tj. Scipionův nástup a přípravy vojska, jednotlivé bitvy a Scipionovo působení na vojáky, obléhací taktika, konečná bitva a její důsledky pro Řím (tuto linii značme **B**). Obě linky se střídají a odkazují na sebe pomocí patřičných partikulí.

¹⁹² Cf. FLOR. *epit.* 3, 19, 6.

¹⁹³ Z latinských např. PRVD. *ham.* 581-636 či AMBR. *Tob.* 12, 41.

Komentář k výstavbě textu (5, 7):

Úsek **23)** začíná datací od založení Města, ale slovy *cum maior paene infamia de foedere apud Numantiam pacto* nám připomíná Mancina a další římské velitele, kteří v boji proti tomuto město neuspěli (např. 5, 4, 20).

Obsah obou výše zmíněných narativních větvi:

A: §: 2 (poloha), 3 (síla a postavení), 10-11 (vnitřní uspořádání, hradby apod.) a 14 (zvyk požívat posilující nápoj).

B: §: 1 (Scipio pověřen velením), 4-5 (přípravy vojska a zdrženlivý postup), 6 (první střetnutí), 7 (neočekávané vítězství a další Scipionova zdrženlivost), 8-9 (obléhání města), 12-13 (vyhladovělí Numantijské se vrhají do boje), 15 (konečná bitva), 16 (hromadná sebevražda Numantijských, zapálení města), 17-18 (porážka Numantie Římu nic nepřinesla).

Hranice mezi jednotlivými úseky jsou:

mezi §1 a 2: **AUTEM**¹⁹⁴ (nepřekládám, protože předchozí paragraf končí po informaci o chystaném Scipionovu tažení slovy o Numantii, k níž se skrze **AUTEM** ve druhém paragrafu již pozornost zcela přesouvá). Mezi § 3 a 4: **IGITUR**¹⁹⁵ (v překladu se snažím obrazit aktuálním větňým členěním: „**Ale pak přišel do Hispánie Scipio Africanus...**“), které odkazuje zpět ke Scipionovi, a tedy k přípravám boje. Mezi § 5 a 6 (uvnitř jedné dějové linie): **NAMQUE**¹⁹⁶ (česky **NEBOŤ**), typické vysvětlování předchozího tvrzení (viz druhou část poznámky 171). Mezi § 7 a 8 (uvnitř jedné dějové linie): **ITAQUE**¹⁹⁷ [poněvadž věta s **ITAQUE** zde představuje jakési potvrzení (v Orosiově podání poněkud ironické) a částečně samozřejmě i důsledek předchozího rozhodnutí o zdrženlivosti, rozhodl jsem se zdůraznit spíše odstín konfirmativní a zvolil jsem překlad: „**Jinými slovy: usoudil, že...**“]. Mezi § 9 a 10: **AUTEM**¹⁹⁸ (ze stylistických důvodů nepřekládám) – je to naprosto **totožný způsob „přepnutí“ mezi oběma liniemi jako v § 2! Mezi § 11 a 12: **IGITUR**¹⁹⁹ (na tomto místě volím v českém překladu vyjádření spojkou**

¹⁹⁴ *Numantia autem ...* . (5, 7, 2).

¹⁹⁵ *Igitur Scipio Africanus ...* . (5, 7, 4).

¹⁹⁶ *Namque ubi copia pugnandi facta est ...* . (5, 7, 6).

¹⁹⁷ *Itaque Scipio insistendum ... censuit ...* . (5, 7, 8).

¹⁹⁸ *Numantia autem ...* . (5, 7, 10).

¹⁹⁹ *Igitur conclusi diu Numantini ...* . (5, 7, 12).

KDYŽ, protože se jedná o časový posun od začátku obléhání). Opět si všimněme, že při návratu z linie **A** do linie **B** užívá autor **téže partikule jako v předcházejícím případě obdobného přechodu (§ 4)**. Mezi § 13 a 14: ENIM²⁰⁰ [ze stylistických důvodů v češtině vynechávám; viz komentář k výstavbě textu v úseku **4**] vysvětluje, jaký nápoj Numantijské požívali a z čeho se vyráběl. Tento paragraf se přímo netýká válečného dění, proto jej přiřazuji k linii **A**. Mezi § 14 a 15 nenacházíme žádnou částici. Domnívám se, že je tomu tak především proto, že exkurz o numantijském *pivu* není tak rozsáhlý, aby odklonil pozornost od klíčové informace posledního úseku, tj. „rázem se vyhrnuli z obou bran“. Ve zbylých paragrafech je pak již paratakticky podán závěr dobývání.

Shrňme, že vzájemné přepínání mezi oběma narativními proudy se děje především za pomoci partikulí **AUTEM** (informační část o Numantii) a **IGITUR** (průběh dobývání a Scipionovy aktivity).

Jazykový komentář (5, 7):

infamia de foedere (5, 7, 1): kauzální *de*, které lze připojit ke SVENNUNGOVU výčtu (o. c.: 32).

ab erumpente hoste in eum ... inruptio (5, 7, 9): paronomázie zdokonalující obraz nepřítele konajícího prudký a náhlý útok a domácího tábora, vůči němuž je útok veden.

unde credible est quia ... incluserint (5, 7, 11): Ze SVENNUNGOVA (o. c.: 86-89) rozboru obsahových propozic s *quod/quia*²⁰¹ vyplývá: konjunktiv stojí v obsahové propozici vyjádřené vedlejší větou s *quod/quia*, která následuje po slovese *declarandi/sentiendi* (a to i neosobním), buďto tehdy, pokud je autor přesvědčen, že obsah takové věty je nepravdivý nebo silně nepravděpodobný, anebo v případě, že se mluvčí nechce k pravdivosti údajů v této větě vůbec vyjadřovat. Druhý případ odpovídá zkoumanému místu.

hoc spatii (5, 7, 11): genitivem partitivním Orosius vymezuje rozsáhlé území uzavřené hradbami. *Hoc* se zde blíží významu *tantum*, tedy *tantum spatii*; *tam amplum spatium* (tato

²⁰⁰ *Suscitatur enim igne illa vis ...* (5, 7, 14).

²⁰¹ Obsahové propozice s *quod/quia* v pozdní latině někdy nahrazují akuzativ s infinitivem.

slova stojí o kousek dále v témže paragrafu), protože autor vysvětluje, proč mělo smysl uzavírat hradbami rozsáhlé území okolo samotného města.

exercendi ruris (5, 7, 11): cf. *paterna rura bobus exercet suis* (HOR. *epod.* 2, 3).

novissima spe desperationis (5, 7, 16): další z četných Orosiových paronomázií, zde dokonce s v oxymorickém použití.

Věcný komentář (5, 7):

infamia de foedere apud Numantiam (5, 7, 1): LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 415) činí s novou kapitolou *HP*, věnovanou dobytí Numantie, úvahu o Orosiových pramenech k této události. Nejspolehlivějším zdrojem, z něž pravděpodobně přebírali i ostatní historikové, byl Polybios. Ten se totiž ve Scipionově družině dobývání osobně zúčastnil. Avšak dotyčná část jeho díla se bohužel nedochovala. Inspiroval se jím zřejmě i Appiános, jehož detailní popis celé válečné události lze číst v *Hisp.* 363nn. FEAR (*o. c.*: 619, pozn. 65) soudí, že Orosius byl nepochybně silně ovlivněn Florovým (*epit.* 2, 18, 1) podáním numantijské epizody. LIPPOLD – BARTALUCCI (*l. c.*) však mají za to, že Orosius a Florus vycházeli spíše z jednoho společného zdroje.

Scipio Africanus (5, 7, 1): Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus a později Numantinus byl roku 134 př. Kr. podruhé konzulem, spolu s Gaiem Fulviem Flakkem. Viz též poznámku „*tantum ... Africani vigor et modestia valeret ...*“ ve věcném komentáři k úseku 29).

consensu omnium tribuum consul creatus (5, 7, 1): konzulové nebyli voleni na *comitia tributa*, kdežto na *comitia centuriata*.²⁰² ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 253, pozn. 1 ke kap. 7) vykládá Orosiův omyl možným smíšením dvou událostí na dvou různých shromážděních: a) roku 151 př. Kr. se na *comitia tributa* rozhodlo, že se odloží uplatňování zákona zakazujícího, aby jeden člověk zastával vícekrát úřad konzula; b) samotné zvolení

²⁰² Podobné nepřesnosti se jednou dopouští dokonce i Cicero: *Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus, neque singulae voces praeconum, sed una vox universi populi Romani consulem declaravit.* (*leg. agr.* 2, 4).

Scipiona za konzula v roce 134 př. Kr. na *comitia centuriata*. Rok zvolení zde Orosius uvádí správně, což bývá v *HP* spíše výjimkou.

Numantia ... citerioris Hispaniae ... in capite Gallaeciae (5, 7, 2):²⁰³ Numantia ležela na místě dnešního městečka Garray, nedaleko Sorie. Orosius pravděpodobně vnímá Gallaecii takovou, jaká byla v jeho současnosti (na začátku pátého století po Kristu, kdy na Pyrenejský poloostrov začali pronikat Svébové a další barbarské kmeny), tj. jako provincii *Gallaecia*, již v roce 298 po Kr. oddělil Diocletianus od provincie *Hispania Tarraconensis*. I tak lze jen stěží tvrdit, že by Numantia ležela *in capite Gallaeciae*. Ta totiž sahala zhruba někam k hlavnímu městu Vakcėjů Pallantii. Orosiovu chybu mohl samozřejmě způsobit špatný geografický odhad, avšak vyvstává i podezření, že si slavnou Numantii přiřadil k rodné Gallaecii z vlasteneckých důvodů.

cum totamque hiemem ... transegisset (5, 7, 5): LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 415) na základě *APP. Hisp.* 387 zavrhuje Orosiovu informaci o tom, že Scipio se pustil do obléhání až na jaře roku 133 př. Kr. Stalo se tak totiž již na podzim roku 134 př. Kr.

sed increpatione et minis ... (5, 7, 6): Scipio zavedl ve vojsku přísnou kázeň a zoceloval své muže zákazy požitků a tvrdou prací (cf. *Liv. perioch.* 57).²⁰⁴

Numantia ... ambitu muri amplexabatur (5, 7, 10): LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 416) udávají, že zmínka o numantijských hradbách není nikde jinde než u Orosia. Avšak archeologické výzkumy odhalují, že město skutečně hradby mělo.²⁰⁵

quem saccum a calefaciendo caeliam vocant (5, 7, 13): *Ex iisdem* (sc. leguminibus) *fiunt et potus, zythum in Aegypto, caelia et cerea in Hispania, cervesia et plura genera in Gallia aliisque provinciis ...*, píše Plinius Starší v *Naturalis historia* (22, 164). Poněvadž Florus se o „hispánském pivu“ zmiňuje toliko kratičkou poznámkou [*... et caeliae; sic vocant indigenam ex frumento potionem. (epit. 2, 18, 12)*], zamýšlejí se komentátoři nad tím, proč

²⁰³ Cf. BARCELÓ, P., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Callaici*. Brill Online, 5. 6. 2011.

²⁰⁴ Ani Livius ani Florus (*epit.* 2, 18, 10) se však v souvislosti se Scipionovým působením ve vojsku nezmiňují o tom, že by musel váhající a nejisté Římany popohánět k boji, jak o tom píše Orosius v 5, 7, 6.

²⁰⁵ SCHULTEN, A., *RE* 33 Hb., 1936, s. v. *Numantia*, col. 1260-1263.

Orosius tento nápoj i celý proces jeho výroby popisuje tak detailně. FEAR (o. c.: 221, pozn. 72) má za to, že Orosius jako rodák z Hispánie měl s nápojem osobní zkušenost. LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 416) zase vyzdvihují Orosiovu zálibu v přírodních vědách. S tím lze rozhodně souhlasit, vezmeme-li v úvahu detailní a barvitě popisy, které Orosius věnuje přírodním katastrofám a jejich následkům [cf. např. poznámky „*M. Aemilio L. Oreste consulibus*“ a „*perniciēs ... peritura ... perdita ... pereuntibus ... perisset*“ ve věcném komentáři k úsekům 30) a 31)].

non vini, cuius ferax is locus non est (5, 7, 13): místo se může vykládat dvěma způsoby: a) numantijský kraj byl natolik klimaticky nevhodný, že se tam vínu nedařilo (což ovšem příliš neodpovídá realitě); b) víno se považovalo za nápoj spojený se zchoulostivělým životem v relativním přepychu, který Numantijské rozhodně nevedli. Proto je možné, že Orosius chce touto poznámkou vyzdvihnout drsný a nezměkčilý život svých krajanů. Pro značnou hypotetičnost varianty b) je lepší se při překladu podržet varianty a).

iterumque Romani pugnare se ... fugiendo probavissent (5, 7, 15): ani Livius ani Florus se v tomto (ani v předchozím – 5, 7, 6) případě nezmiňují o tendenci Římanů prchat před numantijským nepřítelem. Totéž se týká informace o spořádaném ústupu Numantijských a o tom, že odmítli přijmout mrtvolu svých druhů, aby je pohřbili (5, 7, 15).

Romani nihil ex his ... habuere victis (5, 7, 17): v této části kapitoly ani nemusíme Orosia podezírat z dalšího (patetického) projevu vlastenectví. Dobyť Numantie bylo vždy považováno za příklad nespravedlnosti a krutosti Římanů a Numantijským se dostávalo projevů úcty za jejich hrdinství. Florus (*epit.* 2, 18, 16-17) hovoří velmi podobně jako Orosius. O názoru římských historiků na hanbu Říma vyvolanou některými válkami Hispánii viz také poznámku „*Viriathus*“ ve věcném komentáři k úseku 13). Nehledě k Orosiovým slovům, Scipio ve skutečnosti roku 132 př. Kr. v Římě triumfoval [*captam urbem Scipio Africanus delevit et de ea triumphavit XIII anno post Carthaginem deletam* (Liv. *perioch.* 59)].

24) (5, 8, 1-2): Po dobytí Numantie se vracíme zpět do Říma. Ne však zcela, protože zmínky o důsledcích jejího pádu a o následném dění, které se však dotýkají rovněž událostí

ve Městě, vytvářejí na počátku tohoto úseku silný odkaz k celku **23**). Nebýt úvodní věty²⁰⁶ se zmínkou o novém tématu, Gracchovských bouřích, dala by se většina textu až do konce 5, 8, 2 přiřadit ještě k části věnované Numantii.

Komentář k výstavbě textu (5, 8, 1-2):

Úvodní **IGITUR**²⁰⁶ (díky bezprostřední návaznosti na **23**) překládám slovy „**V době těchto událostí...**“) shrnuje spolu s časovým určením *ea tempestate* numantijskou epizodu a umožňuje přechod k epizodě další.

K vnitřnímu uspořádání celku **24**) je možno poznamenat: Po úvodní větě²⁰⁶ zmiňující se o bratrech Gracchových přenáší **AUTEM**²⁰⁷ (nechávám nepřeloženo) pozornost opět ke Scipionovi do Numantie a následuje drobná epizoda s keltským náčelníkem zdůvodňujícím pád Numantie. Jeho výrok (§ 2) pak tvoří most zase zpět k událostem ve Městě. § 2 uzavírá Orosius trpkým konstatováním důsledku zničení obou velkých protivníků Říma – Kartága a Numantie. Tento důsledek začíná vyvstávat ihned v části **25**).

Jazykový komentář (5, 8, 1-2):

apud Numantiam ... apud Romam (5, 8, 1): „Die Verdrägung des Lokativs durch präpositionale Ausdrücke ist eine der hervortretendsten Erscheinungen des Vulgär- und Spätlateins,“ píše SVENNUNG (o. c.: 17nn) a dodává množství příkladů z Orosiova díla. V našem případě bychom spojení *apud Numantiam* mohli brát ještě i z pohledu klasické latiny, pokud si představíme Scipionovo obležení, val, příkop, tedy něco, co se skutečně nacházelo **u** Numantie. Pokud se však Říma a bratrů Gracchových týká, je taková představa zcela nemožná a spojení *apud Romam* musíme přičítat výše zmíněnému pozdnělatinskému nahrazování lokativu předložkovou vazbou a možná, na tomto místě, i snahou o rovnoměrné paralelní vyjádření o obou místech. Cf. podkapitolu práce **7. 2**.

²⁰⁶ *Igitur ea tempestate, cum haec apud Numantiam gesta sunt, apud Romam Gracchorum seditiones agitabantur.* (5, 8, 1).

²⁰⁷ *Scipio autem cum deleta Numantia ...* (5, 8, 1).

quippe quibus ... nuntiabatur (5, 8, 2): viz poznámku „**quippe quae ... fuit**“ v jazykovém komentáři k úseku **10**).

moritur ... utilis de provisione conlatio et oritur infamis de ambitione contentio (5, 8, 2): izosylabické dikólon, které narušují pouze vložená slova *apud Romanos*.

Věcný komentář (5, 8, 1-2):

Thyresum ... consuluit (5, 8, 1): pravděpodobně smyšlená událost. Thyresa ztotožňuje MÜNZER (*RE* 11 Hb., 1936, s. v. *Thyresus*, col. 743) s Tyres(i)em (*RE* 14 Hb., 1948, s. v. *Tyresius*, col. 1864-1865). Valerius Maximus (3, 2, 21) nazývá tohoto keltského náčelníka Pyressesem a charakterizuje jej jako *nobilitate ac virtute omnes Celtiberos praestantem*. V roce 133 př. Kr. tentýž muž údajně odpovídal na onu Scipionovu otázku. FEAR (*o.c.*: 222, pozn. 77) nechápe, jak Thyresova odpověď mohla souviset s Numantií, kde se o žádnou nejednotnost jejich občanů nejednalo. Podle ARNAUD – LINDETOVÉ (*o. c. II*: 102, pozn. 1) je tato epizoda *sententia* z liviovské tradice, kterou ovšem Orosius zasadil jen zčásti do kontextu. Proto vznikla ona diskrepance s údajným rozkolem Numantijských.

moritur ... utilis de provisione conlatio et oritur infamis de ambitione contentio (5, 8, 2): tento historický zlom v přístupu Říma k okolnímu světu a v jeho vnitřních hodnotách zaznamenává hned několik historiků. Vypadá to tedy, že se jedná o obecný názor, jenž nebývá u jednotlivých autorů zabarven osobním postojem.²⁰⁸ Orosius v souvislosti s touto změnou zdůrazňuje vedle Kartága i Numantii.

25) (5, 8, 3 – 5, 9, 3): Tento úsek se zabývá Tiberiem Gracchem a jeho činností. Kromě informace o rozdělování půdy lidu se dozvídáme také o jeho plánu rozdat davu

²⁰⁸ **FLO. epit. 2, 19:** *Hactenus populus Romanus pulcher, egregius, pius, sanctus atque magnificus: reliqua saeculi, ut grandia aequae, ita vel magis turbida et foeda, crescentibus cum ipsa magnitudine imperii vitiis ...* ; **VELL. 2, 1:** *Carthaginis metu sublataque imperii aemula, non gradu, sed praecipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum ...* ; **Sall. Cat. 10:** *Sed ubi ... Carthago aemula imperi Romani ab stirpe interiit, cuncta maria terraeque patebant, saevire fortuna ac miscere omnia coepit.*

dědictví po králi Attalovi a o nevoli, kterou tento úmysl vzbudil v řadách nobility. Gracchovské vypravování končí jeho usmrčením a zmínkou o dalších obětech povstání.

Komentář k výstavbě textu (5, 8, 3 – 5, 9, 3):

Nový tématický celek je dán postavou Tiberia Graccha a sahá až za hranici osmé kapitoly. Přestože se devátá kapitola zabývá až dalším rokem, v němž Gracchus znovu usiloval o úřad tribuna lidu, považuji tuto její část vztahující se ke Gracchovi za jeden celek s 5, 8, 3-4. Události jeho působení se v obou kapitolách představují jako děje v souřadném postavení. Žádné přesuny v jednotlivých rovinách diskurzu zvýrazněné užitím partikulí zde neprobíhají.

Jazykový komentář (5, 8, 3 – 5, 9, 3):

tribunus plebi (5, 8, 3): dubletní tvar k *tribunus plebis*. Cf. OLD (1644: s. v. *plebs*).

eatenus (5, 8, 3): pro vyjádření časového vymezení se *eatenus* začíná hojněji objevovat zhruba od čtvrtého století po Kristu. Cf. TLL V.2, s. v. *eatenus*, 3, 47-61. Orosius je v tomto smyslu používá poměrně často (viz 1, 1, 1; 2, 17, 13; 3, 1, 3; 3, 19, 10; 6, 1, 22 a 6, 1, 25).

Věcný komentář (5, 8, 3 – 5, 9, 3):

Gracchus tribunus plebi (5, 8, 3): Když Mancinus [viz poznámku „*turpissimum foedus cum Numantinis*“ ve věcném komentáři k úseku **18**] sjednával roku 137 př. Kr. s Numantijskými onu neslavnou smlouvu, byl Tiberius Sempronius Gracchus v jeho vojsku.²⁰⁹ Roku 133 př. Kr. byl pak Tiberius Gracchus zvolen tribunem lidu. Historikové a další autoři hodnotí Gracchovo počínání různě. Poměrně kladně se k němu staví Augustinus²¹⁰ a ani

²⁰⁹ ... *nam Ti. Graccho invidia Numantini foederis, cui feriendo, quaestor C. Mancini consulis cum esset, interfuerat...* (Cic. *har. resp.* 43). Cf. ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 253, pozn. 2 ke kap. 8).

²¹⁰ *Volebant (sc. Gracchi) enim agros populo dividere, quos nobilitas perperam possidebat. Sed iam vetustam iniquitatem audere convellere periculosissimum, immo vero, ut res ipsa docuit, perniciosissimum fuit ...* (AUG. *civ.* 3, 24).

Florus, přestože čerpal z liviovské tradice, která Tiberia Graccha nikterak nechválila, o něm nemluví vyloženě negativně.²¹¹ Cicero považuje za hlavní příčinu Tiberiova odporu vůči nobiletě a senátu právě rozhořčení kvůli smlouvě s Numantií. Jinak jej jako člověka posuzuje víceméně kladně.²¹² Liviova periocha 58 už ale prozrazuje jistou antipatii.²¹³ Tu pak Orosius pociťuje ještě silněji.

agrum ... populo dividi statuit (5, 8, 3): podle FEARA (o. c.: 222, pozn. 80) byla půda, o níž je řeč, veřejná, avšak využívali jí bohatí vlastníci pozemků.

Octavio ... ademit imperium ... successorem Minucium dedit (5, 8, 3):²¹⁴ Tiberius Gracchus nechal na *comitia tributa* zbavit svého kolegu Marka Octavia úřadu. Ten totiž předtím vetoval jeho návrh. Termínu *imperium* užívá Orosius chybně, neboť správný výraz pro pravomoce tribuna lidu je *potestas*. Minucia nazývá Appiános (BC 1, 1, 12) *Μούμιος* a Plútarchos (TG 13, 2) *Μούχιος*. Orosius tuto osobu pravděpodobně zaměnil s Minuciem, který zastával úřad tribuna lidu po Gaiu Gracchovi (cf. 5, 12, 4-5).

Attalus, Eumenis filius (5, 8, 4): pergamský král Attalos III. Filométor byl synem Eumena II. a vládl v letech 139/138-133 př. Kr. Své bohatství a říši odkázal Římu.

Obsistente Nasica (5, 8, 4): Pontifex maximus Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio se stal v roce 138 př. Kr. konzulem a o rok později stál v čele senátní komise vyslané do Asie, aby převzala dědictví po Attalovi.²¹⁵ Měl hlavní podíl na Tiberiově smrti, jak dokládají všechny prameny (Liv. *perioch.* 58; Flor. *epit.* 3, 14, 6; Val. Max. 3, 2, 17; App. BC 1, 2, 16 a

²¹¹ *Primam certaminum facem Ti. Gracchus accendit, genere, forma, eloquentia facile princeps. Sed hic, sive Mancinianaededitiois, quia sponsor foederis fuerat, contagium timens et inde popularis, sive aequo et bono ductus, quia depulsam agris suis plebem miseratus est ...* (Flor. *epit.* 3, 14, 1-2).

²¹² *... et in eo foedere improbando senatus severitas (sc. Ti. Graccho) dolori et timori fuit, eaque res illum fortem et clarum virum a gravitate patrum desciscere coegit. (Cic. har. resp. 43); Utinam in Ti. Graccho Gaioque Carbone talis mens ad rem publicam bene gerendam fuisset quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo his viris gloria praestitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex invidia foederis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa re publica est interfectus ...* (Cic. Brut. 103).

²¹³ *Tib. Sempronius Gracchus trib. pleb. cum legem agrariam ferret adversus voluntatem senatus et equestris ordinis: ne quis ex publico agro plus quam mille iugera possideret, in eum furorem exarsit ut M. Octavio collegae causam diversae partis defendenti potestatem lege lata abrogaret ...* (Liv. *perioch.* 58).

²¹⁴ Podle: ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. II: 253, pozn. 4 a 5 ke kap. 8) a LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 417).

²¹⁵ Cf. ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. II: 254, pozn. 7 ke kap. 8).

PLU. TG 19). Orosiův odpor vůči oběma Gracchům je patrný nejen v tomto kompozičním úseku. Lze se s ním setkat i v epizodě věnované Gaiu Gracchovi [5, 12, 3-10, celek 33] a v souvislosti se smrtí Scipiona Afrického (5, 10, 10). LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 417) při této příležitosti upozorňují na CORSINIHO²¹⁶ závěr o Orosiově politickém konzervatismu. Viz také podkapitolu práce 7. 1.

Pompeius spopondit ... accusaturum (5, 8, 4): podle FEARA (o. c.: 222, pozn. 85) jde pravděpodobně o Quinta Pompeia, konzula zvoleného roku 141 př. Kr. Podle ARNAUD-LINDETOVÉ (o. c. II: 254, pozn. 8 ke kap. 8) to musí být spíše jeden z tribunů lidu roku 133 př. Kr.

Calpurnium fornicem (5, 9, 2):²¹⁷ od prvního století po Kristu se vítězné oblouky v Římě označovaly termínem *arcus*. Některé starší oblouky si však ponechaly své původní označení jako *fornix*, tak i *Calpurni(an)us fornix*, který představoval horní konec mohutného schodiště vedoucího na Kapitol.

Gracchi inhumatum cadaver extabuit (5, 9, 3): otázku, jak skončilo Gracchovo mrtvé tělo, zodpovídá většina pramenů poměrně jasně. Bylo vhozeno do Tiberu.²¹⁸ Orosius o Tiberiu Gracchovi píše, že *cadaver extabuit*. Sloveso „*extabescere*“ může mít podle TLL (V.2, s. v. *extabesco*, 1965, 36nn) významy „zetlít“; „vymizet“; „rozpustit se“; „zajít“. Který z těchto významů však může být spojován s Gracchovým mrtvým tělem? Dá se opravdu říci, že nepohřbeno zetlelo? Ve větě předcházející zkoumaným slovům hovoří Orosius o tom, že *eorumque* (sc. in seditione interfectorum) *corpora in Tiberim proiecta sunt*. Ostatní tedy byli vhozeni do Tiberu. Věta o Gracchovi pak začíná slovy *ipsius quoque Gracchi ...*. *Quoque* by tedy mohlo napovědět, že stejný osud potkal i Graccha. V překladu proto slučuji tyto dvě představy a volím slova: „... zahynulo ... dvě stě mužů, jejichž těla byla hozena do Tiberu. Tam se nepohřbena rozložila i mrtvola samotného Graccha.“

²¹⁶ CORSINI (o. c.: 77, pozn. 13).

²¹⁷ Podle: HÖCKER, Ch., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Fornix*. Brill Online, 18. 6. 2011.

²¹⁸ ... *insepultus in flumen proiectus*. (Liv. *perioch.* 58); ... *οὐ γὰρ ἐπέτρεψαν ἀνελέσθαι τὸ σῶμα τῶ ἀδελφῶ δεομένῳ καὶ θάψαι νεκτὸς, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἄλλων νεκρῶν εἰς τὸν ποταμὸν ἔρριψαν*. (PLU. TG 20, 4); ... *καὶ πάντας αὐτοὺς νεκτὸς ἐξέρριψαν εἰς τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ*. (APP. BC 1, 2, 16).

26) (5, 9, 4-8): Výčet neštěstí pokračuje dále. Na Sicílii trvá povstání otroků, které se začalo rodit již někdy v roce 138 př. Kr. Jeho ozvěny se šíří po celém světě a vyvolávají podobné puče v Latii, Athénách a na Délu. Všude jsou však potřeny. Také na Sicílii Římané otroky několikrát přemáhají. Počet mrtvých je obrovský. Poslední slova pasáže jsou Orosiovým zamyšlením nad bezvýchodností takových válek (viz podkapitolu práce **7. 1**).

Komentář k výstavbě textu (5, 9, 4-8):

Přechod od událostí spojených s Tiberiem Gracchem [25] k otrockým povstáním [26] se děje za pomoci adverbia **PRAETEREA**²¹⁹ (překládám slovním spojením „**K tomu všemu...**“), jež k hlavní neblahé události tohoto období přidává další, neméně tristní.

Úsek **26)** je vystavěn takto: V § 6 partikule **ENIM**²²⁰ vrací pozornost zpět k ohnisku povstání (tento fakt se snažím obrazit v překladu a volím slova: „**Na samotné Sicílii...**“). § 8 je úvahový, na což ukazuje i zvolací charakter jeho první věty. **UTIQUE**²²¹ ve větě druhé pak toto zvolání zoufalství blíže specifikuje (má zde význam „zajisté totiž“; „v každém případě“; proto volím překlad: „**Jakkoliv nevyhnutelná byla záhuba...**“).

Jazykový komentář (5, 9, 4-8):

apud Delon (5, 9, 5): viz poznámku „**apud Numantiam ... apud Romam**“ v jazykovém komentáři k úseku **24)**.

firmissima fugitivorum refugia (5, 9, 7): další příklad paronomázie, která je navíc součástí aliterace.

in ... infelicissimis damnis pugnae et infelicio ribus lucris victoriae quanti periere victi tantum perdidere victores (5, 9, 8): stylisticky propracované souvětí se dvěma do jisté míry

²¹⁹ *Orta praeterea in Sicilia belli servilis contagio ...* . (5, 9, 4).

²²⁰ *In Sicilia enim ...* . (5, 9, 6).

²²¹ *Pereundum utique dominis erat ...* . (5, 9, 8). Cf. KÜHNER – STEGMANN (*o. c. I*: 799, 4) a Hofmann – Szantyr (*o. c.*: 492-493, § 264).

antitetickými (*damnis x lucris; victi x victores*) dikóly majícími shodnou strukturu a poskytujícími pohled jak poraženého, tak vítěze, z nichž ani jeden nebyl kvůli vzájemné vnitřní provázanosti (vítězní otrokáři přišli o svůj majetek) uspokojivý. Všimněme si také „stupňování“ superlativu v rámci paronomázie (*infelicissimis --> infelicioribus*).

Věcný komentář (5, 9, 4-8):

in Sicilia belli servilis contagio (5, 9, 4): pokračování povstání otroků, které na Sicílii vedl Eunús.²²² Cf. poznámku „***bellum servile ortum est***“ ve věcném komentáři k úseku **22**). Vlna povstání se pravděpodobně ze Sicílie rozšířila dále, jak nás kromě Orosia zpravuje i Diodóros Sicilský (35, 2, 19).

Q. Metello et Cn. Servilio Caepione (5, 9, 4): Quintus Caecilius Metellus Macedonicus (konzul roku 143 př. Kr.) a Gnaeus Servilius Caepio (konzul roku 141 př. Kr.), kteří v roce 133 př. Kr. zastávali pravděpodobně „*funzioni di magistrati straordinari*“, jak poznamenávají LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 418).

in metallis ... Atheniensium (5, 9, 5): jedná se doly v pohoří Laurion v jižní Attice.

diversa haec incendia (5, 9, 5): cf. poznámku „***diversarum***“ ve věcném komentáři k úseku **3**).

post Fulvium consulem Piso consul (5, 9, 6): Gaius Fulvius Flaccus byl konzulem v roce 134 př. Kr. Lucius Calpurnius Piso Frugi o rok později.

Mamertium (5, 9, 6): FEAR (o. c.: 223, pozn. 92) se domnívá, že se jedná o Messanu. S tím nesouhlasí ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. II: 103, pozn. 6) poukazujíc na 5, 6, 4, kde se hovoří o tom, že Messana jediná zůstala otrockých bouří ušetřena, a ztotožňuje Mamertium s městem Murgentium (Morgantia) ležícím na řece Symaethu. K témuž názoru se kloní K. ZIEGLER (*RE* 27 Hb., 1928, s. v. *Mamertium*, col. 952).

²²² *Res praeterea in Sicilia vario eventu adversus fugitivos gestas continet.* (Liv. *perioch.* 58).

Rutilius consul (5, 9, 7): Orosius neuvádí jeho jméno správně. Konzulem roku 132 př. Kr. byl Publius Rupilius, který také podle Liviovy periochy 59 válku s otroky na Sicílii ukončil.

Hennam (5, 9, 7): ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 104, pozn. 8) uvádí, že Florus (*epit.* 3, 19, 7) přiřknul dobytí Henny Marku Perpernovi (konzulovi roku 130 př. Kr.).

27) (5, 10, 1-5): Nový rok, nová kapitola, nová událost. Tentokrát je to válka s Attalovým bratrem Aristoníkem, proti němuž je vyslán Publius Licinius Crassus. Přestože se mu dostalo vydatné pomoci od spojenců, Aristoníkos jej poráží. Crassus raději volí Istí dosaženou smrt než pohanu a otroctví. Proti Aristoníkovi dále bojuje konzul Perperna (u Orosia Perpenna), tentokrát úspěšně. Aristoníkos je odveden do Říma k popravě. Perpenna však umírá v Pergamu na nemoc.

Komentář k výstavbě textu (5, 10, 1-5):

Přechod od celku **26)** k celku **27)** určuje nová datace od založení Města.

K vnitřnímu uspořádání celku **27)** je možno poznamenat, že veškeré časové, explikativní, konkluzivní, důsledkové a další vztahy (reprezentované příslušnými partikulemi) mezi větami/souvětími v části **27)** se týkají pouze událostí v tomto úseku a nezasahují do širšího diskurzu páté knihy.

Jazykový komentář (5, 10, 1-5):

conserto tamen bello (5, 10, 2): viz poznámku „**duobus bellis**“ v jazykovém komentáři k úseku **10)** a cf. Liviovo *conserta pugna* (např. 37, 30).

Aristonicum ... feriatum ... bello adortus (5, 10, 4): vazba slovesa *adoriri* s ablativem v instrumentálním použití je běžná. Avšak ke slovnímu spojení *bello aliquem adoriri* uvádí TLL (I, s. v. *adorior*, 815, 61) jako příklad pouze zkoumané místo z Orosia. Citace

z pozdnělatinských textů však *TLL* uvádí jen výběrově, takže není možné s jistotou připsat „vlastnictví“ této fráze Orosiovi.

Věcný komentář (5, 10, 1-5):

P. Licinius Crassus (5, 10, 1):²²³ Publius Licinius Crassus byl v roce 132 př. Kr. nejvyšším pontifikem a v roce 131 př. Kr. konzulem spolu s Luciem Valeriem Flakkem. Porážku v bitvě s Aristoníkem utrpěl u města Leukai nedaleko Smyrny. Zemřel v Pergamu, kde měl po Scipionu Nasikovi řídit senátní komisi, jež měla na starost dědictví po Attalovi [viz poznámku „**Obsistente Nasica**“ ve věcném komentáři k úseku **24**].

Aristonicum Attali fratrem (5, 10, 1):²²⁴ Aristoníkos byl nemanželský syn Eumena II. a nevlastní bratr Attalův. Ještě před příchodem Římanů, kteří si měli převzít dědictví, se prohlásil za krále. Města, jimž Attalos zaručil v odkazu svobodu, jej ale neuznala. Obklopil se tedy přívrženci, většinou neřeckého původu, především z venkova a uprchlými otroky a vystupoval jako obhájce chudiny. Viz také poznámku „**Attalus, Eumenis filius**“ ve věcném komentáři k úseku **25**).

Nicomede Bithyniae (5, 10, 2): Níkomédés II, syn Prúsiův, byl králem v Bithýnii v letech 149-128 př. Kr. Byl spojencem Říma.

Mithridate Ponti et Armeniae (5, 10, 2): Král pontské říše Mithradatés V. Euergetés²²⁵ (vládl v letech 150-120 př. Kr.) byl rovněž spojencem Říma a svědomitě mu poskytoval pomoc například již během třetí punské války [cf. MÜNZER, F., *RE* 30 Hb., 1932, s. v. *Mithridates* 11), col. 2162-2163]. Téměř týchž slov užívá Orosius o Mithradatovi VI.: *Mithradates rex Ponti atque Armeniae* (6, 2, 1).²²⁶ MÜNZER (*l. c.*) neposkytuje žádnou informaci o tom, že by nad Arménií měl moc i Mithradatés V. Je tedy pravděpodobné, že Orosius na něj vztáhl obecně známou informaci o Mithradatovi VI. K otázce lze dodat, že

²²³ Podle: ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 254, pozn. 1 ke kap. 10) a LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 418).

²²⁴ Podle: ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 254, pozn. 2 ke kap. 10).

²²⁵ ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 254, pozn. 4 ke kap. 10) uvádí, že jeho přízvisko bylo Eupatór. To však patřilo až Mithradatovi VI.

²²⁶ A podobně charakterizuje Mithradata VI. i Eutropius (5, 5, 1): *Mithridates enim, qui Ponti rex erat atque Armeniam minorem et totum Ponticum mare in circuitu cum Bosphoro tenebat ...*

po Diocletianově reformě dělení provincií vznikla roku 314 po Kr. tzv. *Dioecesis Pontus/Pontica*, v níž měl vrchní vojenské velení *dux Ponti et Armeniae*. Tento stav trval až do roku 535 po Kr., kdy Justinianus I. tuto funkci rozdělil na dvě [cf. NIEHOFF, J., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Pontus III*). Brill Online, 2. 7. 2011].

Ariarathe Cappadociae (5, 10, 2): Ariarathés V. Eusebés Filopatór panoval v Kappadokii v letech 163-130 př. Kr., kdy pomáhaje Římanům padl v bitvě s Aristoníkem.

Pylaemene Paphlagoniae (5, 10, 2): paflagonský vládce Pylaimenés odvozoval své jméno od velitele Paflagonců, o němž se mluví v Íliadě.

virgam ... in oculum Thracis inpegit ... (5, 10, 3): téměř týmiž slovy epizodu popisují Frontinus (*strat.* 4, 5, 16) a Valerius Maximus (3, 2, 12).

Perpenna consul (5, 10, 4): Marcus Perpenna byl konzulem v roce 130 př. Kr. Orosius jeho jméno uvádí jako *Perpenna*. Viz také poznámku „*Hennam*“ ve věcném komentáři k úseku **26**). Aristoníka porazil roku 130 př. Kr. a o rok později zemřel v Pergamu.

28) (5, 10, 6-8): Na tomto místě vkládá Orosius mezi římské dějiny opět několik informací o dění na východě (viz podkapitolu práce **5. 2**). Na východě jsme se nacházeli již v úseku předcházejícím, ale tam se události týkaly bezprostředně i Říma. Nové dvě východní epizody by se jistě mohly rozdělit do dvou celků, ale poněvadž jsou uváděny jako současné,²²⁷ bude příhodnější ponechat obě v úseku **28**). V první z nich se popisuje, jak byl Ptolemaios pro své hnusné zločiny vyhnán z Alexandrie. Ve druhé potom válka mezi Antiochem a parthským králem Fraatem, kterou Antiochos prohrál.

Komentář k výstavbě textu (5, 10, 6-8):

Obě události nejsou od líčení římských dějin nikterak výrazně odděleny. Zdá se, že je Orosius uvádí proto, že se obě odehrály ve stejném roce jako válka s Aristoníkem [**27**]], a

²²⁷ Druhá událost, Antiochův boj proti Fraatovi, začíná slovy: *lisdem temporibus ...* (5, 10, 8).

proto, že pozornost čtenáře je nyní tak jako tak přesunuta na východ. Z toho důvodu epizoda o Ptolemaiovi začíná slovy *Eodem tempore* (5, 10, 6).

K vnitřnímu uspořádání celku **28**) můžeme říci totéž, co u části **27**).

Jazykový komentář (5, 10, 6-8):

misera vita miseriores vitae exitum dedit (5, 10, 6): paronomázie založená na stupňování adjektiva *miser* a polyptóton substantiva *vita*.

privignam ... coniugem adscivit (5, 10, 7): *TLL* (II, s. v. *adscisco*, 765, 38-43) informuje o tom, že *adsciscere* lze i *feminas in matrimonium/concubinatum*. Výčet autorů pak ukazuje, že se jedná o použití pozdněantické. Orosius sám kromě zkoumaného místa píše i v 1, 15, 9: *Hippolyten matrimonio adscivit*.

Babylona atque Ecbatana (5, 10, 8): ablativ *Babylona* se objevuje výlučně u Orosia a jediný výskyt je na tomto zkoumaném místě (cf. *TLL* II, s. v. *Babylon*, 1654, 34-35). Užití tvaru od velmi vzácné sigulární podoby názvu města Ekbatan (*Ecbatana*, -ae, f.)²²⁸ nacházíme např. také u Lucilia [*ad regem legatus, Rhodum, Ecbatanam ac Babylonem* (464)].

Věcný komentář (5, 10, 6-8):

Ptolemaei Alexandrinorum regis (5, 10, 6):²²⁹ Ptolemaios VIII. Euergetés II. Fyskón roku 142 př. Kr. zapudil svou sestru a vdovu po svém bratrovi a předchůdci Kleopatru II., s níž byl ženat i on sám, a oženil se se svou nevlastní dcerou/neteří Kleopatrou III. Vládl v Egyptě od roku 145 př. Kr., kdy zemřel jeho bratr Ptolemaios VI. Filométór. V roce 131 př. Kr. byl pro krutost (nechal zavraždit jak svého syna, tak chlapce, jež měla Kleopatra II. s Ptolemaiem VI.) donucen uprchnout, ale roku 130 př. Kr. se vrátil [cf. VOLKMANN, H., *RE* 46 Hb., 1959, s. v. *Ptolemaios* 27), col. 1721].

²²⁸ Cf. *OLD* (584: s. v. *Ecbatana*).

²²⁹ Cf. též *Ivst.* 38, 8.

Antiochus ... victus est (5, 10, 8): Antiochos VII. Euergetés (Sidétés) vládl v seleukovské Sýrii v letech 138-129 př. Kr. V roce 130 př. Kr. se mu podařilo zatlačit Parthy z Babylónu a Médie, ale v roce 129 př. Kr. od nich utrpěl těžkou porážku a zahynul [cf. MEHL, A., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Antiochus* 9]. Brill Online, 13. 7. 2011.]. Boj Antiocha s Parthy popisuje šíře např. Iustinus (38, 10).

Phrahatem regem (5, 10, 8): Fraatés II., syn Mithradata I., vládl v Parthii od roku 139/138 př. Kr. Padl v bitvě proti Skythům pravděpodobně v roce 127 př. Kr.

29) (5, 10, 9-10): Samostatným celkem je jistě Scipionova smrt. Orosius hovoří o tom, že Scipio upozorňoval, že mu kdosi vyhrožuje, a netrvalo dlouho a byl skutečně nalezen mrtev. Scipio Africký je jedna z poměrně malého množství postav v dějinách římské republiky, kterých si Orosius do jisté míry váží. V tomto úseku vyjadřuje svůj názor na hanebnost Scipionova zavraždění a zdůrazňuje, jak mocný byl jeho vliv na římskou společnost. Na závěr uvádí domněnku, že vrahem byla Scipionova žena a sestra bratří Gracchů Sempronie.

Komentář k výstavbě textu (5, 10, 9-10):

Celek **29)** je uvozen konzulským datováním.

Jeho vnitřní struktura nemá žádné výrazné rysy, pokud se výstavby textu týče.

Jazykový komentář (5, 10, 9-10):

contestatum, quod ... cognovisset (5, 10, 9): jak praví *TLL* (IV, s. v. *contestor* 689, 2), (*contestari*) *legitur apud Cic. CAES. SEN. et praecipue apud recentiores, qui (eo/verbo) utuntur et active et passive*. Zkoumané místo pak *TLL* uvádí na 690, 41-42 a slovesu *contestari* v tomto případě přiřazuje význam *monere*, s čímž jsem pracoval i při překladu. O obsahové propozici ve formě vedlejší věty s *quod/quia* po slovesech *declarandi/sentiendi* viz poznámku „**unde credibile est quia ... incluserint**“ v jazykovém komentáři k úseku **23)**.

alio die (5, 10, 9): mezi místa, na nichž má *alius* u Orosia význam *alter* řadí SVENNUNG (o. c.: 75) i 5, 10, 9. *Alio die* skutečně musí znamenat „druhý den“; „den nato“, tj. hned druhý den po Scipionově řeči před shromážděním (cf. *pridie* v témže paragrafu).

dolo necatum ferunt, ne ... familia ... non ... esset immanior (5, 10, 10): velmi neobvyklá konstrukce s dvojitým záporem v jiné než obavné větě. Mezi větami je zde spíše vztah účelový. Normativní gramatiky se o takovém případě nezmiňují, a je tedy nutno se domnívat, že *litotes* nahrazující *ut* je zde jen Orosiovou stylistickou variantou.

Věcný komentář (5, 10, 9-10):

C. Sempronio Tuditano et M. Acilio consulibus (5, 10, 9): Gaius Sempronius Tuditanus a Manius Aquilius (nikoliv Marcus Acilius, jak chybně uvádí Orosius) zastávali konzulát roku 129 př. Kr.

Scipionem ... exanimem ... repertum (5, 10, 9): Liviova periocha 59 spojuje ještě výrazněji Scipionovo nejasné úmrtí s jeho odporem vůči gracchovské politice.²³⁰

tantum ... Africani vigor et modestia valeret ... (5, 10, 9): již v poznámce „**moritur ... utilis de provisione conlatio et oritur infamis de ambitione contentio**“ ve věcném komentáři k úseku 24) jsme si všimli, že po vyvrácení Numantie nacházejí někteří historikové včetně Orosia zlom v římské politice a v chování Říma vůči okolnímu světu i k sobě samému. Nastává přechod k době plné občanských válek a válek se spojenci [na zkoumaném místě rovněž: ... *neque sociale, neque civile bellum ...* cf. poznámku „**bella servilia, socialia, civilia, fugitivorum**“ ve věcném komentáři v úseku 1)]. Tato změna se ještě neprojevila v plné síle, protože dosud žil Scipio Africký, který byl, jak vidíme z Orosiových slov, poslední záštitou starého stavu. Jak jsme již několikrát poznamenali, Orosius si Scipiona nadobýčejně váží. Tato úcta vysvítá ještě intenzivněji, vezmeme-li v úvahu, jak kritický postoj Orosius obyčejně zaujímá vůči republikánským osobnostem [Gracchové, Varro apod. – cf. např. poznámky

²³⁰ *Seditiones a triumviris Fulvio Flacco et C. Graccho et C. Papirio Carbone agro dividendo creatis excitatae. Cum P. Scipio Africanus adversaretur fortisque ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inventus est. Suspecta fuit, tamquam ei venenum dedisset, Sempronia uxor hinc maxime quod soror esset Gracchorum cum quibus simultas Africano fuerat.* (Liv. perioch. 59).

„*collegam Paulum obluctantem*“ a „*Obsistente Nasica*“ ve věcném komentáři k úsekům **18)** a **25)**]. Váží si jej dokonce i přes to, že právě on stál u pádu Numantie. Ostatně již v Orosiově vyprávění o jejím dobývání jsme zaznamenali jisté projevy respektu ke Scipionovi a autor se nás snažil přesvědčit, že úspěch Říma byl téměř výhradně Scipionovou zásluhou (viz 5, 7, 6 a 5, 7, 15). Je snad možno říci, že ve Scipionově smrti Orosius spatřuje poslední krok k tomu, aby se bez zábran rozpoutalo peklo spojeneckých a občanských válek. O Scipionově povaze, vlivu a významu více u F. MÜNZERA [*RE* 7 Hb., 1900, s. v. *Cornelius* 335), col. 1460nn].

30) (5, 10, 11): Další (nešťastnou) událostí jsou nové soptění Etny a jeho smrtonosné následky.

Komentář k výstavbě textu (5, 10, 11):

Celek **30)** je uvozen konzulským datováním.

Jazykový komentář (5, 10, 11):

alio die (5, 10, 11): v tomto paragrafu na rozdíl od 5, 10, 9 již ve svém vlastním významu, nikoliv ve významu *altero die*.

Věcný komentář (5, 10, 11):

M. Aemilio L. Oreste consulibus (5, 10, 11): Marcus Aemilius a Lucius Aurelius Orestes zastávali úřad konzula v roce 126 př. Kr.

Celý paragraf je další ukázkou Orosiovy záliby v přírodních dějích, které popisuje se značnou barvitostí a stylistickým umem. Srovnajme si jen několik vět s popisem téže události u Iulia Obsequenta (29). Rozdíly pochopitelně plynou i z různosti žánrů.

Iulius Obsequens 29:	Orosius 5, 10, 11:
<i>Aetna mons terrae motu ignes super verticem late diffudit.</i>	<i>Aetna vasto tremore concussa exundavit igneis globis.</i>
<i>Quibusdam adustis navibus ...</i>	<i>Tabulata navium liquefactis ceris extorruerit.</i>
<i>Vapore plerosque navalis exanimavit.</i>	<i>Homines quoque ... reciprocato anhelitu calidi aeris adustis introrsum vitalibus suffocavit.</i>
<i>Piscium vim magnam exanimem dispersit.</i>	<i>Exanimatos pisces supernatantesque excoxerit.</i>

31) (celá 5, 11): Hrůzyplné události se věnuje i další narativní celek, jenž tvoří kapitolu 11. Jedná se o kalamitu v podobě kobylek, které zaplavily Afriku a zničily veškerou úrodu. Když je potom vzal vítr a pohltilo moře, vznikla z vyplavené masy jejich mrtvých těl morová nákaza přinášející záhubu mnoha lidem i zvířatům. Jakmile skončí popis těchto hrůz, přechází Orosius k obecnější úvaze o síle takových katastrof v dobách křesťanských a předkřesťanských (viz podkapitolu práce 7. 1). Tento poslední paragraf (6) by jistě mohl tvořit samostatný úvahový celek, ostatně i ARNAUD-LINDETOVÁ jej vymezuje novým odstavcem (o. c. II: 108), avšak odkazů spojených s kobylkami a s konkrétním děním v Africe znázorněným v § 1-5 je tolik, že považuji za lepší celky nedělit.

Komentář k výstavbě textu (5, 11):

V úvodu čteme typické konzulské datování.

K vnitřní struktuře **31)** poznamenejme: § 1 podá nedostatečnou a neurčitou informaci o katastrofě v Africe a § 2 ji prostřednictvím **NAMQUE**²³¹ začíná objasňovat [v překladu jsem přesunul informaci o kobylkách již do § 1, čímž jsem se zbavil nutnosti vyjádřit explicitně vysvětlení, které je § 2 reprezentováno. Překlad celého přechodu proto zní: „ ... **postihla Afriku, sotva se vzpamatovavší z válečných útrap, hrůzostrašná a neobvyklá pohroma, jejímž zdrojem byla obrovská mračna kobylek stahující se nad celou provincií...**“, přechod do § 2 pak překládám „**Když nejen zmařily...**“]. V úvodu § 4 stojí **AT VERO**²³² (po drobné úpravě věty překládám **POKUD VŠAK**), jež má navodit kontrast k předešlému popisu toho, jak mor zdecimoval africké zvířectvo. Autor jím chce ilustrovat, že to ještě nebylo nic proti

²³¹ *Namque cum per totam Africam ...* (5, 11, 2). Cf. pozn. 171.

²³² *At vero quanta fuerit hominum lues ...* (5, 11, 4).

tomu, co mor napáchal na lidských životech. Uvnitř § 4 nalézáme **SIQUIDEM**²³³ (do češtiny zde není nutno překládat), které má i zde obvyklou (v případě Orosiova díla) epexegetickou funkci a objasňuje zatím nekonkrétní informaci o vlivu moru na lidi. A konečně úvahový § 6 začíná částicí **VERUMTAMEN**²³⁴ (v češtině **VŠAK**) znamenající zřetelný přechod k jinému celku v rámci diskurzu, konkrétně od popisu událostí k úvaze.

Jazykový komentář (5, 11):

a bellorum excidiis (5, 11, 1): s genitivem explikativním se substantivum *excidium* vyskytuje až u pozdnělatinských autorů, zhruba od čtvrtého století po Kristu. U Orosia se podobné užití kromě zkoumaného místa nachází také v 3, 20, 11 (cf. *TLL* V.2, s. v. *excidium*, 1232, 57-62).

ultra opinionem (5, 11, 3): Orosius užívá této fráze, mající zhruba význam *praeter spem*, ještě v 4, 11, 6. Je to vyjádření velmi vzácné, obzvláště v této podobě bez dalších interponovaných slov. O něco hojněji se objevuje ve středověku.

animantum (5, 11, 3): dubletní genitiv plurálu k *animantium*, kterého užívají někteří básníci (Lucretius, Manilius) a pozdější prozaikové (Apuleius a dále pak autoři 5. stol. po Kr.). Orosius jej má ještě v 4, 2, 2. Cf. *TLL* II, s. v. *animans*, 84, 9nn a NEUE, F. – WAGENER, C., 1892. *Formenlehre der lateinischen Sprache*. Leipzig, str. 139nn.

vitium corruptionis (5, 11, 3): pleonastické vyjádření. *Vitium* je zde ve významu „zlá/špatná/zkažená podstata/příčina nějaké věci“, „tedy zlá/zhoubná příčina zkaženého stavu“. Cf. *OLD* [2080: s. v. *vitium* 2d)].

sub una die (5, 11, 5): Orosius užívá ve své tvorbě v několika případech k vyjádření časového údaje předložku *sub* s ablativem (*sub uno tempore; sub una die; sub eadem die*). Je tomu tak např. v 3, 16, 5; 6, 2, 2; 7, 2, 2; 7, 7, 8; 7, 12, 6; 7, 25, 14 atd. Je-li ve spojení obsaženo slovo *dies*, je vždy femininum. Podobný úzus je na několika místech i u jiných

²³³ *Siquidem in Numidia ...* (5, 11, 4). Cf. pozn. 135.

²³⁴ *Verumtamen pace et gratia omnipotentis Dei ...* (5, 11, 6).

pozdněantických autorů (Macrobius, Hieronymus). O užití předložky *sub* k vyjádření časového údaje hovoří podrobněji SVENNUNG (o. c.: 48).

verumtamen dixerim (5, 11, 6): v parentetickém použití. Viz poznámku „***ut non dixerim Hispani***“ v jazykovém komentáři k úseku **20**).

pax ... omnipotentis Dei (5, 11, 6): v souvislosti s bohy/Bohem se jedná o „pokoj“ od božského hněvu, tj. Bůh schvaluje jednání dotyčného jedince/ů, nehněvá se a poskytuje mu/jim požehnání a milost. Cf. OLD [1314: s. v. *pax* 2]).

de cuius misericordia ... loquor (5, 11, 6): kauzální význam předložky *de*. Viz poznámku „***impatientia sua, de qua sibi vicoriam ... praesumebat***“ v jazykovém komentáři k úseku **18**).

tanta vis inextricabilis mali (5, 11, 6): viz poznámku „***inextricabilia bella***“ v jazykovém komentáři k úseku **17**).

pernicies ... peritura ... perdita ... pereuntibus ... perisset (5, 11, 6): mnohonásobná aliterace²³⁵ mající za úkol potvrdit, jaké *inextricabile malum* byly kobyly, ať živé, či mrtvé. S lexikem majícím vzbudit nepříjemné pocity, odpor a hrůzu se ostatně setkáváme v průběhu celé kapitoly. Orosius nešetří výrazy jako *cadaver, putrefactus, pestilentia, tabidus, corruptio, pestifer, lues* apod. Více o funkci celé kapitoly viz ve věcném komentáři k tomuto úseku.

Věcný komentář (5, 11):

M. Plautio Hypsaeo M. Fulvio Flacco (5, 11, 1): zastávali konzulát v roce 125 př. Kr.

locustarum multitudines (5, 11, 1): s největší pravděpodobností to byla mračna sarančí stěhovavých (*locusta migratoria*), jejichž invaze do severní Afriky byly poměrně časté.

²³⁵ Aliteraci jsem se pokusil napodobit i v českém překladu: „... zhoubné kobyly ... život zhoubný ... po jejich záhubě ... hynoucí přáli ... aby neuhynuly.“

apud Uticam (5, 11, 5): o lokativní předložkové vazbě viz poznámku „**apud Numantium ... apud Romam**“ v jazykovém komentáři k úseku **24**). Utica byla hlavním městem provincie *Africa*, jež vznikla roku 146 př. Kr.²³⁶ Počty mrtvých v celé kapitole jsou zřejmě dosti přehnané. LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 419) vyvozují, že je Orosius musel přebrat již ze svého pramene.

perniciis ... peritura ... perdita ... pereuntibus ... perisset (5, 11, 6): závěrečné souvětí epizody výraznou kumulací výrazů spojených se smrtí jen dokresluje celkový obraz katastrofy páchnoucí hnilobou a morem. O Orosiově zálibě v líčení přírodních jevů jsme se zmínili již několikrát (viz např. věcný komentář předcházejícího úseku). Pohroma v podobě kobylek mu poskytla vynikající materiál pro efektní popis hrůz spojených s přírodními procesy a jevy a dala další argument k potvrzení jedné z jeho hlavních tezí, totiž že v předkřesťanské době nejen války, ale i přírodní pohromy byly mnohem horší než po Inkarnaci. V Liviově perioše 60 a u Iulia Obsequenta (30) jsou pouze základní informace o kobylkách a nákaze. Augustinus (*civ.* 3, 31) ji popisuje o něco podrobněji.

32) (5, 12, 1-2): V tomto úseku se Orosius věnuje znovuosídlení Kartága. Při vyměřování jeho území došlo k dalšímu zlověstnému znamení.

Komentář k výstavbě textu (5, 12, 1-2):

Celek **32)** má v úvodu dataci od založení Města i konzulské datování.

Uvnitř úseku si všimněme z hlediska výstavby textu pouze obvyklého vyprávěcího postupu historických textů, totiž nastínění informace a její následné rozvedení pomocí některé z explikativních (afirmativních, epexegetických) partikulí [většinou v pořadí *nam – quippe*, je-li třeba rozvést informaci ve více stupních. O tomto způsobu výstavby diskurzu viz např. RUIZ CASTELLANOS (o. c.)]. Zde je taková situace mezi § 1 a 2 a váže se k vyobrazení a

²³⁶ ... *lucustarum etiam in Africa multitudinem prodigii similem fuisse, cum iam esset populi Romani provincia, litteris mandaverunt ...* (AVG. *civ.* 3, 31).

vysvětlení toho, v čem spočívalo ono zlé znamení. Explikativní částicí je **NAM**²³⁷ (v překladu nechávám vysvětlování vyznačené pouze graficky prostřednictvím dvojtečky).

Jazykový komentář (5, 12, 1-2):

utrum ... expediret (5, 12, 2): v pozdní latině se *utrum* často rovná *num*. Cf. KÜHNER – STEGMANN (*o. c. II*: 529, 6.).

Věcný komentář (5, 12, 1-2):

L. Caecilio Metello et Quinto Titio Flaminio consulibus (5, 12, 1): Orosius se tentokrát ve jménech mýlí značně. Konzulové roku 123 př. Kr. (nesedí tedy ani datace podle a. V. c) byli Quintus Caecilius Metellus Balearicus a Titus Quinctius Flaminius.

Carthago ... restitui iussa (5, 12, 1):²³⁸ Kartágo mělo být znovu osídleno podle *lex Rubria (lex de colonia Carthaginem deducenda)* z 123 př. Kr. Zákon ve shodě s Gaiem Gracchem navrhl jeho kolega tribun lidu Rubrius. Protože senát chtěl Graccha dostat pryč z Itálie, rozhodl, aby osídlení řídil on a Fulvius Flaccus.²³⁹ Kolonie měla být zřízena na místě někdejšího Kartága, protože tam byla úrodná půda, a založit se měla především proto, že v Římě pro veliké množství lidí a nedostatek místa docházelo k různým třenicím. Gracchus však chtěl této příležitosti použít k získání obliby u lidu. Když se vrátil do Itálie, přišla zpráva, že vlci v noci vyvrátili vytyčovací kolíky. To věštci považovali za zlé znamení pro zakládanou kolonii. Senát proto osidlování zastavil.²⁴⁰ Gracchus se s rozhodnutím nesmířil a rozpoutal v Římě nepokoje, které potom spolu s dalšími událostmi vedly až k jeho vlastnímu usmrcení (viz následující úsek).

²³⁷ **Nam cum mensores ...** (5, 12, 2).

²³⁸ Podle MÜNZER, F., *RE* 1 Hb., 1914, s. v. *Rubrius* 2), col. 1169 a *APP. BC* 1, 3, 24.

²³⁹ ... τῶνδε αὐτῶν οἰκιστῶν ἐπίτηδες ἡρημένων, ἵνα μικρὸν ἀποδημούντων ἀναπαύσαιτο ἢ βουλή τῆς δημοκοπίας. (*APP. BC* 1, 3, 24).

²⁴⁰ ... ἐπιστειλάντων δεῦν ἐν Λιβύῃ τὴν πόλιν ἔτι διαγραφόντων, ὅτι λύκοι τοὺς ὄρους Γράκχου τε καὶ Φουλβίου διέτριψαν ἀνασπασαντες, καὶ τῶν μάντεων τὴν ἀποικίαν ἡγουμένων ἀπαίσιον, ἢ μὲν βουλή προέγραφεν ἐκκλησίαν, ἐν ἧ τὸν νόμον ἔμελλε τὸν περὶ τῆσδε τῆς ἀποικίας λύσειν ... (*APP. BC* 1, 3, 24).

33) (5, 12, 3-10): Gaius Gracchus se stal tribunem lidu i pro rok 122 př. Kr. V úřadu jej poté střídá Minucius a ruší většinu jeho zákonů a nařízení, což rozpoutalo prudké boje mezi straníky jednoho i druhého. Dochází k mnoha vraždám a Gracchus nakonec páchá sebevraždu. Následuje popis dění po Gracchově smrti, tj. stíhání a popravy.

Komentář k výstavbě textu (5, 12, 3-10):

Návaznost **33)** na **32)** se děje prostřednictvím časového určení *eodem anno*.

K vnitřní struktuře úseku **33)**: § 4 zajišťuje typickým způsobem skrze **NAM**²⁴¹ (překládám příčinně - **JELIKOŽ**) výklad § 3, který nám jen předestře, že Gaius Gracchus byl pro stát zhoubou. Spojitost mezi § 4 a 5 obstarává jméno tribuna Minucia, přičemž § 5 znamená přechod k líčení jeho činnosti. § 7 adverbium **CONTRA**²⁴² (v češtině „**Proti němu...**“) přesouvá pozornost ke druhé straně konfliktu. Uvnitř § 7 nalézáme rovněž shrnující **ITAQUE**²⁴³ („**Jak bylo řečeno...**“). Díky větě, kterou uvozuje, si uvědomíme výsledek dění popisovaného v předešlých paragrafech, a je připravena půda pro další odvíjení událostí. Zbylé paragrafy vždy uvádějí nové body ve vyprávění celé epizody, aniž jsou jejich hranice zdůrazněny jakýmikoliv částicemi.

Jazykový komentář (5, 12, 3-10):

signum belli (5, 12, 5) ... *anceps bellum* (5, 12, 7): ve smyslu „**boj**“; „**šarvátka**“. Cf. poznámku „*duobus bellis*“ v jazykovém komentáři k úseku **10)**.

Věcný komentář (5, 12, 3-10):

C. Gracchus ... tribunus plebi ... creatus (5, 12, 3): jak je uvedeno výše, Gaius Gracchus byl tribunem lidu roku 123 i 122 př. Kr.

²⁴¹ *Nam cum saepe populum Romanum largitionibus ...* . (5, 12, 4).

²⁴² *Contra D. Brutus ...* . (5, 12, 7).

²⁴³ *Itaque cum diu anceps bellum agitaretur ...* . (5, 12, 7).

pernicies fuit (5, 12, 3): FEAR (o. c.: 227, pozn. 118) trefně upozorňuje na to, že Orosius označuje Gaia Graccha týmž slovem jako kobylky v předcházející kapitole (5, 11, 6). Je to další doklad Orosiova negativního hodnocení bratří Gracchů, které je patrné v celé kapitole a které značnou měrou vychází z Livia.²⁴⁴

Minucius tribunus plebi (5, 12, 5): tento úřad zastával roku 121 př. Kr. Viz též poznámku „**Octavio ... ademit imperium ... successorem Minucium dedit**“ ve věcném komentáři k úseku 25).

cum Fulvio Flacco (5, 12, 5): byl konzulem v roce 125 př. Kr. [viz též poznámku „**M. Plautio Hypsaeo M. Fulvio Flacco**“ ve věcném komentáři k úseku 31)] a roku 122 př. Kr. tribunem lidu spolu s Gracchem [viz také poznámku „**Carthago ... restitui iussa**“ ve věcném komentáři k úseku 22)], což odporovalo zavedené praxi *cursus honorum*.²⁴⁵

servos ... vocaret (5, 12, 6): o marném nabízení svobody otrokům hovoří např. i Appiános (BC 1, 3, 26).

Dianium (5, 12, 6): ... τὸ Ἀρτεμίσιον καταλαμβάντες ἐκρατύνοντο ... , píše Appiános (BC 1, 3, 26). Jedná se o Dianin chrám na Aventinu. Název chrámu je dosvědčen i u Livia (1, 48).

D. Brutus vir consularis (5, 12, 7): tentýž Decimus Iunius Brutus Callaec(i)us, který zastával úřad konzula roku 138 př. Kr. Viz poznámku „**Brutus in ulteriore Hispania**“ ve věcném komentáři k úseku 19). Cf. též AMPEL. 19, 4; 26, 2.

a clivo Publicio (5, 12, 7):²⁴⁶ první cesta na Aventin, po níž mohly jezdit povozy. Nechali ji vybudovat plebejští aedilové, bratři Lucius a Marcus Poblucius Malleolus v letech

²⁴⁴ C. Gracchus ... **perniciosas aliquot leges tulit** ... (Liv. perioch. 60). V téže perioše se i šíře popisují zákony, které Gaius Cracchus zavedl.

²⁴⁵ MÜNZER, F., RE 13 Hb., 1910, s. v. Fulvius 58), col. 242: „Gleich darauf ergab er sich wieder der eifrigen Agitation für die Gracchischen Reformen, und obgleich die Bekleidung des Volkstribunats nach den höheren Ämtern etwas Unerhörtes war (...), bewarb er sich als Consular um das Volkstribunat für 122 und erhielt es.“

²⁴⁶ Podle: FÖRTSCH, R., 2011. Brill's New Pauly, s. v. Clivus Publicius. Brill Online, 4. 7. 2011.

241-238 př. Kr. Vedla od *Forum Boarium* přes *Porta Trigemina* ve směru dnešní *Via di Santa Prisca* a *Clivo dei Publicii*.

templum Minervae (5, 12, 7): stál pravděpodobně vedle výše zmíněného chrámu *Dianina*. Cf. HÜLSEN, Ch., *RE* 2, 1896, s. v. *Aventinus* 1), col. 2284.

interventu Laetorii (5, 12, 7):²⁴⁷ Publius Laetorius byl věrným Gracchovým stoupencem. Když se Gracchus během nepokojů pokusil v Minervině chrámu o sebevraždu, Laetorius spolu s Markem Pomponiem mu v tom zabránili. Oba jej potom chránili a doprovázeli přes *Pons Sublicius* (viz poznámku „**ad pontem Sublicium**“ v tomto věcném komentáři) na levý břeh Tiberu. Laetorius v boji na mostě zahynul. Cf. především VAL. MAX. 4, 7, 2, kde je Laetorius přirovnáván k legendárnímu Horatiu Coclitovi, a PLU. CG 16, 4, kde autor Laetoria mylně nazývá Liciniem.

ab Opimio missi (5, 12, 7):²⁴⁸ Lucius Opimius byl konzulem roku 121 př. Kr. Bouře vyvolané Gaiem Gracchem a Fulviem Flakkem probíhaly tedy v době jeho úřadování. Jako konzul měl za úkol uplatnit *senatus consultum ultimum* proti Gaiu Gracchovi a jeho příznivcům.²⁴⁹ Roku 120 př. Kr. byl obžalován tribunem lidu Publiem Deciem Subulonem, že nechal popravovat římské občany bez rozsudku (o tom se Orosius zmiňuje též – 5, 12, 10). Byl však zproštěn viny. V roce 109 př. Kr. byl obviněn z přijímání úplatků a zemřel ve vyhnanství.

per aedem Lunae (5, 12, 8): další z chrámů postavených na Aventinu.²⁵⁰ Cf. HÜLSEN, Ch., *RE* 2, 1896, s. v. *Aventinus* 1), col. 2284.

craticio pariete (5, 12, 8): Vitruvius (2, 8, 20) si na tento druh stavebního materiálu stěžuje slovy *parietes craticii vero velim quidem ne inventi essent*. GEORGES (1733: s. v.

²⁴⁷ Podle: ELVERS, K.-L., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Laetorius* 2). Brill Online, 6. 7. 2011.

²⁴⁸ Podle: BRINGMANN, K., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Opimius* 1). Brill Online, 7. 7. 2011.

²⁴⁹ Οὗτος μὲντοι πρῶτος ἐξουσία δικτάτορος ἐν ὑπατείᾳ χρησάμενος, καὶ κατακτείνας ἀκρίτους ἐπὶ τρισχιλίους πολίταις Γάιον Γράγχον καὶ Φούλβιον Φλάκκον ... (Plu. CG 18, 1).

²⁵⁰ ... atrox cum vento tempestas coorta multis sacris profanisque locis stragem fecit, signa aenea in Capitolio deiecit, forem ex aede Lunae, quae in Aventino est, raptam tulit et in posticis parietibus Cereris templi adfixit ... (Liv. 40, 2, 2).

craticius) uvádí i význam *Fachwerk*, tedy *hrázděná konstrukce*. Na základě toho také dané místo *HP* překládám.

ad pontem Sublicium (5, 12, 8): nejstarší most v Římě, který podle tradice nechal zbudovat král Ancus Marcius. Byl dřevěný a stál na dřevěných pilířích, podle čehož byl pojmenován, t. j. „pilotový“.²⁵¹ Více podrobností a informací především ke sporné otázce umístění mostu viz u J. WEISSE (*RE* 7Hb., 1931, *Sublicius pons*, col. 481.).

caput Gracchi ... consuli ... corpus ... ad matrem ... devectum est (5, 12, 9): o tom, že hlavu Gaia Graccha donesli konzulovi, píše také Plútarchos (*CG* 17), ale ani on ani Valerius Maximus (6, 3, 1) či Velleius Paterculus (2, 6, 7) neuvádějí, že by jeho tělo někdo dopravil matce Cornelií do Misena. Všichni tři se naopak shodují, že Gaiovo tělo bylo stejně jako v případě jeho bratra vhozeno do Tiberu.

Opimius consul ... in bello fortis ... in quaestione crudelis (5, 12, 10): působení a činy konzula Opimia jsme již stručně popsali v tomto věcném komentáři v poznámce „***ab Opimio missi***“. Veškeré dění před Gracchovou a Fulviovou smrtí i po ní líčí velmi podrobně Plútarchos v *CG* 13nn. Epizodu hodnotí též Augustinus (*civ.* 3, 24).

34) (5, 13, 1): Kapitola třináct nabízí hned tři rozdílné události. Každé z nich proto přiřazuji vlastní miniúsek. První tvoří Metellovy válečné operace na Baleárách a potlačení tamější pirátské hrozby.

Komentář k výstavbě textu (5, 13, 1-3):

Časově se všechny tři paragrafy kap. 13, tedy celky **34)**, **35)** a **36)** řadí k počátkům událostí úseků **32)** a **33)** (tj. k roku 123 př. Kr.), jelikož jsou postupně uvedeny slovy: *lisdem temporibus; Gnaeus quoque Domitius a eodem tempore*.

Ve vnitřní struktuře nenalézám žádné výrazné prvky výstavby textu.

²⁵¹ Cf. GEORGES (2860: s. v. *sublicius*).

Věcný komentář (5, 13, 1):

Metellus (5, 13, 1): jde o Quinta Caecilia Metella Balearika, o němž byla řeč již ve věcném komentáři k úseku **32**). Obyvatelé Baleár porážel v letech 123-122 př. Kr. a roku 121 př. Kr. v Římě triumfoval. Cf. Liv. *perioch.* 60, kde jsou načrtnuty i návrhy původu jména Baleár, nebo FLOR. *epit.* 3, 8, 1-6.

35) (5, 13, 2): V této sekci se popisuje vítězství Gnaea Domitia nad Allobrogy.

Jazykový komentář (5, 13, 2):

Gnaeus quoque Domitius proconsule (5, 13, 2): již staří gramatikové²⁵² se pozastavovali nad tím, že slovo *proconsule* stojí někdy i v nominativu a vysvětlovali tuto skutečnost různě. Např. Martianus Capella (3, 294) je považoval za nesklonné spojení dvou slov: ... *si proconsule dicatur in casu nominativo, monoptoton erit ...*, kde předložka má stále svou sílu, a nikoliv za *nomen compositum ut procurator, propugnator, kde praepositio perit*. Jako *nomen compositum* existuje potom v podobě *proconsul, -is, m.* TLL (X.2, s. v. *proconsul*, 1542, 17nn) upozorňuje na to, že tvar *proconsule* spojený s nominativy se mimo jiné vyskytuje ve starých rukopisech a jako příklad uvádí i 5, 13, 2.

Věcný komentář (5, 13, 2):

Gnaeus quoque Domitius proconsule (5, 13, 2): Gnaeus Domitius Ahenobarbus zastával úřad konzula v roce 122 př. Kr., v roce 121 př. Kr., pravděpodobně na počátku svého působení v úřadu prokonzula, zvítězil nad Allobrogy a roku 120 př. Kr. slavil triumf. Orosius narozdíl od Liviovy periochy 61 a Flora (*epit.* 3, 2, 3-6) uvádí i počty padlých a zajatých.

Allobrogas Gallos ... Vindalium (5, 13, 2): Allobrogové žili na území mezi řekami Rhône a Isèrou. Jejich město Vindalium leželo na soutoku Rhône a řeky Sorgue (cf. STR. 4, 2, 3).

²⁵² Např.: PROB. *inst. gramm.* IV 126, 12; EXPLAN. in DON. *gramm.* IV 499, 1nn či MART. CAP. 3, 294.

elephantorum nova forma (5, 13, 2): Římané slonů v bitvách neužívali často. Mluví se o nich například v souvislosti s bitvou u Thapsu (BELL. *Afr.* 86, 1). Cf. HÜNEMÖRDER, Ch., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Elephant*. Brill Online, 12. 6. 2011.

36) (5, 13, 3): Třetí událostí tohoto období je další ze soptění Etny.

Věcný komentář (5, 13, 2):

O přírodní katastrofě, kterou Orosius popisuje tradičně velmi detailně, hovoří také Augustinus ve třetí knize *De civitate Dei* (3, 31), na místě, kde obecně pojednává o přírodních pohromách [cf. poznámku „*pernicies ... peritura ... perdita ... pereuntibus ... perisset*“ ve věcném komentáři k úseku **30**]. LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 421) vidí inspirační proud vycházející z tohoto místa Augustinova díla a jdoucí k Orosiovi, který se na jednotlivé přírodní neblahé úkazy uvedené u Augustina zaměřuje a se svou zálibou v popisech přírodních dějů jim věnuje v páté knize značný prostor.

37) (5, 14, 1-4): Kapitulu čtrnáct, přenášející vypravování do dalšího roku, lze opět rozdělit na dvě válečné události (obě znamenaly vítězství Říma). První z nich je boj s arvernským králem Bituitem.²⁵³

Komentář k výstavbě textu (5, 14, 1-4):

Úsek **37)** je vymezen datováním od založení Města.

Ve vnitřní struktuře celku **37)** nenalézám žádné výrazné prvky výstavby textu.

²⁵³ „Die capitolinischen Triumphaltafeln CIL I² p. 49 schreiben *rege Arvernorum Betulto*.“ [Klebs, E., *RE* 5 Hb., 1897, s. v. *Bituitus* 1), col. 546-547].

Jazykový komentář (5, 14, 1-4):

alium ... instruxit (5, 14, 2): *alium* ve významu *alter*. Cf. poznámku „*alio die*“ v jazykovém komentáři k úseku **29**); SVENNUNG (*o. c.*: 75; toto místo přímo cituje) a KÜHNER – STEGMANN (*o. c. I*: 651 A. 15).

compactis lyntribus (5, 14, 2): v nejstarších rukopisech se obvykle nachází tvar *lynt-*. Další varianty jsou *lint-* a *lunt-*. Cf. TLL VII.2, s. v. *linter*, 1465, 31nn.

cum ipsis lyntribus sunt (sc. Galli) (5, 14, 3): zde je nutno upozornit na chybu v textu ARNAUD-LINDETOVÉ (*o. c. II*: 112). V § 3 ve větě ... *ac mox cum ipsis lyntribus sunt* ... vypadla jmenná část analytického slovesného tvaru pasivního perfekta *mersi sunt* od slovesa *mergere*. ZANGEMEISTER (*o. c.*: 307) má slovesný tvar v této podobě kompletní. Ani u jednoho vydání kritický aparát čtení pouze se slovesným tvarem *sunt* neuvádí. Musí se tedy jednat o typografickou chybu, již jsem v textu vydání ARNAUD-LINDETOVÉ, který přikládám k této práci, opravil. Cf. též *mersa sunt* v následujícím paragrafu.

Věcný komentář (5, 14, 1-4):

Fabius consul (5, 14, 1):²⁵⁴ Vnuk Lucia Aemilia Paul(l)a Macedonika Quintus Fabius Maximus zastával konzulát roku 121 př. Kr. spolu s Luciem Opimiem [viz poznámku „**ab Opimio missi**“ ve věcném komentáři k úseku **33**]]. Orosius se v dataci jejich konzulátu mýlí o pět let. Fabius bojoval proti Arvernům a Allobrogům v téže době jako Gnaeus Domitius [cf. poznámku „**Gnaeus quoque Domitius proconsule**“ ve věcném komentáři k úseku **35**]]. Orosius se však o Fabiově vítězství nad Allobrogy na soutoku Rhône a Isère nezmiňuje [podle Plinia Staršího (*nat.* 7, 166) k němu došlo 8. srpna 121 př. Kr.]. Díky tomuto vítězství získal Fabius agnomen *Allobrogicus*. A třebaže se zasloužil také o definitivní porážku Bituita, byl arvernský náčelník nakonec veden v triumfálním průvodu Domitiově.

O stavbě pontonového mostu a o utopených Galech, stejně jako o slabém římském vojsku píše pouze Orosius. Cf. dále EVTR. 4, 22, 28; LIV. *perioch.* 61; VELL. 2, 10; FLOR. *epit.* 3, 2, 3-6; VAL. MAX. 9, 6, 3; STR. 4, 2, 3.

²⁵⁴ Podle: ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 254, pozn. 1 ke kap. 14) a LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 421).

38) (5, 14, 5-6): Druhou polovinu čtrnácté kapitoly tvoří popis útoku Quinta Marcia na galský kmen usídlený v podhůří Alp. Orosius nezapomíná zdůraznit hrdost Galů, kteří raději volili smrt, než by se stali otroky Říma.

Komentář k výstavbě textu (5, 14, 5-6):

Úsek **38)** se k úseku předchozímu připojuje pouze změnou události a jednajících osob.

Ve vnitřní struktuře celku **38)** nenalézám žádné výrazné prvky výstavby textu.

Věcný komentář (5, 14, 5-6):

Q. Marcius consul (5, 14, 5): Quintus Marcius Rex byl konzul v roce 118 př. Kr.

Gallorum gentem sub radice Alpium (5, 14, 5): jedná se pravděpodobně o kmen Stynů,²⁵⁵ kteří žili v Ligurii. Triumf nad nimi slavil Q. Marcius roku 117 př. Kr.

occisis coniugibus ac liberis in flammis sese proiecerunt (5, 14, 5): jak zde, tak i v následujícím paragrafu přisuzuje Orosius galským Stynům stejnou hrdost a svobodmilovnost jako obyvatelům Kartága či Hispánie. Detaily týkající se jejich hromadné sebevraždy podává z historiků také právě jen Orosius a svým popisem jejich počínání odkazuje zpět k úvodu páté knihy (5, 1, 5-6). Tam se nachází první zmínka o podobném zoufalém počínání poražených a okupovaných nepřátel Říma [viz poznámku „**miseris civibus ... se in ignem ... iacentibus**“ ve věcném komentáři k úseku **3)**], které potom znovu v plné síle přichází při zobrazení situace Numantijských těsně před vyvrácením jejich města (5, 7, 16). Podobné místo je ještě na konci páté knihy, kde se hovoří o dobývání města Calagurris (5, 23, 14).

²⁵⁵ Q. Marcius cos. **Stynos**, gentem Alpinam, expugnavit. (Liv. perioch. 62).

39) (5, 15, 1-19): Kapitola patnáct otevírá dlouhou pasáž věnovanou válce s Jugurthou. Přestože je jistě možné nalézt v této kapitole líčení zaměřené na jedné straně na různé fáze této války (a to na obecné rovině, tedy jako přehled jedné válečné etapy za druhou, bez bližších detailů o bitvách), stejně jako na detailní popis příhod na bojišti u jednoho konkrétního střetu (bitva u Cirty), a na straně druhé na Jugurthovu osobnost a jeho intriky, tedy na témata svým způsobem odlišná, berme v potaz, že vše je úzce spjato právě s Jugurthou, a ponechme kapitolu patnáct až do konce § 19 jako jeden kompoziční úsek se slibem, že detaily vnitřní struktury si probereme níže. Průběh války je následující: Jugurtha se zbavuje svých nevlastních bratrů (jednoho nechává zavraždit, druhého vyžene) a stává se jediným dědicem numidského království. Uplácí římské velitele a spřádá intriky dokonce v samotném Římě. Tím získává značnou moc a panství nad téměř celou Afrikou. Poté jej však několikrát porazí konzul Metellus a přinutí k velkým ústupkům. Ani v míru ale nelze od Jugurthy očekávat nic dobrého, a tak jeho zpupnost zlomí dobytím Capsy až konzul Marius. Jugurtha se ale nevzdává a uzavírá spojenectví s maurským králem Bocchem. S Římany se jejich společné vojsko střetává ve strašlivé bitvě u Cirty. Následuje detailní přehled situace na bojišti a popis vývoje bitvy. Římany nakonec zachraňuje změna počasí, numidsko-maurské vojsko prohrává a Jugurtha umírá v římském žaláři.

Komentář k výstavbě textu (5, 15, 1-19):

Úvodem celku je tentokrát datace jak od založení Města, tak konzulská.

Vnitřní uspořádání celku **39)** je následující: Hned druhý paragraf se z celého úseku vymyká. Na počátku stojí **SED**²⁵⁶ (**VŠAK**) a zprostředkovává (spolu s **EGO**) přímý Orosiův vstup a posouzení stavu všeobecného povědomí o Jugurthovi. Třebaže Orosius soudí, že „máme všichni dostatečně velké povědomí jak o Jugurthově nevypočitatelné a nesnesitelné povaze, tak o jeho činech, stejnou měrou proradných i rázných,“ započíná v § 3, se slibem stručnosti (čímž se velmi blíží principu stylistické figury *praeteritio*), poměrně obsáhlé pojednání o tom, co Jugurtha páchal. **IGITUR**²⁵⁷ (zde nechávám bez překladu; viz také poznámku 127), jež stojí v úvodu tohoto paragrafu, vrací pozornost zpět k hlavní narativní linii. Jednotlivé etapy

²⁵⁶ *Sed ego de Iugurtha ordinis tantum loco ... breviter perstrinxerim ...* (5, 15, 2).

²⁵⁷ *Igitur Iugurtha ...* (5, 15, 3).

Jugurthova působení jsou zprostředkovány rozmanitými (především časovými) „posunovateli“ (např. **DEINDE** - § 4, **PRAETEREA** - § 5, **INSEQUENTI ANNO** - § 6, **POSTEA TAMEN** - § 7, **EXIN** - § 8, **DEINDE** - § 9, **POSTREMO** - § 10. Překládám je většinou jejich prototypickým českým protějškem). K jisté změně dochází až v § 11, kde začíná detailní popis bitvy u Cirty, který bez výraznějších syntaktických a textově-konstrukčních prvků trvá až do konce § 19, a tedy i celé jugurthovské epizody. Výjimkou z výše uvedeného prohlášení je několik částic, kterých Orosius s oblibou užívá v méně obvyklém významu, než jaký mají v klasické době, a s nimiž jsme se v diskurzu páté knihy již setkali: **ITA**²⁵⁸ - § 12 (překládám jako **TAK**; viz také poznámku 148); **SIQUIDEM**²⁵⁹ - § 16 (má explikativní význam, do češtiny je nepřekládám; viz také poznámku 135) a další **ITA**²⁶⁰ - § 17 (rovněž vyjadřuje důsledek, v češtině: **A TAK**).

Jazykový komentář (5, 15, 1-19):

de natura ... notitia (5, 15, 2): nestojí-li samostatně, pojí se substantivum *notitia* v klasické latině s genitivem. Předložková vazba je až pozdní. Cf. *OLD* (1192-3: s. v. *notitia*).

luculentia (5, 15, 2): pozdnělatinské slovo, které se obvykle váže k vynikajícímu řečnickému a stylistickému umění. Cf. *TLL* VII.2, s. v. *luculentia*, 1747, 15.

lugurtha ... primum coheredes suos, id est Hiempsalem occidit ... Adherbalem ... expulit (5, 15, 3): brachylogické vyjádření. SVENNUNG (o. c.: 107) navrhuje doplnit za *suos* slovesný tvar *sustulit* či jiný podobný výraz.

Africa expulit (5, 15, 3): bezpředložkový ablativ na otázku „odkud?“ se u jmen zemí vyskytoval velmi zřídka již v klasické próze. V pozdní latině je pod vlivem lidové mluvy a básníků častější. Cf. KÜHNER – STEGMANN (o. c. I: 481, 3.).

Calpurnium ... ad turpissimas condiciones pacis addixit (5, 15, 4): doslova „odsoudil (sc. Jugurtha) Calpurnia k míru za ponižujících podmínek“; „vydal jej napospas ponižujícím

²⁵⁸ *Ita coacti in unum Romani pedites densabatur.* (5, 15, 12).

²⁵⁹ *Siquidem repentina pluvia sitientibus Romanis ...* (5, 15, 16).

²⁶⁰ *Ita ex insperato conturbatis destitutisque Mauris ...* (5, 15, 17).

podmínkám míru“. V klasické latině je obvyklé spojení s dativem. Předložková vazba s *ad* je pozdní [např.: ... *addixit certe sanguinem suum vel ad servitutum vel ad lupanar*. (LACT. *inst.* 6, 20, 22)]. Cf. také *OLD* [36: s. v. *addico* 7]].

seditiones dissensionesque (5, 15, 5): pro konkretizaci pravděpodobné Orosiovy představy překládám jako „vyvolávání nepokojů a vražedné pikle.“ Více viz v poznámce „***cum Romam ipse venisset ...***“ ve věcném komentáři k tomuto úseku.

cuique victo ignominiosissimum foedus exegit (5, 15, 6): v části své práce věnované dativu u Orosia se SVENNUNG (o. c.: 14-16) zabývá také vazbou slovesa *exigere*. V 5, 15, 6 obhazuje čtení *cuique* (které ZANGEMEISTER změnil na *adque*) a přináší několik dalších příkladů z textů pozdnělatinských autorů, kde by byly dativy možné, přestože je někteří badatelé zavrhuji a hledají jiná vysvětlení. Naše místo překládá jako „zwang ihm einen ... Vertrag ab“, tj. „vynutil si na něm smlouvu“. Takové řešení je plauzibilní, obzvláště když SVENNUNG (l. c.) přidává podpůrné příklady s dativy z *HP* [např. *mihi locus exigit, ut pauca subiciam* (6, 13, 2)]. Pokud se logicky nesprávného spojení parataktické spojky a relativa v *cuique* týká, odkazuje SVENNUNG (o. c.: 90) na několik studií, které tento poměrně hojný úkaz poklasické latiny vysvětlují, zejména na disertační práci E. TIDNERA, 1922. *De particulis copulativis apud Scriptores historiae Augustae quaestiones selectae*. Uppsala.

propriis rebus et viribus (5, 15, 9): adjektivum *proprius* často v poklasické latině nahrazuje posesiva. Že tomu tak je i na některých místech *HP*, dokládá SVENNUNG (o. c.) na str. 65.

adversum Romanos ... occurit (5, 15, 10): spíše pozdnělatinské vyjádření nahrazující zde klasickou vazbu s dativem. Cf. *TLL* (IX.2, s. v. *occurro*, 398, 67nn; zejména 399, 2).

adeo ut ... deerat (5, 15, 11): ať už náhodou, nebo úmyslně nahromadil Orosius v tomto paragrafu několik poetických výrazů a obrátů, které se většinou v prozaických dílech nevyskytují. Jsou to např.:

„*circumcursantium*“: *quam circumcursans hinc illinc saepe Cupido* (CATVLL. 68, 133)

„*impetentium*“: *impetit os hasta* (SIL. 5, 273);

několikrát a téměř výhradně i u Lucana (6, 223; 6, 394)

„*pulvis caelum subtexuerit*“: *cum grave nocturna caelum subtexitur umbra*

(STAT. *silv.* 3, 1, 127)

„*diem ademerit*“: *nox diem adimat ...* (PLAVT. *Capt.* 417)

„*noctemque obduxerit*“ : *obductis committam mene tenebris / ut timeam audaces*

in mea membra manus? (PROP. 3, 16, 5-6)

„*telorum nimbus ingruerit*“ : *premit undique nimbo / telorum Phoenissa cohors*

(STAT. *Theb.* 9, 526-527) či

tempestas telorum ac ferreus ingruit imber

(VERG. *Aen.* 12, 284)

a je snad možné sem zařadit i volbu výrazu *visus* (*ad prospiciendum impedimento caliginis*), připustíme-li, že poetická inspirace je zde reálná a přihlédneme-li k evidentně důkladné Orosiově znalosti Vergilia,²⁶¹ u nějž čteme: *namque omnem, quae nunc obducta tuenti / mortalis hebetat visus tibi et umida circum / caligat, nubem eripiam* (*Aen.* 2, 604-606). Substantivum *visus* má pak v Orosiově popisu význam, který uvádí OLD pod bodem 1, tedy „the faculty or power of seeing“ (2078: s. v. *visus*). Nachází se zde sice spolu s *prospiciendum* v poněkud abundantním užití, které však zčásti snad můžeme přičíst Orosiově snaze o souměrnost a vyváženost²⁶² (dikolon má takto s dvojitým použitím finální předložkové gerundiální vazby jednotnou strukturu: *visus ad prospiciendum* + ablativ causae x *expeditio ad cavendum* + ablativ causae ... *deerat*). Proč však Orosius zvolil k popisu této bitevní scény především básnické obraty? Může to souviset s jeho zálibou v popisech přírodních dějů, kterou v tomto případě přenesl i na děje, za nimiž stojí působení člověka. Jak sám píše, tato bitva byla výjimečná, *numquam ulla Romani militi tumultuosior pugna et terribilior fuit* (5, 15, 11), a proto možná chtěl její úvod také výjimečně zobrazit a nechal svému vnitřnímu, nemálo výkonnému, obrazotvornému mechanismu sáhnout po prostředcích básnických.

²⁶¹ Orosius Vergilia (a to *Aeneis* a *Georgica*) cituje nebo na něj nějakým způsobem odkazuje v 1, prol., 2 (*georg.* 3, 404); 2, 4, 2 (*Aen.* 8, 635); 2, 5, 10 (*Aen.* 2, 368-369); 2, 18, 4 (*Aen.* 2, 361-362); 2, 19, 10 (*georg.* 4, 50); 2, 19, 11 (*Aen.* 2, 755); 3, 23, 67 (*Aen.* 8, 641); 4, praef., 1 (*Aen.* 1, 271); 4, 9, 4 (*Aen.* 11, 812); 4, 11, 4 (*Aen.* 2, 361); 4, 15, 2 (*Aen.* 7, 738); 5, 2, 2 (*Aen.* 1, 540-541); 5, 16, 9 (*Aen.* 9, 68); 5, 21, 6 (*georg.* 3, 482); 6, 1, 11 (*Aen.* 2, 351); 6, 15, 13 (*Aen.* 3, 452); 6, 15, 16 (*georg.* 2, 193); 7, 4, 14 (*georg.* 1, 468); 7, 5, 3 (*Aen.* 1, 294-296); 7, 27, 10 (*georg.* 3, 481); 7, 40, 7 (*Aen.* 2, 97).

²⁶² SVENNUNG (o. c.: 14): „... schon wenn wir sein Streben nach **Gleichförmigkeit und Konzinnität** in Erwägung ziehen.“

quippe quibus ... deerat (5, 15, 11): jedná se o *constructio ad sensum*, přestože již v *Romano militi* je mnohost vojska implicitně obsažena.

expeditio (5, 15, 11): od označení vojenské výpravy, či názvu řečnické figury se význam substantiva *expeditio* posunul u některých zejména pozdnělatinských autorů k významu, který pregnančně vystihuje TLL (V.2, s. v. *expeditio*, 1625, 51nn): *significatur status (corporalis) ille non impeditus, quo fit, ut aliquis vel opus aliquod vel motum quempiam sine obstaculo, mora sim. facere possit.*

in incertum ... certi ... incerta (5, 15, 12): paronomázie pohrávající si s jemnými významovými odstíny adjektiva *certus* a jeho negovaného protějšku.

miles ... non valebat ... repellebatur ... poterant (5, 15, 13): v tomto paragrafu dochází ke kolísání v gramatickém čísle predikátu, poněvadž Orosius užívá jako subjekt substantiva v kolektivním užití (jako *miles; Maurus; Numida; eques* apod.) a v některých případech převáží u slovesa pluralitní představa.

nullum undecumque suffragium (5, 15, 14): viz poznámku „*in suffragium*“ v jazykovém komentáři k úseku **15**). Spadá sem i *tempestatum imbriumque suffragium* v 5, 15, 15.

forti desperatione spei viam fecit (5, 15, 14): propracovaná a značně kondenzovaná formulace, díky níž pomocí paronomázie a oxymóra dostáváme informaci o směsici odvahy a zoufalství, která paradoxně přispěla ke vzniku naděje pro vojsko. Cf. poznámku „*novissima spe desperationis*“ v jazykovém komentáři k úseku **23**).

intolerantia sitis, mortis circumstantia (5, 15, 15): chiastická formulace dvou nepříjemných věcí, které sužovaly Římany. Ačkoliv abstrakta *intolerantia* a *circumstantia* jsou již v klasické latině, připomíná nám jejich kumulace v Orosiově textu a jejich neklasické spojení s dalšími substantivy v postavení nekongruentních atributů změnu, kterou

procházela latina v poklasické době, totiž zvyšování počtu abstrakt a častější vytváření různých formulací jejich pomocí. Abstrakta se mnohdy pro tyto účely nově rodila. Cf. HOFMANN – SZANTYR (o. c.: 742nn).

intractabile (5, 15, 17): TLL (VII.2, s. v. *intractabilis*, 45, 31-32) přisuzuje tomuto adjektivu u Orosia význam synonymní s *inhabilis* (cf. výše *scuta ... habilia*) a jiný doklad než naše místo neposkytuje.

Věcný komentář (5, 15, 1-19):

V komentáři k tomuto úseku, jenž se týká války s Jugurthou, jsou použita data a fakta převzatá především z MEIßNER, B., 2011. *Brill's New Pauly*, s. v. *Iugurtha*. Brill Online, 13. 7. 2011, ze Sallustiova spisu *De bello Iugurthino*, z Plútarchova životopisu Mariova a výběrově z díla Diodóra Sicilského a Appiána (přesné citace jsou vždy na konkrétních místech).

P. Scipione Nasica et L. Calpurnio Bestia consulibus (5, 15, 1): Publius Cornelius Scipio Nasica a Lucius Calpurnius Bestia byli konzuly roku 111 př. Kr. Orosius se v dataci jejich konzulátu mýlí o osm let.

propter opimam scriptorum luculentiam (5, 15, 2): Orosius má na mysli Livia a především Sallustia. Srovnáme-li Orosiův text s Liviovými periochami 62-65, Florem (*epit.* 3, 1) a Eutropiem (4, 26-27) je zřejmé, že i jeho podání války s Jugurthou je založeno především na liviovských pramenech. V rozporu s tím, co Orosius v tomto paragrafu říká (*breviter perstrinxerim*), podává popis války poměrně podrobně. V některých faktech se liší od hlavního a nejzevrubnějšího pramene pro tuto válku, díla Sallustiova.

Hiempsalem occidit ... Adherbalem ... expulit (5, 15, 3): po smrti krále Micipsy rozdělil senát roku 118 př. Kr. Numidii na tři části. Dvě připadly Micipsovým vlastním synům,

Adherbalovi a Hiempsalovi, a třetí dostal adoptovaný Jugurtha. Když Jugurtha nechal zavraždit Hiempsala a napadl Adherbala, vyhlásil mu roku 111 př. Kr. senát válku (viz výše).²⁶³

Calpurnium deinde consulem ... pecunia corrupit (5, 15, 4): vedením války proti Jugurthovi byl pověřen Calpurnius Bestia, jež Jugurtha pravděpodobně uplatil, takže brzy došlo k uzavření míru, aniž by Jugurthova pozice nějak výrazně utrpěla.²⁶³

cum Romam ipse venisset ... (5, 15, 5): tribun lidu Gaius Memmius přinutil Jugurthu, aby se dostavil do Říma, kde se měl zodpovídat z úplácení a nekalého spiklenectví.²⁶⁴ Jugurtha však v podplácení pokračoval i v Římě a dal svým přívržencem Bomilcarem zavraždit Massinissova vnuka Massivu. Ten si dělal nárok na numidské království. Bomilcar i Jugurtha poté z Říma tajně uprchli.

„o urbem venalem ...“ (5, 15, 5): přesná citace ze Sallustia (*Iug.* 35, 10). Tentýž výrok se v perioše 64 liší toliko adverbiem *cito* namísto *maturo*. LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 422) v uvedení tohoto výroku vidí další podporu Orosiovy teze o špatnosti republikánského Říma. Je však nutno poznamenat, že válku s Jugurthou, jako jednu z mála, považuje Orosius ze strany Říma za spravedlivou (viz tabulku v podkapitole práce 5. 3).

A. *Postumium* (5, 15, 6): Aulus Postumius Albinus by legátem svého bratra Spuria Postumia Albina. Ten byl úřadě konzula roku 110 př. Kr.

apud Calamam urbem (5, 15, 6): Calamu (dnešní Guelmu v Alžírsku) uvádí pouze Orosius. Sallustius (*Iug.* 37, 3) umísťuje bitvu k městu Suthul. Potupnou smlouvu, kterou byl Postumius donucen uzavřít, senát neschválil.

²⁶³ *Atherbal bello petitus ab Iugurtha et in oppido Cirtha obsessus contra denuntiationem senatus ab eo occisus est, et ob hoc bellum Iugurthae indictum, idque Calpurnius Bestia cos. gerere iussus pacem cum Iugurtha iniussu populi et senatus fecit.* (LIV. perioch. 64).

²⁶⁴ *Iugurtha fide publica evocatus ad indicandos auctores consiliorum suorum, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur.* (LIV. perioch. 64).

Metelli consulis integritate ... (5, 15, 7): Quintus Caecilius Metellus byl konzulem v roce 109 př. Kr. a v letech 108-107 př. Kr. zastával prokonzulát. Za své úspěchy v boji s Jugurthou si vysloužil agnomen *Numidicus*. Triumf slavil v roce 106 př. Kr. Úspěchy proti Jugurthovi slavil především proto, že ve vojsku, které nechali předchozí vojevůdci propadnout různým neřestem a změkčilosti, zavedl přísnou kázeň a morálku.²⁶⁵ Lze si dokonce všimnout jisté podobnosti v hodnocení Metella a Scipiona Afrického. Scipio rovněž vycepoval zlenivělou armádu (5, 7, 4) a díky svému pevnému charakteru dosáhl v boji úspěchu [cf. poznámku „**tantum ... Africani vigor et modestia valeret ...**“ ve věcném komentáři k úseku **29**]]. Jak u Scipiona, tak u Metella chválí Orosius povahové vlastnosti (Scipio: *vigor* a *modestia* - 5, 10, 9 x Metellus: *integritas* a *disciplina*). Metellus se tak řadí k velmi úzkému kruhu republikánských osobností, které Orosius hodnotí víceméně pozitivně.

duobus etiam proeliis victus (5, 15, 7): byly to bitvy u Muthulu a Vagy roku 107 př. Kr. LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 422) uvažují nad Orosiovými slovy o závazcích, které dal poražený Jugurtha Metellovi, o vydání rukojmí a o možné smlouvě, jež mohla být podle těchto indicií uzavřena. Domnívají se, že k uzavření mírové smlouvy nedošlo, protože žádný z ostatních pramenů, včetně Sallustia, se o ní nezmiňuje.

C. Marii consulis ... astutia ... fractus est (5, 15, 8): Gaius Marius byl nejprve Metellovým legátem. Pak se s ním dostal do sporu a kritizoval jeho způsob vedení války. O tom se Orosius nezmiňuje. Marius se roku 107 př. Kr. stal konzulem a bylo mu svěřeno vrchní velení nad vojskem v Africe. Jak kladně hodnotil Orosius Metella, tak chladně a negativně přistupuje k Mariovi, což okamžitě vidíme již na substantivu *astutia*, jímž Maria obdařil. INGLEBERT (o. c.: 540, pozn. 177) si všímá toho, že Orosius má Maria za člověka perfidního, který zapříčinil, že do exilu museli odejít řádní mužové, mezi nimiž byl právě Metellus Numidicus. Nechal také zavraždit Nucia a Memmia. Velmi negativně hodnotí také jeho spojenectví se Saturninem (cf. 5, 17). Orosiův finální názor na Maria vysvitající především z 5, 24, 14-15, řečeno INGLEBERTOVÝMI (l. c.) slovy, zní: „Marius et Sylla sont considérés comme deux calamités équivalentes.”

²⁶⁵ *Is exercitum ingenti severitate et moderatione correctum, cum nihil in quemquam cruentum faceret, ad disciplinam Romanam reduxit.* (EVTR. 4, 27, 1).

urbem Capsam ... dolo circumvenit et cepit (5, 15, 8): Marius obsadil Capsu (dnešní Gafsu v Tunisku) roku 107 př. Kr. Jeho lest spočívala v tom, že si zajistil, aby se po několikadenním pochodu, na nějž si připravil dostatečnou zásobu vody, jen s lehkou pěchotou k městu nenápadně přiblížil. Když její nic netušící obyvatelé ráno vycházeli z bran, přepadl je a města dobyl. Sallustius sice jeho čin vnímá jako zločin proti válečnému právu, ale na druhou stranu uznává, že jinak se města dobýt nedalo a že by Marius nezískal vůči Jugurthovi strategickou výhodu.²⁶⁶ Celý proces dobývání popisují kapitoly 89-91 *De bello Iugurthino*. Jako *confertissimam*, resp. *gravem ... thesauris ... regiis* neoznačuje Florus (*epit.* 3, 1, 11) Capsu, nýbrž město Thalu.

ab Hercule Phoenice (5, 15, 8): Héraklés byl ztotožněn s punským bohem Melqartem.

societatem cum Boccho ... fecit (5, 15, 9): Bocchus vládl v Mauretánii v letech 110-81 př. Kr. Ve složitých intrikačních bouřích a ve váhání mezi spojenectvím s Jugurthou, či s Římany se nakonec přiklonil k Římu a v roce 105 př. Kr. Jugurthu zradil (viz také poznámku „**per Sullam legatum**“ v tomto věcném komentáři). Zůstal potom až do roku 81 př. Kr. *σύμμαχος* Říma²⁶⁷ a získal západní Numidii.

apud Cirtam ... adversum Romanos ... occurrit (5, 15, 10): bitva u Cirty (dnešní Constantine v Alžírsku) se odehrála v roce 106 př. Kr. Byly to vlastně bitvy dvě (viz 5, 15, 18) a podle Sallustia (*Iug.* 97-101) u Cirty proběhla jen druhá z nich. LIPPOLD – BARTALUCCI (*o. c.*: 423) zpochybňují historičnost průběhu a reálií bitvy v Orosiově podání, jež je značně fantastické a výrazně se odchyľuje od Sallustiovy verze. Jedině Orosius hovoří o spásném dešti a naopak se nezmiňuje o Sullově rozhodujícím zásahu do bitvy. Mluví o něm až jako o prostředníkovi, skrze nějž se Jugurtha dostal do Mariových rukou. V tom se shoduje s periochou 66 a Eutropiem (4, 27, 2). LIPPOLD – BARTALUCCI (*l. c.*) dále předpokládají, že pramenem pro liviovskou linii mohl být Valerius Antias, jež Orosius cituje v následující kapitole (5, 16,

²⁶⁶ *Id facinus contra ius belli non avaritia neque scelere consulis admissum, sed quia locus Iugurthae opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum mobile, infidum, ante neque beneficio neque metu coercitum.* (SALL. *Iug.* 91, 7).

²⁶⁷ PLU. *Mar.* 32, 4.

3). Tím by se efektní a okázalé podání do jisté míry vysvětlovalo [cf. poznámku „**Valerius et Antias**“ ve věcném komentáři k úseku **10**)].

notum illud ... tempestatum imbriumque suffragium caelo missum (5, 15, 15): poprvé se této podle Orosia Boží pomoci dostalo Římanům ve chvíli, kdy Hannibal stál před branami Říma. Tehdy se prý také spustil déšť a rozpoutala bouře, která Hannibala odvrátila od jeho úmyslu Řím dobýt (viz 4, 17, 5-11). I v bitvě u Cirty pomohl římskému vojsku Bůh, protože boj Říma proti Jugurthovi byl spravedlivý. K podobnému zásahu Boží moci došlo ještě v dobách Marka Aurelia (7, 15, 8-11), kdy na modlitby některých římských vojáků-křesťanů také začalo pršet. Stalo se tak v době, kdy vojsko na tažení proti barbarům trpělo akutním nedostatkem vody. Tento případ má však i pohanskou interpretaci [viz ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. III: 49, pozn. 7)].

telorum, quae manu intorquere sine ammentis solent (5, 15, 16): běžný způsob vrhání oštěpu (*lancea*) byl v antice pomocí provázku, který byl omotán okolo rukojeti.²⁶⁸

per Sullam legatum (5, 15, 18): Lucius Cornelius Sulla Felix byl roku 107 př. Kr. Mariovým kvéstorem a ve vojsku zůstal v hodnosti prokvéstora i potom. V roce 105 př. Kr. dopravil Jugurthu k Mariovi. O Sullově dalším působení píše Orosius později v kontextu občanských válek a posuzuje jej samozřejmě velmi záporně (viz také poslední větu poznámky „**C. Marii consulis ... astutia ... fractus est**“ v tomto věcném komentáři).

in triumpho (5, 15, 19): Marius triumfoval v Římě roku 104 př. Kr. Téhož roku byl Jugurtha popraven. ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. II: 116, pozn. 13) předpokládá, že Jugurthovi synové byli ušetřeni a drženi jako rukojmí podobně, jako tomu bylo se syny Perseovými.

²⁶⁸ OEHLER, J., *RE* 23 Hb., 1924, s. v. *Lancea*, col. 618-619: „Der Soldat hat den Zeigefinger der rechten Hand durch die Schlaufe des zweimal um den Schaft gelegten Riemens gesteckt, der nicht genau in der Mitte der Lanze, sondern etwas hinter dem Schwerpunkt angebracht ist ... Also wurde dieser Riemen vor dem Wurf um den Speerschaft gewickelt, so daß die Waffe einen Drall zur besseren Führung und leichteren Überwindung des Luftwiderstandes erhielt, gleich den modernen Spitzgeschossen.“

40) (5, 15, 20-22): Do konce kapitoly nás Orosius seznámí ještě se čtyřmi dalšími epizodami římských dějin, které se udály v témže roce jako válka s Jugurthou. Nejprve je to další z nešťastných znamení, po němž tentokrát následoval ohavný morální čin - nestoudné chování Vestálky Aemilie, jež nejenže se sama nechala zneuctít, ale svedla k tomuž i své dvě družky. První paragraf líčí, jak se římský jezdec Lucius Helvius dostal na cestě do Apulie do bouře a blesk zabil jeho mladou dceru. Její mrtvola zůstala ležet zcela obnažena.

Komentář k výstavbě textu (5, 15, 20-21):

Zesoučasnění s předchozím celkem (zejména s jeho závěrečnou etapou) představují slova *iisdem diebus*.

Ve vnitřní struktuře celku **40)** je výraznější přechod, znázorněný pomocí *parvo post hoc intercessu temporis*, mezi § 21 a 22.

Jazykový komentář (5, 15, 20-21):

de Roma (5, 15, 20): pozdní a silně neklasické určení směru na otázku „odkud?“ U Orosia se ve spojení se jménem města Říma objevuje pouze zde.

arreptisque equis (5, 15, 20): cf. Horatiovo *offensus damnis media de nocte caballum / arripit iratusque Philippi tendit ad aedis*. (epist. 1, 7, 88-89).

straturis (5, 15, 21): slovníky založené na klasickém či částečně poklasickém, případně pozdněantickém lexiku (*OLD*, GEORGES, *LTL*, GAFFIOT) přiřazují slovu *stratura*, -ae, f. pouze význam „dláždění“; „povrch cesty, či podestýlka tvořená zeminou a koňským hnojem“ [cf. GEORGES (2818: s. v. *stratura*)]. Ani jeden z těchto významů se nezdá být použitelný pro zkoumané místo [použitelnou interpretaci slova neposkytuje ani DUCANGE (610-611: s. v. *stratura*)]. Zato substantivum *stratum* s jedním z významů „sedlo“; „přikrývka na koně“ [GEORGES (2818: s. v. *stratum* 2.)] je pro danou situaci, kdy z koně spadly všechny součásti postroje a dalšího příslušenství, mnohem vhodnější. Je tedy možno předpokládat, že Orosius

měl na mysli představu sedla, ale zvolil pro ně obecnější slovo pro „pokrývku“; „vrstvu něco pokrývající“, přestože takové slovo má u většiny autorů už jiné, specifitější zabarvení. Jiná možnost řešení se naskýtá v NIERMEYEROVĚ *Mediae Latinitatis lexicon minus*, který slovo *stratura* překládá jako „harnais“ – „harness“, tedy již přímo „koňský postroj“ (str. 994). Takové řešení však na daném místě zase spěje k jisté redundantnosti vyjádření, protože v textu jsou již obsažena i slova *frenis* a *cingulis* značící části postroje. V překladu se proto přidržuji významu „sedlo“.

parvo post hoc intercessu temporis (5, 15, 22): ojedinělá variace na Liviovo *haud multum temporis intercessit cum ...* (40, 48).

participationem (5, 15, 22): slovo velmi rozšířené u Augustina.²⁶⁹

Věcný komentář (5, 15, 20-21):

obscenum prodigium ac triste (5, 15, 20): o této nešťastné příhodě, která se odehrála v roce 114 př. Kr. čteme např. také u Iulia Obsequenta (37) či u Plútarcha v *Αἴτια Ῥωμαϊκά* (83). Tito autoři považují usmrcení panenské dívky bleskem za předzvěst zneuctění Vestálek římskými jezdci a jejich následného potrestání. To Orosius zařazuje do § 22.²⁷⁰ Plútarchos uvádí i dívčino jméno – Helvia. Obsequens nazývá otce Publiem (H)elviem. FEAR (*o. c.*: 233, pozn. 149) upozorňuje na to, že Orosius nechce spojovat úmrtí panny vinou blesku se zneuctěním panenských Vestiných kněžek. Znamenalo by to totiž připustit existenci a působení pohanského božstva, s nímž obě záležitosti souvisejí. Cestou k odpovědi na otázku propojení obou událostí by ovšem mohl být výraz *obscenum*, jenž se v epizodě o Helviově dceři vyskytuje dvakrát, a jeho věcná souvislost se substantivy jako *stuprum* či *incestum*, která stojí v popisu zneuctění Vestálek. První výskyt adjektiva *obscenus* je v § 20 ve spojení *obscenum prodigium ac triste*. TLL (IX.2, s. v. *obscenus*, 158, 80 – 159, 17) zařazuje zkoumané místo (5, 15, 20) pod význam „děsivý“; „strašlivý“; „obávaný“ a mezi spojení, v nichž se

²⁶⁹ Viz KOCH, G., 1958. *Augustins Lehre von der Teilhabe. Intersuchungen zur Bedeutung des participatio-Begriffs im Werke des hl. Augustinus*, Diss. Freiburg.

²⁷⁰ Obsequens vidí dokonce souvislost mezi usmrcením koně a následným trestem za znásilnění pro jezdce: *Responsum infamiam virginibus et equestri ordini portendi, quia equi ornamenta dispersa erant.* (37).

hovoří o zlých znameních. Toto *obscenum* tedy, zdá se, nemá sexuální podtext. Druhé *obscenum* ve spojení *obscenum in modum* (5, 15, 21) TLL (IX.2, s. v. *obscenus*, 160, 20-75) naopak se sexuální (ne)mrvností spojuje a přiřazuje mu význam „necudný“; „nestoudný“; „záletný“ apod.²⁷¹ Nehledě k těžko zanedbatelnému těsnému časovému napojení obou událostí (*parvo post hoc intercessu temporis* – 5, 15, 22), je pojítka dané obscénním prvkem souvisejícím s panenstvím dosti patrné i u Orosia, a není tedy valného důvodu, proč jej obviňovat z úmyslného separování jedné epizody od druhé. Pokud by v uvedení prodigia viděl možné potvrzení Vestina působení, jistě by je vypustil, či upravil.

in medium agmen recepit (5, 15, 20): podle několika dokladů²⁷² lze soudit, že do středu ekipy se umísťovaly nejslabší články, které bylo třeba chránit – staří, nemocní, ranění, ženy či děti.

L. Veturius ... Aemiliam virginem Vestalem ... stupro pollut ... (5, 15, 22): nejprve byla odsouzena sama Aemilia, po ní i její dvě družky Licinia a Marcia. Ty Orosius nejmenuje. Zneuctění oznámil podle Plútarcha (*Αἴτια Ρωμαϊκά*, 83) otrok Vetutia Barra, jednoho ze smilníků. LIPPOLD – BARTALUCCI (o. c.: 423) nevěří tomu, že mohli být odsouzeni po udání otrokem, protože žádné odsouzení k smrti nemohlo být provedeno jen na základě výpovědi otroka.

41) (5, 15, 23-24): V době válek s Jugurthou probíhala i další bojová operace – válka s Tiguriny. Neúspěšně proti nim táhl Lucius Cassius se svými dvěma legáty, Luciem Pisonem a Gaiem Publiem. První z nich byl zabit a druhý uzavřel s nepřítelem pakt tak ponižující, že byl za něj po návratu do Říma poslán do vyhnanství.

²⁷¹ O Orosiově výrazném odporu (který sdílí s Augustinem) ke všemu, co souvisí se sexualitou, hovoří CORSINI (o. c.: 80-81, pozn. 20) a říká, že mluví-li někdy Orosius o pohlavnosti, je velmi často přítomna konotace obscenity (cf. 1, 1, 19). Tento postoj se pak mnohdy týká dokonce tělesnosti (především ženské) a nahoty. Jako příklad naposledy zmíněného uvádí CORSINI zkoumané místo 5, 15, 21.

²⁷² ... *uxorem matremque regis et aliam feminarum gregem in medium agmen acceperant* ... (CVRT. 3, 9, 6); ... *infirmos aut fessos vulneratosve in medium agmen recipiunt* ... (PLIN. nat. 8, 23).

Komentář k výstavbě textu (5, 15, 23-24):

Zesoučasnění s předcházejícími celky představují slova: *lisdem praeterea Iugurthini belli temporibus*.

Druhý paragraf celku (§ 24) znamená pouze přesun od osudu konzula k neštěstím jeho legátů.

Jazykový komentář (5, 15, 23-24):

a Caelio die dicta eo quod ... (5, 15, 24): jde o předvolání k soudu. Orosius se zde vyjadřuje úsečně. Pro lepší představu je třeba si doplnit např. *die dicta accusatus eo quod ...*. Cf. ... *producta die, quo die iudicium sit futurum ...*. (Cic. *dom.* 45).

Věcný komentář (5, 15, 23-24):

Lucius Cassius consul (5, 15, 23): Lucius Cassius Longinus byl konzulem roku 107 př. Kr. Vedl válku proti jedné větvi kmene Helvetiů, Tigurinům. Porazil je na území Nitiobrogů, což bylo někde v okolí dnešního města Agen v Aquitánii, tedy stále dosti daleko od oceánu. Orosius se v tomto ohledu vyjadřuje poněkud hyperbolicky (*usque ad Oceanum*). Pak ale Cassiova armáda padla do léčky a Tigurinové ji rozdrtili.

Lucius quoque Piso (5, 15, 24): Lucius Piso Caesoninus byl konzul v roce 112 př. Kr.

C. Publius alter legatus (5, 15, 24): jeho jméno Orosius zkomolil. Správně zní Gaius Popillius Laenas. Jak čteme dále, byl tento muž zodpovědný za kapitulaci římských vojsk a odsouzen k vyhnanství.

a Caelio tribuno plebi (5, 15, 24): Gaius Coelius Caldus byl konzulem roku 94 př. Kr. Poslal do vyhnanství Gaia Popilia.²⁷³

²⁷³ ... *Dedit huic quoque iudicio C. Coelius tabellam doluitque, quoad vixit, se, ut opprimeret C. Popilium, nocuisse rei publicae.* (Cic. *leg.* 3, 36).

42) (5, 15, 25): Poslední epizoda kapitoly pojednává o dobytí města Tolosy a o uloupení ohromného tamního pokladu. Když pověřeni lidé dopravovali poklad do Massilie, někdo je zabil a celý náklad uloupil. V Římě poté probíhalo rozsáhlé vyšetřování.

Komentář k výstavbě textu (5, 15, 25):

Napojení je zde provedeno pouze konzulskou datací.

Jazykový komentář (5, 15, 25):

Caepio proconsule (5, 15, 25): viz poznámku „*Gnaeus quoque Domitius proconsule*“ v jazykovém komentáři k úseku **35**).

centum milia ponderis auri (5, 15, 25): SVENNUNG (o. c.: 11) podezírá Orosia (a jak je vidno z některých výše uvedených poznámek, mnohdy poměrně oprávněně), že se na některých místech textu, třebaže nejspíše proti své vůli, nechal ovlivnit lidovým jazykem. K takovým místům radí i užití genitivu *ponderis*, který je v tomto případě gramaticky pravidelnější, místo ustálené formy *pondo* (*auris; argenti* apod.). Té se drží např. Livius. SVENNUNG (l. c.) uvádí i příklady od jiných autorů.

ad Massiliam, amicam populo Romano urbem (5, 15, 25): cf. Ciceronovo ... *urbem unam mihi amicissimam declinavi ...* (*Planc.* 97).

Věcný komentář (5, 15, 25):

Caepio proconsule (5, 15, 25): Quintus Servilius Caepio zastával úřad konzula v roce 106 př. Kr. V úřadu prokonzula dobyt roku 106 př. Kr. Tolosu (dn. Toulouse). Epizodou se zabývají např. D. C. fr. 90 či Ivst. 32, 3.

centum milia ponderis auri ... (5, 15, 25): tzv. *aurum tolosanum*. Podle tradice to měl být poklad, který Galové (Tektosagové) uloupili roku 279 př. Kr. v Delfech.

quaestio post Romae acta est (5, 15, 25): Caepio byl v roce 105 př. Kr. po porážce během tažení proti Cimbrům, Teutonům, Tigurinům a Ambronům (cf. 5, 16, 2-3) zbaven velení nad vojskem. Tribun Gaius Norbanus jej poté roku 103 př. Kr. obvinil z krádeže zlata z Tolosy. Caepio byl odsouzen a odešel do exilu.

7 Shrnutí poznatků komentáře

7.1 Motivy páté knihy a jejich přesah do celé HP

Při analýze provedené tvorbou komentáře vyvstalo několik zřetelných témat a motivů, které formují pátou knihu a pravidelně či nepravidelně se v ní opakují. V některých případech jsou to prostá fakta, ale jejich cílená iterace má výraznou úlohu při působení na mysl čtenáře (např. římský velitel vytáhl s velkým a dobře vyzbrojeným vojskem, ale přesto podlehl statečně bojujícímu národu, např. v Hispánii). Jindy jsou to úvahy opakovaně explicitně vyjadřující autorův názor a upozorňující na určitý problém, který nesmí být opomenut.

INGLEBERT (o. c.: 529) uvádí, že od válek s králem Pyrrhem (319-272 př. Kr.) vkládá Orosius do textu své osobní poznámky, jež se ve vyprávění o prvních dvou staletích republiky nenacházejí. Podle INGLEBERTA to souvisí s nutností zaujmout určité stanovisko k době, která zajímá pohany, na něž se Orosius v HP obrací. Podobný názor zastává i ARNAUD-LINDETOVÁ (o. c. I: XXIII), když tvrdí, že Orosiovy rétoricko-úvahové pasáže nejsou ani tak reakcemi na předpokládané argumenty pohanů na jeho vlastní názory, jako spíše odpověďmi na skutečné námitky vznášené pohany proti třem prvním knihám Augustinova díla *De civitate Dei*.

Historické události jsou tedy zhusta prokládány rekapitulacemi a komentáři, resp. rekapitulujícími komentáři, které na sebe v mnoha případech navazují, často dokonce i nad rámec dané knihy.

V páté knize se například kromě několikerého popisu různých povstání otroků nacházejí dva rozklady o jejich zhoubnosti: 5, 6, 5-6 a 5, 9, 8. Takové hodnocení má svůj precedens již v knize druhé²⁷⁴ a dává jasně poznat Orosiův silný odpor vůči snahám otroků o osvobození. V kapitole této práce věnované Orosiovu životu již zaznělo, že pravděpodobně pocházel z dobře situované, možná dokonce aristokratické rodiny, které byl takový názor jistě vlastní.

Vedle odporu vůči otrokům stojí i negativní přístup k politikům získávajícím moc díky podpoře lidu (např. bratři Gracchové a jejich příznivci). I zde je takový postoj možná

²⁷⁴ *Sicilia ab initio patria Cyclopum et post eos semper nutrix tyrannorum fuit, saepe etiam captiva servorum, quorum primi carnibus hominum, medii cruciatibus, postremi mortibus pascebantur ...* (2, 14, 1).

způsoben jistým aristokratickým odstupem, i když hlavní složku odporu tvoří spíše fakt, že vinou politiků opírajících se o lid a vystupujících proti nobiletě vznikaly mnohé vnitřní rozbroje, které Orosius pochopitelně vidí jako velké zlo.²⁷⁵

Celou *HP* se nese též Orosiova mizogynie, již jasně vidíme při posuzování Scipionovy vraždy (5, 10, 10) a která se začala projevovat již v první knize soudem o Amazonkách²⁷⁶ a objevila se například i při charakteristice krále Sardanapalla.²⁷⁷

S ní částečně souvisí i uvádění morálních selhání Vestálek. V páté knize se o jednom z nich hovoří v 5, 15, 22. Další obdobné případy jsou uvedeny v poznámce.²⁷⁸

Mnohokrát zazněla také slova o Orosiově zálibě v přírodních jevech a dějích. Jelikož koncepce knihy je založena na střídání katastrof, a to katastrof válečných, přírodních a dá se říci že i morálních, kterým obvykle předcházejí neblahé úkazy (ty samy o sobě někdy oním neštěstím již bývají), nachází Orosius pro svou takřka fascinaci takovými ději velké množství materiálu. Soptění Etny, nálety kobylek, mor. To vše je vylíčeno se silnou obrazotvorností a stylistickým umem. Pokud se přírodních pohrom týká, upozorňuje Orosius také na to, že v křesťanských dobách už zdaleka nemají takovou sílu, jako za časů pohanů a jejich špatností. V páté knize takto hovoří o náletu kobylek (5, 11, 6), jinde, např. v knize druhé, je to sopečná činnost Etny.²⁷⁹ Přijdou-li však i v dobách křesťanských, jsou trestem za konkrétní špatnost, již se dopustil například některý z císařů. To platí i o kalamitách válečných.²⁸⁰

Další z Orosiových postojů vyniká při posuzování zažehnavání neblahých úkazů. Ironická poznámka na adresu haruspiků zazněla rozhodně více než jednou a o Orosiově přesvědčení o jejich záměrném klamání není nejmenších pochyb. Pohanská božstva nemohla působit a rituály k jejich upokojení byly naprosto zbytečné, protože pravý Bůh svůj záměr

²⁷⁵ Cf. CORSINI (o. c.: 77, pozn. 13): „spirito conservatore“.

²⁷⁶ *Pro dolor, pudet erroris humani; mulieres patria profugae Europam atque Asiam, id est plurimas fortissimasque mundi partes, intraverunt, pervagatae sunt, deleverunt; centum paene annis evertendo urbes plurimas atque alias constituendo tenuerunt: nec tamen miseriae hominum pressura temporum deputata est.* (1, 16, 1).

²⁷⁷ ... *Sardanapallus, vir muliere corruptior...* (1, 19, 1).

²⁷⁸ *Tunc quoque apud Romanos Sextilia virgo Vestalis convicta damnataque incesti ad portam Collinam viva defossa est.* (4, 2, 8); *Eodem tempore Caparronia virgo Vestalis incesti rea suspendio periit; corruptor eius consciique servi supplicio adfecti sunt.* (4, 5, 9); *Eodem anno apud Romam Catilina incesti accusatus, quod cum Fabia virgine Vestali commisisse arguebatur, Catuli gratia fultus evasit.* (6, 3, 1).

²⁷⁹ *Aethna ipsa quae tunc cum excidio urbium atque agrorum crebris eruptionibus aestuabat, nunc tantum innoxia specie ad praeteritorum fidem fumat.* (2, 13, 3).

²⁸⁰ Cf. FEAR (o. c.: 8).

nezmění a trest přijde v každém případě. *Prodigia, omina, portenta, ostenta, monstra* byla silně zakořeněna v historiografické tradici a prostupovala díla i mnoha jiných historiků.

Silně přítomno je v páté knize taktéž vlastenecké cítění. Nehledě k otázce, zda Orosius pocházel z Bracary, či z Tarraco, má značnou slabost pro celou Hispánii. Lituje jejího utrpení a raduje se z jejích úspěchů. Numantie, Viriathus, Lusitané, Vakcéjové – ti všichni prokázali statečnost, hrdinství a čestnost, pravý opak chování většiny římských velitelů. V první kapitole je sice přítomen soucit se všemi nespravedlivě porobenými národy, ale Hispánie, jak vidíme v dalších kapitolách, mezi nimi zaujímá přední pozici. Silný patriotismus je přítomen i v 5, 23, 16, v souvislosti s vraždou Sertoria, po němž (přestože se nenarodil v Hispánii) se už nikdy nestalo, že by se muž z Hispánie stal usurpátorem římské vlády.

S Římem porobenými národy spojuje Orosius často i motiv hrdosti a neochoty snášet otročení. Raději zemřít a nenechat uchvatiteli ani jednoho nevolníka, než ztratit svobodu. Tak Orosius podává povahu Numantijských, Kartaginců i Galů. Jako provinciál soucítí s nespravedlivě utlačovanými provinciály, protože *victoria Romana strages ceterorum est*.

Římanů hodných obdivu je zoufale málo. A najdou-li se, jsou zahubeni svými zkaženými protivníky. Se Scipionem Africkým byly zavražděny poslední zbytky jakéhosi občanského studu a uvolnila se cesta k občanským válkám a vnitřním rozbrojům. S Metellem Numidikem vyštval Marius z římského válečnictví postavu charakterního a pevného velitele. Hodnotový pád nabral obrátek vlastně již v případě Mancinově. V tomto ohledu se Orosius blíží Sallustiovu názoru na dekadenci Říma pozdní republiky způsobenou zkažením mravů.²⁸¹

Spravedlivě vedené války jsou spíše výjimkou. Jsou-li však, jako proti Jugurthovi, tu při Římanech stojí Bůh a pomáhá spravedlivému konání.

Klíčovým prvkem páté knihy je několikeré srovnávání Orosiovy současnosti s (republikánskou) minulostí, my dnes [*nos, tempora nostra (Christiana)*], oni tehdy [*maiores nostri (pagani), illis temporibus*]. Pohané vidí tehdejší doby jako šťastné, neboť Řím slavil četná vítězství. Nevidí však již neštěstí poražených.²⁸² Toto téma nastolené prologem (5, 1, 3-4; 5, 1, 11 a 5, 2, 8) se dále objevuje v 5, 5, 14-16 a srovnávání dob doprovázené „nekonečným“ výčtem proběhlých válek lze nalézt i v poslední kapitole (5, 24, 9-20). Na konci knihy pak stojí smutný příslib, že zde výčet válek, a tedy zel minulých období zdaleka nekončí (5, 24, 21).

²⁸¹ Cf. i Avg. *civ.* 2, 18-19 a 21-22.

²⁸² Cf. ARNAUD-LINDETOVÁ (*o. c. II*: 250-251).

Orosius také na mnoha místech ukazuje vlastnosti současné světové křesťanské římské říše:²⁸³ pro všechny v ní platí stejné zákony, všichni mají stejná práva a mohou bez obav kamkoliv cestovat, aniž by o ně přišli. Všichni jsou si navzájem bližními díky společné víře v jediného pravého Boha, jenž vybral Řím jako světovládnou říši a umožnil všechna tato dobra. Takový je současný svět a s hrůzami, které se děly před Inkarnací, jej nelze vůbec srovnávat.

Ale vraťme se ještě jednou k válkám. Ty jsou skutečně *argumentum maximi ponderis* Orosiova díla. V páté knize jsou zastoupeny všechny jejich druhy a podoby:²⁸⁴ boje s vnějším nepřítelem, se spojenci, s otroky, s gladiátory a pochopitelně i války občanské. Orosius mnohokrát uvádí počty mrtvých a další detaily ilustrující společnou bědnost těchto svárů. Ukutnosti válek, v tomto případě občanských, se dotýká 5, 19, 14-16 a brzy následuje Orosiovo prohlášení, že s ohledem na vlast a na předky raději úmyslně vynechá další hrůzy, které by mohl vypočítávat téměř do nekonečna (5, 19, 20-22). Zajímavý je také úsek 5, 22, 5-15 představující rozsáhlé srovnání obsahu pojmu „občanská válka“ (x válka „proti spojencům“, příp. „vnější válka“) v době Orosiově a za časů republiky a dodávající, jakým způsobem do vedení takových válek zasáhlo křesťanství.

Nakonec je třeba se zmínit o Orosiově vztahu k jeho předchůdcům. Na nespolehlivost některých historiků žehrá v 5, 3, 1, ale jeho závislost na liviovské tradici, pokud se událostí republiky týká, je evidentní a mnohdy se téměř doslova shoduje s Florem či Iuliem Obsequentem. Cituje sice Claudia Quadrigaria či Valeria Antiata, ale z nich bezesporu čerpal skrze Livia. Události si ovšem zhusta přizpůsobuje a zkresluje tak, aby vše zapadalo do jeho koncepce a odráželo jeho historické nazírání, k němuž chce přivést i adresáty svého díla - pohany. Nakolik toto zkreslování provádí s vědomím o jeho nesprávnosti, nelze bezpečně říci. Zdá se však, že byl o své pravdě hluboce přesvědčen a nesrovnalosti, s nimiž se setkával a které jeho představám odporovaly, považoval za chyby jiných, které je nutno napravit.

²⁸³ Cf. kompoziční úsek **6**) – 5, 2, 1.

²⁸⁴ Výčet je přítomen hned v 5, 1, 1. Cf. kompoziční úsek **1**).

7. 2 Poznámka k Orosiově gramatice, lexiku a stylu

Z komentáře vyplynulo, že Orosius záměrně opakuje některá slova v takových kontextech, kde mohou neustále vyvolávat ve čtenáři tutéž představu (většinou představu utrpení, neštěstí, strachu, či naopak bezpečí, ale i nevyhnutelnosti pohromy atd.). Patří mezi ně výrazy jako *miser, felix, diversus, inextricabilis, timeo, pertimesco, tutus, securus, destitutus, infamis* apod. Orosius jimi hodnotí určité situace a přesvědčuje čtenáře o svém dojmu z nich.

Jak stručně zhodnotit Orosiův styl? Dá se říci, že je velmi poznamenán tradiční rétorickou školou. V textu se nachází množství figur a tropů, propracovaných kól, několik rétorických otázek, oslovení, osobních vstupů, delších period i časté metrické klauzule, jejichž popis by byl již nad rámec této práce. Určité pasáže však působí poněkud patetických dojmem.

Slovní obraty vycházejí většinou ze slovníku historiografické (liviovské) tradice, avšak v mnoha případech Orosius liviovské idiomy aktualizuje a vytváří z nich za pomoci pozdnělatinského či jinak neklasického lexika nové konstrukce (např. *cuncta spes* apod.). Odchylky od klasické a mírně poklasické normy (do konce 2. stol. po Kr.) jsem se snažil vždy vyznačit a popsat. Některé pozdněantické a středověké tendence se projevují i v syntaxi (věty s *quod/quia* místo akuzativu s infinitivem apod.). Velmi rozšířené je pozdnělatinské, příp. hovorové posouvání času slovesné části analytických slovesných tvarů: např. *elatos fuisse* (5, 11, 5); *fuisset eversa* (5, 8, 1).

Ke stylu ještě přísluší poznámka o Orosiově snaze o *concinnitas*, zjednodušeně řečeno o vyváženost a systematickosti vyjádření. Hovoří o ní např. SVENNUNG (o. c.: 14). Je patrná dle mého názoru např. ve větě obsahující slova ***apud Numantiam ... apud Romam*** (5, 8, 1), viz jazykový komentář k úseku **24**). Snahu o *concinnitas* považuji i za jeden z důkazů pro čtení *scio, Romani, ...* (viz kapitolu práce **3**).

Orosius se pak snaží i o další *virtutes narrationis*, jak dokládá ve svém pojednání Luc DE CONINCK (o. c.). Autorův styl detailně popisuje ve svém článku BARTALUCCI (o. c.) a šíře se jím zabývá i FABBRINI (o. c.: 110-125). Podrobný rozbor těchto pojmů a jejich uplatnění v Orosiově díle již není obsahem této práce.

8 Závěr

„ ... a quella umanità, il cui concetto gli antichi avevano talvolta sfiorato ma non mai posseduto ... Paolo Orosio lo esprime, nelle sue *Historiae adversus paganos*, con accenti quali nessun filosofo greco-romano aveva potuto pronunciare.“

(Benedetto Croce, *Teoria e storia della storiografia*, 1920, str. 186-187).

Jaký obraz Orosia a jeho díla máme po četbě, překladu, rozboru a studiu jeho textu před sebou? Čím může pozorovatele-čtenáře či badatele zaujmout? Čím je výjimečný?

Jedna barva obrazu, oku příjemná, ale nikterak omračující ukazuje zdatného stylistu s dobrou rétorickou průpravou a znalostí klasických autorů, který se však tu a tam neubrání ovlivnění lidovou mluvou a pozdnělatinskými tendencemi v syntaxi a jenž se druhdy nechá zlákat k patosu.

Druhou barvou, nejspíše křiklavě rudou, je vymalován zapálený apologeta křesťanských dob a křesťanské římské říše s prudkou a vznětlivou povahou, útočný, vytrvalý, často ironický, téměř nikdy smířlivý. Tato povaha musela zajímavě rezonovat s povahou Hieronymovou, u něž Orosius pobýval v Palestině.

Třetí barva, barva konejšivá, ilustruje křesťanskou soucitnost a útrpnost. Orosius jednoznačně stojí na straně nespravedlivě napadaných a utlačovaných, lituje jich a jejich utrpení staví pohanům před zraky, aby si je uvědomili a poznali, jak mylně soudí o dobách naplněných římskými triumfy. Jeho útrpnost však není vyhrazena jen nepřátelům Říma. Orosius lituje a hájí rovněž čestně a rozumně konající Římány, kteří ctí morálku a ctnosti. V republikánské době jich ale mnoho nenachází.

V rohu obrazu je drobné místo, které je však zaplněno živou a svěží barvou. Ta značí Orosiovu představivost a zálibu v popisu. Přírodní neštěstí, neblahé úkazy, morové epidemie, ale i hrozivost bitvy či spásný déšť a jeho důsledky Orosia svým způsobem fascinují, neboť jsou to vlastně projevy Božího trestu, varování či naopak přízně. Detaily takových popisů jsou často velmi výrazné.

Nejjasněji však září barva Orosia – originálního a svébytného historika. Jeho dílo bylo ve své době unikátní, protože zatímco jiní křesťané psali dějiny církve, on psal dějiny pohanského světa z křesťanského pohledu.²⁸⁵ Tímto přístupem spojujícím zajímavost látky

²⁸⁵ Cf. FEAR (o. c.: 7).

s křesťanským nazíráním si vydobyl značnou přízeň ve středověku, protože poskytl křesťanským učencům možnost studia pohanských dějin, aniž by byli nuceni současně vstřebávat neoblíbené pohanské názory. Jeho dílo však bylo jednoznačně určeno pohanům. To dokazuje minimální užívání Bible jako pramene. Chci-li někoho o něčem přesvědčit, je nejlepší přesvědčit jej pomocí argumentů jeho vlastní strany. Tímto názorem se Orosius nepochybně řídil. Jak jsme uvedli již mnohokrát, s prameny pohanských historiků sice Orosius nakládá v některých případech dosti účelově, ale činí tak zřejmě *bona fide* a jde mu skutečně o to, aby pohané prohlédli a uznali, že jejich názor byl mylný. A dochází-li ke zkreslení, je způsob jejich provedení natolik zajímavý, že má smysl se jím zabývat a posuzovat jej. Pregnantně tuto tezi shrnul David ROHRBACHER (o. c.: 149): „Nevertheless, modern scholarly interest in Orosius is likely to continue, if only because he has do often erred in such new and unusual ways.“ a vyjádřil tak současně naději na pokračující orosiovská bádání.

Také Orosiovo řešení problému gótské invaze, jenž stál na počátku shromažďování materiálu budoucích *HP*, je ohromující: pohled na událost totiž zcela obrací a kromě toho, že tvrdí, že Gótové vlastně nejsou tak velikým zlem, protože mnohem horší přišlo již v roce 390 př. Kr., nevidí jejich vpád jako trest za zavržení pohanských bohů, ale naopak jako následek přítomnosti pohanů v Římě.

Barev na obraze je ještě mnoho, ale ty už tato práce popsat nemůže. Je tam jistě i tmavěfialová barva teologická či nepopsatelná barva onoho CROCEHO „conchetto dell'umanità“, jež vidí v Orosiových slovech *Ubique patria, ubique lex et religio mea est ... , quia ad Christianos et Romanos Romanus et Christianus accedo...*

Bibliografie

Zkratky

<i>AL</i>	Anthologia Latina
<i>CIL</i>	Corpus Inscriptionum Latinarum
<i>CLCLT</i>	CETEDOC Library of Christian Latin Texts
<i>CPL</i>	Clavis Patrum Latinorum
<i>FGrH</i>	Fragmente der griechischen Historiker
<i>HP</i>	Historiae adversum paganos
<i>OLD</i>	Oxford Latin Dictionary
<i>PL</i>	Patrologia Latina
<i>RE</i>	Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft
<i>SLS</i>	Slovník latinských spisovatelů
<i>LTL</i>	Lexicon Totius Latinitatis
<i>CSEL</i>	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum
<i>TLL</i>	Thesaurus Linguae Latinae

Citace řeckých a latinských autorů byly čerpány z elektronických databází:

- Patrologia Latina, 1993-1996
- Bibliotheca Teubneriana Latina 3, 2004
- CLCLT 7
- Thesaurus Linguae Graecae

Antické autory cituji podle *TLL* a LIDDELL, H. G. – SCOTT, R., 1996. *A Greek-English Lexicon*. Oxford, Clarendon Press.

Sekundární literatura

Vydání *HP*

ARNAUD-LINDET, M. P. (ed.), 1990-1991. *Orose: Histoires (Contre les Païens) I-III*. Paris, Les belles lettres, Paris. (součástí je i překlad do francouzštiny a úvodní studie).

ZANGEMEISTER, K. (ed.), 1882. *Pauli Orosii Historiarum adversum paganos libri VII*, In: CSEL Vol. V. Vindobonae, Apud C. Geroldi filium bibliopolam Academiae.

ZANGEMEISTER, K. (ed.), 1889. *Pauli Orosii Historiarum adversum paganos libri VII*. Lipsiae, Teubner.

Překlady *HP*

DEFERRARI R. J., (ed.), 1964. *The Seven Books of History against the Pagans*. Washington, Catholic University of America Press.

FEAR, A. T. (ed.), 2010. *Seven Books of History against the Pagans*. Liverpool, Liverpool University Press. (součástí je i úvodní studie)

GIAMBONI, B. (ed.), 1849. *Delle storie contra i pagani di Paolo Orosio libri VII*. Firenze, Tommaso Baracchi.

Studie k Paulu Orosiovi a jeho dílu

- BARTALUCCI A., 1976. *Lingua e stile in Paolo Orosio*. Studi classici e orientali XXV, 213-253.
- CONINCK DE, L., 1990. *Orosius on the Virtutes of his Narrative*. Ancient Society 21, 45-57.
- CORSINI, E., 1968. *Introduzione alle „Storie“ di Orosio*. Torino, G. Giappichelli.
- FABBRINI, F., 1979. *Paulo Orosio: uno storico*. Roma, Edizioni di Storia e Letteratura.
- INGLEBERT, H., 1996. *Les Romains chrétiens face à l'histoire de Rome*. Paris, Institut d'Études Augustiniennes.
- KOCH-PETERS, D., 1984. *Ansichten des Orosius zur Geschichte seiner Zeit*. Frankfurt am Main, Peter Lang GbmH.
- LEONARD V., 2010. *Review of Andrew T. Fear (ed.), Orosius: Seven Books of History against the Pagans*. Journal for Late Antique Religion and Culture 4, 81-83.
- LIPPOLD, A., 1969. *Orosius, christlicher Apologet und römischer Bürger*. Philologus 113, 92-105.
- LIPPOLD A. – BARTALUCCI, A. (eds.), 1998. *Orosio: Le storie contro i pagani*. Milano, Fondazione Lorenzo Valla.
- MARTÍNEZ CAVERO, P., 2002. *El pensamiento histórico y antropológico de Orosio*. Murcia, Antigüedad y Cristianismo.
- MÖRNER VON, Th., 1844. *De Orosii vita eiusque Historiarum libris septem adversus paganos*. Berolini, Sumptibus auctoris.
- ROHRBACHER, D., 2002. *The Historians of Late Antiquity*, London and New York, Routledge.
- SVENNUNG, J., 1922. *Orosiana*. Uppsala, Akademiska Bokhandeln.

K překladu

- JEDLIČKOVÁ, A., 1993. *Ke komu mluví vypravěč?* Praha, H&H.
- KUFNEROVÁ, Z., 2009. *Čtení o překládání*. Praha, H&H.
- LEVÝ, J., 1998. *Umění překladu*. Praha, Ivo Železný.
- PECHAR, J., 1986. *Otázky literárního překladu*. Praha, Československý spisovatel.
- POPOVIČ, A., 1975. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava, Tatran.
- ŠUBRT, J., 1989. *Dva české překlady Caesarových Commentarii de bello Gallico*. Listy filologické 112, 45-48.
- ŠUBRT, J., 1990. *Catilinae coniuratio v Kalivodově překladu*. Listy filologické 113, 221-225.

Slovníky, encyklopedie a gramatiky

- Atlas of Ancient and Classical Geography*. 1938. London, J. M. Dent & Sons.
- BARTOŠEK, M., 1994. *Encyklopedie římského práva*. Praha, Academia.
- CANCIK, H. - SCHNEIDER, H. (eds.), 2011. *Brill's New Pauly*. Brill Online, Brill.
- DUCHANGE, Ch., 1883. *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*. Niort, L. Favre.
- FORCELLINI, AE. et al., 1965. *Lexicon totius Latinitatis*. Bononiae, Arnaldus Forni.
- GAFFIOT, F., 1934. *Dictionnaire latin-français*. Paris, Hachette.
- GEORGES, K. E., 1918. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*. Hannover, Hahnsche Buchhandlung.
- GLARE, P. G. W. et alii, 1996. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford, Oxford University Press.
- HOFMANN, J. B. – SZANTYR, A., 1972. *Lateinische Syntax und Stilistik*. München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- HORNBLOWER, S. - SPAWFORTH, S. (eds.) 1996³. *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford, Oxford University Press.

KÜHNER, R. – STEGMANN, C., 1955.³ *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache I-II*. Leverkusen, Gottschalksche Verlagsbuchhandlung.

KUŘÁKOVÁ, E. – VIDMANOVÁ, A. (eds.), 2004. *Slovník latinských spisovatelů*. Praha, Leda.

NIERMAYER, J. F., 1976. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden, E. J. Brill.

PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J., 1929.⁵ *Latinsko-český slovník*. Praha, Česká grafická unie a. s.

TRAINA, A. – BERTOTTI, T., 1993.² *Sintassi normativa della lingua latina*. Bologna, Cappelli editore.

Thesaurus linguae Latinae. 2004. K. G. Saur Online.

WISSOVA, G. (ed.). 1894. *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, J. B. Metzlerscher Verlag.

WOODCOCK, E. C., 2005. *A New Latin Syntax*. Wauconda, Bolchazy-Carducci Publishers, Inc.

Další literatura

BLAISE, A., 1955. *Manuel du latin chrétien*. Strasbourg, Le Latin chrétien.

BURIAN, J., 1972. *Zánik antiky*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.

CROCE, B., 1920.² *Teoria e storia della storiografia*. Bari, Laterza & Figli.

GRAVES, R., 2004. *Řecké mýty*. Praha, KMa.

KERÉNYI, K., 1998. *Mytologie Řeků II*. Praha, Oikúmené.

LAUSBERG, H., 1998. *Handbook of Literary Rhetoric*. Leiden, Koninklijke Brill.

MENGE, H., 1959.⁵ *Lateinische Synonymik*. Heidelberg, O. Schönberger, s. 165.

MOMMSEN, Th., 2009. *Römisches Staatsrecht III, 1*. Cambridge, Cambridge University Press.

RUIZ CASTELLANOS, A., 2005. *Los capítulos como unidades textuales. Enunciados temáticos + quippe en Veleyo Patérculo, H. R. 2.1-57*. In: CALBOLI, G. (ed.), *Papers on Grammar IX 2*. Roma, Herder, 933-942.

